

Burgemeester Jamessingel 2
2803 PD GOUDA
KvK 81749481
info@gouwe-academie.nl
www.gouwe-academie.nl

Zien! en Leefstijl - totaaloverzicht

Gouwe Academie is een onderwijskundige kennispartner voor bedrijven met ICT-oplossingen voor het onderwijs. Wij verzorgen scholingen voor onze partners ParnasSys en Gynzy en bij onze eigen producten Zien!, Kindkans en Leer- en ontwikkelingslijnen 0-7 jaar.

Inhoud

Zien! en Leefstijl	5
LEEFSTIJL PO – druk 2011 (meest recent)*	6
Groep 1-2	6
Groep 3.....	14
Groep 4.....	22
Groep 5.....	30
Groep 6.....	38
Groep 7.....	46
Groep 8.....	54
LEEFSTIJL PO – druk 2008*	62
Groep 1-2	62
Groep 3.....	70
Groep 4.....	78
Groep 5.....	86
Groep 6.....	94
Groep 7.....	102
Groep 8.....	110
LEEFSTIJL PEUTERS - druk 2011	118
THEMA 1 – Kennismaken met de groep	118
THEMA 2 – Praten en luisteren	123
THEMA 3 – Ken jij dat gevoel?.....	126
THEMA 4 – Over zelfvertrouwen.....	130
THEMA 5 – Samen spelen.....	133
THEMA 6 – Lekker en gezond.....	136

LEEFSTIJL VSO, PRO, LWOO – Deel 1 (druk 2010).....	140
DEEL 1 THEMA 1 – Goed begonnen is half gewonnen	140
DEEL 1 THEMA 2 – Heldere communicatie	141
DEEL 1 THEMA 3 – Sterk door gevoelens	142
DEEL 1 THEMA 4 – Goed voor mezelf	143
DEEL 1 THEMA 5 – Sterk in samenwerk	144
DEEL 1 THEMA 6 – Opgelost!	145
DEEL 1 THEMA 7 – Maak jouw keuze	146
DEEL 1 THEMA 8 – De maatschappij en jij.....	147
LEEFSTIJL VSO, PRO, LWOO – Deel 2 (druk 2010).....	148
DEEL 2 THEMA 1 – Goed begonnen is half gewonnen	148
DEEL 2 THEMA 2 – Heldere communicatie	149
DEEL 2 THEMA 3 – Sterk door gevoelens	150
DEEL 2 THEMA 4 – Goed voor mezelf	151
DEEL 2 THEMA 5 – Sterk in samenwerk	152
DEEL 2 THEMA 6 – Opgelost!	153
DEEL 2 THEMA 7 – Maak jouw keuze	154
DEEL 2 THEMA 8 – De maatschappij en jij.....	155
LEEFSTIJL VSO, PRO, LWOO – Deel 3 (druk 2010).....	156
DEEL 3 THEMA 1 – Goed begonnen is half gewonnen	156
DEEL 3 THEMA 2 – Heldere communicatie	157
DEEL 3 THEMA 3 – Sterk door gevoelens	158
DEEL 3 THEMA 4 – Goed voor mezelf	159
DEEL 3 THEMA 5 – Sterk in samenwerk	160
DEEL 3 THEMA 6 – Opgelost!	161

DEEL 3	THEMA 7 – Maak jouw keuze.....	162
DEEL 3	THEMA 8 – De maatschappij en jij.....	163
Typering methode.....		164

Zien! en Leefstijl

Voor het versterken van de sociale vaardigheden op groepsniveau is ervoor gekozen om bestaande methoden te ontsluiten: veelgebruikte methoden worden geanalyseerd en per les wordt er aangegeven aan welke Zien!vaardigheden er wordt gewerkt. Bij de handelingssuggesties (indicatie-uitspraken 31-35) staan verwijzingstabellen, waarmee je snel kunt zoeken in de methode die bij jou op school wordt gebruikt!

Dit document bevat de analyse van de methode Leefstijl. Het gaat om de versies voor het primair onderwijs, peuters en vso, pro & lwoo. In de inhoudsopgave (pagina 2) kun je doorklikken naar de groep waar je voor kijkt. Op de laatste pagina's van dit document vind je een beschrijving van de methode.

Suggesties voor gebruik van de analyse van de methode:

1. Je bekijkt het groepsoverzicht van je groep
2. Je vraagt je af of je tevreden bent over de betrokkenheid en het welbevinden van de groep als geheel. Indien je dit wilt versterken, raden we je aan dat als eerste te doen. Klik voor suggesties op de percentages boven de kolommen van het groepsprofiel.
3. Als betrokkenheid en welbevinden naar tevredenheid zijn, naar je mening, bekijk je de scores op de verschillende vaardigheden. Bovenaan de kolommen kun je percentages zien. De hoogte daarvan geeft aan in welke mate de vaardigheden door de kinderen in je groep worden toegepast.
Wanneer je het idee hebt dat het verstandig is om een of meer vaardigheden op groepsniveau te versterken, zoek je heel gericht naar lessen in je methode die aandacht besteden aan die vaardigheden. Kies daarbij als eerste een les waarbij je de kans van succes het grootst acht. Dat is meestal een les die een beroep doet op vaardigheden die meer dan gemiddeld aanwezig zijn.

Voor meer informatie over de methode Leefstijl zie de website van de uitgever: <https://boomberoepsonderwijs.nl/lesmethode/leefstijl/>

LEEFSTIJL PO – druk 2011 (meest recent)*

* paginanummers verschillen met de druk van 2008

Groep 1-2

Groep	pag.	Thema + lesnummer	Zien! vaardigheden	Doelen	Korte inhoud
1-2	71	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SI: kinderen vertellen in de groep door hun naam te zeggen en wat over zichzelf te vertellen. SI: kinderen stellen vragen aan elkaar om elkaar beter te leren kennen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren elkaar beter kennen. - Leren elkaars namen kennen. - Leren manieren om elkaar te begroeten. - Wisselen ervaringen uit over hun eerste dagen op school. - Maken samen plezier. - Ontdekken overeenkomsten wat een belangrijke bodem voor vriendschappen is.	'Hallo, hier ben ik!' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen Een spel om elkaars naam te leren kennen.
1-2	85	1-2 De groep? Dat zijn wij!	IL: leren belangstelling te tonen voor andere kinderen SA: kunnen eigen keuzes maken en hun eigen mening geven als daarom gevraagd wordt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren elkaar beter kennen. - Leren elkaars naam. - Ontdekken verschillen en overeenkomsten tussen klasgenoten. - Kunnen aangeven waar ze van houden en wat ze (goed) kunnen. - Maken samen plezier. - Leggen een basis voor vriendschappen.	'Prettig kennis te maken' Kinderen leren elkaar beter kennen en ontdekken verschillen en overeenkomsten tussen klasgenoten. Een spel. Kinderen proberen klasgenoten te herkennen aan hun vorm of houding, of door te kijken wie er ontbreekt. Een spel waarbij kinderen verschillen en overeenkomsten tussen klasgenoten ontdekken.
1-2	95	1-3 De groep? Dat zijn wij!	IL: kunnen en willen elkaar helpen in de klas. IB: maken afspraken met elkaar over het stopteken en hoe ze met elkaar omgaan in de klas.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe ze elkaar kunnen helpen in de klas. - Leren het stopteken. - Ontdekken door spel wat 'aardig doen' inhoudt.	'Samen in de klas' Over elkaar helpen, geholpen worden en afspraken maken in de klas. Een spel waarbij je veilig bent als je in de kring staat en een (kring)gesprek over elkaar helpen in de klas

				<ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken het verschil tussen samen en alleen spelen. - Realiseren zich dat samen spelen soms méér maar soms ook minder is. - Ontdekken dat onderling vertrouwen belangrijk is. - Maken afspraken voor in de klas. 	Kinderen oefenen een stopteken om aan te geven dat ze willen dat de ander stopt.
1-2	105	1-4 De groep? Dat zijn wij!	<p>SI: kunnen uit eigen beweging op anderen afstappen en vragen of zij mee mogen doen in een spel. Leren hoe ze iemand anders kunnen vragen mee te doen.</p> <p>IB: geduldig wachten.</p> <p>SF: leren hun eigen gedrag aan te passen aan een ander, zodat ze samen kunnen spelen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in geduld. - Oefenen in samenwerken en rekening houden met een ander. - Ontdekken dat iedereen eigen voorkeuren heeft. - Denken na over wat je alleen en wat je samen kunt spelen. - Leren hoe ze elkaar bij hun spel kunnen betrekken. - Leren hoe ze kunnen vragen of ze mee mogen doen. - Maken samen plezier. 	<p>‘Doe je mee?’</p> <p>Over vrienden maken en samen spelen. Een behendigheidsspel waarbij kinderen rekening houden met elkaar. Kinderen leren van elkaar nieuwe spelletjes en bedenken wat je samen en alleen kunt doen.</p>
1-2	121	2-1 Praten en luisteren	<p>IL: oefenen in het luisteren naar de ander als deze wat vertelt.</p> <p>IB: kunnen stil worden als daarom wordt gevraagd.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen geconcentreerd te luisteren. - Oefenen consistent te vertellen. - Ervaren stilte. - Leren stil te worden op een teken van de leerkracht. - Oefenen de volgende concrete luistervaardigheden: <ul style="list-style-type: none"> - iemand aankijken. - ophouden met waar je mee bezig bent. - Denken na over de vraag 	<p>‘Met je oren!’</p> <p>Over luisteren, stil zijn en vertellen. Kinderen luisteren geconcentreerd naar een omschrijving. Over welk voorwerp gaat het? Een oefening in stilte. Wat hoor je als je stil bent.</p>

				naar wie ze luisteren bij tegenstrijdige boodschappen.	
1-2	133	2-2 Praten en luisteren	SI: kunnen op elkaar afstappen en elkaar vragen stellen. IL: oefenen in het luisteren naar de ander als deze wat vertelt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in het stellen van gerichte vragen. - Oefenen vertel- en luistervaardigheden. - Oefenen te onthouden wat er gezegd is. - Reflecteren op de 'waarom'-vraag. - Bedenken wat geschikte momenten zijn voor het stellen van vragen. 	'Waarom, waarom?' Over vragen stellen en onthouden wat je hoort. Gerichte vragen stellen en dan raden 'wie het is'. Kinderen worden uitgedaagd om zelf antwoord te geven op waaromvragen.
1-2	151	2-3 Praten en luisteren	IL: leren luisteren naar anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen geconcentreerd te kijken en te luisteren. - Oefenen te spreken en te luisteren met gebarentaal. - Gebruiken hun lichaam om geluid te maken. - Denken na over 'dierentaal'. - Oefenen om 'beeldtaal' te lezen. 	'Laat het zien!' Over lichaamstaal en non-verbale communicatie. Kinderen bedenken geluiden die ze met hun lichaam kunnen maken. Geconcentreerd leren kijken en luisteren.
1-2	165	2-4 Praten en luisteren	SI: kunnen uit zichzelf vragen stellen aan een ander op een vriendelijke manier. SF: leren met elkaar te onderhandelen over het gebruik van speelgoed	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe je kunt vragen of je met speelgoed van anderen mag spelen. - Leren wat je kunt antwoorden als iemand je iets vraagt. - Leren iets voor een ander te vragen. - Leren onderhandelen. - Begrijpen wat er gebeurt als je iets van iemand afpakt zonder het te vragen. 	'Eerst even vragen!' Over het stellen van vragen en voorkomen van ruzie. Een oefening in onderhandelen. Wat doe je als je met het speelgoed van iemand anders wilt spelen?
1-2	175	3-1 Ken je dat gevoel?	IL: weten hoe ze iemand een fijn gevoel kunnen geven.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen gebeurtenissen benoemen waar ze blij van worden. 	Blij of .....?' Over blijdschap en andere gevoelens.

				<ul style="list-style-type: none"> - Bedenken hoe ze een ander blij kunnen maken. - Ervaren dat je een ander aan het lachen kunt maken. - Breiden hun emotionele woordenschat uit. - Herkennen de gevoelens blijdschap en verdriet aan de hand van gezichtsuitdrukking en lichaamshouding. - Worden zich bewust hoe het voelt om cadeautjes te geven en te krijgen, en leren hoe je kunt bedanken. 	<p>Kinderen delen de spanning van het uitpakken van een cadeautje en benoemen gebeurtenissen waar ze blij van worden.</p> <p>Kinderen proberen een ander aan het lachen te maken.</p>
1-2	185	3-2 Ken je dat gevoel?	<p>IL: leren zich af te vragen: "hoe zou de andere of ik dat vinden?" Kunnen zich in een ander verplaatsen.</p> <p>SI/ IL gevoelens aan bod laten komen en iemand troosten door iets te maken voor de ander</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wisselen ervaringen uit over blij en verdrietig zijn. - Denken en praten over doodgaan. - Benoemen mensen en dingen die ze niet graag zouden willen missen. - Leren hoe je iemand kunt troosten. - Leren zich te verplaatsen in het verdriet van een ander. 	<p>'Wat een leed!'</p> <p>Over verdrietig zijn en anderen troosten. Kinderen geven aan wie of wat ze niet graag zouden willen missen. Kinderen denken na hoe ze iemand kunnen troosten.</p>
1-2	193	3-3 Ken je dat gevoel?	<p>IL: kennen en herkennen de gevoelens van bang zijn.</p> <p>IL: leren zich af te vragen: "hoe zou de andere of ik dat vinden?" Kunnen zich in een ander verplaatsen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen omschrijven wat ze voelen als ze bang zijn. - Vertellen elkaar hoe ze omgaan met angst. - Leren strategieën om met angst om te gaan. - Begrijpen dat het goed is om hulp te vragen als je bang bent. - Kunnen angst bij anderen herkennen in de manier van kijken of bewegen. - Leren angst van zichzelf en van anderen serieus te nemen. 	<p>'Ben jij bang voor...?'</p> <p>Over bang zijn. Kinderen helpen Jikke om minder bang te zijn. Een tikspel. Wie durft het op te nemen tegen de draak?</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren dat je een ander niet plaagt omdat hij ergens bang voor is. - Beseffen hoe iemand die nieuw is in een groep zich kan voelen. 	
1-2	205	3-4 Ken je dat gevoel?	<p>IL: kennen en herkennen gevoelens van boosheid.</p> <p>SA: kunnen zeggen dat ze boos zijn. Zijn in staat om uit leggen waarom ze boos zijn.</p> <p>IB: kunnen controle houden over eigen gedrag door het stopteken te gebruiken als ze iets niet prettig vinden.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven hoe het voelt om boos te zijn. - Herkennen gezichten en gebaren die bij boosheid passen. - Leren wat je beter niet en wel kunt doen als je boos bent. - Leren een stopteken, voor als ze iets niet prettig vinden. - Kunnen laten zien hoe ze een ruzie goedmaken. - Leren hoe ze kunnen zeggen waarom ze boos zijn. - Kunnen het verschil aangeven tussen blij, boze en verdrietige gezichtsuitdrukkingen. 	<p>'Eerste hulp bij boosheid'</p> <p>Over boos zijn.</p> <p>Kinderen leren een stopteken om aan te geven dat ze willen dat de ander ophoudt. Zo kunnen ze voorkomen dat ze boos worden.</p> <p>Een spel. Kinderen stellen zich voor dat ze kwaad zijn en laten vervolgens de boosheid los.</p>
1-2	219	4-1 Ik vertrouw op mij	<p>SA: zijn in staat om te zeggen wat het ergens van vindt.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen lichaamsdelen - Leren geconcentreerd naar zichzelf en hun klasgenoten te kijken. - Benoemen wat ze mooi vinden aan zichzelf en aan anderen. - Leren dat iedereen recht heeft op een eigen mening en smaak. - Leren hoe je je eigen mening kunt geven. 	<p>'Zo zie ik eruit'</p> <p>Over hoe je eruitziet en wat je mooi vindt aan jezelf en anderen.</p> <p>Kinderen die voldoen aan het genoemde uiterlijke kenmerk staan op.</p> <p>Een tastspel. Kun je elkaar herkennen zonder je ogen of oren te gebruiken?</p> <p>Kinderen leren lichaamsdelen benoemen en raken elkaar aan op een speelse manier.</p>
1-2	231	4-2 Ik vertrouw op mij	<p>SI: kunnen uit zichzelf vertellen aan de groep.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Laten zien wat ze al kunnen - Vertellen iets over zichzelf aan de groep. 	<p>'Ik kan al veel'</p> <p>Over wat je al kunt en wat je zou willen kunnen.</p>

			SA: zijn in staat om eigen keuzes te maken. IL: kunnen vertellen aan de ander wat zij leuk vinden aan die persoon.	<ul style="list-style-type: none"> - Denken na over wat ze willen hebben, willen beheersen en willen leren. - Benoemen iets dat zij bijzonder vinden aan klasgenoten. - Ontdekken hoeveel dingen ze kunnen onthouden. - Oefenen herinneringen te verwoorden.	Kinderen vertellen aan de hand van een voorwerp iets over zichzelf. Kinderen denken na hoe groot ze nu zijn. Wat kunnen ze nu wel en vroeger nog niet?
1-2	241	4-3 Ik vertrouw op mij	SF: kunnen samen een plan maken en de taken te verdelen. SA: kunnen kiezen wat ze zelf leuk vinden en goed kunnen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Presenteren zichzelf - Doen iets wat ze leuk vinden of waar ze goed in zijn. - Delen een bijzondere ervaring. - Krijgen waardering van elkaar en de leerkracht.	'De voorstelling kan beginnen' Kinderen laten iets zien van zichzelf. In de les maakt u samen met de kinderen een voorstelling. Alle kinderen laten iets zien van zichzelf.
1-2	247	4-4 Ik vertrouw op mij	IL: kunnen zich verplaatsen in de leefwereld van de ander.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld. - Horen van elkaar hoe hun gezin eruitziet. - Ontdekken dat de samenstelling van gezinnen kan verschillen. - Leren familieleden benoemen. - Kunnen aangeven met wie ze dingen samen doen in de familie. - Kunnen aangeven wat hun favoriete plekjes zijn in huis. - Kunnen klusjes noemen die thuis gedaan worden en geven aan welke klusjes zij zelf doen. - Verplaatsen zich in verschillende rollen binnen het gezin.	'Wie woont bij jou?' Over thuis. Kinderen zoeken een plaatsje in een huis. Welke mensen wonen bij hen in huis? Een bingospel met familieplaatjes en huisplaatjes.

1-2	265	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: kunnen zeggen dat je iets niet leuk vindt. IL: kunnen zich in een ander verplaatsen en rekening houden met elkaar. SI: zijn in staat om de ander te helpen door voor die ander op te komen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren om op ongewenst gedrag van anderen te reageren. - Kunnen aangeven hoe het voelt als je niet mee mag spelen. - Leren hoe ze voor zichzelf en een ander kunnen opkomen, terwijl ze rekening blijven houden met elkaar. - Ervaren hoe het is om voor de gek gehouden te worden. - Leren het verschil tussen plagen en pesten.	'Stop! dat wil ik niet' Over opkomen voor jezelf. Kinderen proberen met zo veel mogelijk 'kikkers' op een drijfblad te staan. Een liedje over wat niet leuk is om te doen en hoe je daarop kunt reageren.
1-2	277	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	IB: kunnen wachten op je beurt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wanneer en waarom je op je beurt moet wachten. - Oefenen in het om de beurt uitvoeren van opdrachten. - Kunnen aangeven wat voordringen is.	'Om de beurt' Over op je beurt wachten. Een spel waarbij de kinderen om de beurt gevangen worden. Een verhaal over haantje-de-voorste.
1-2	285	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: kunnen samen doen door het delen van elkaars materialen en/ of het verdelen van de taken.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat samen delen inhoudt. - Oefenen in het samen delen. - Ervaren dat het leuk is om dingen samen te delen.	'Samen delen' Over samen delen. Een spel waarbij kinderen stoelen delen. Hoe verdeel je iets op een eerlijke manier?
1-2	291	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: weten dat iedereen anders is; wat zijn de verschillen en wat is hetzelfde.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken verschillen en overeenkomsten tussen zichzelf en anderen. - Ontdekken dat sommige verschillen groot zijn en andere klein. - Ontdekken dat verschillen belangrijk en onbelangrijk kunnen zijn.	'Niemand zoals jij' Over verschillen en overeenkomsten. Kinderen vertellen wat er anders is en wat hetzelfde aan zichzelf en anderen. Kinderen ontdekken verschillen tussen mensen wereldwijd.

1-2	301	6-1 Lekker gezond	N.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen vertellen en laten zien wat ze met hun handen doen. - Leren goed hun handen wassen. - Leren waarom en wanneer ze hun handen moeten wassen. - Leren de basis van hygiëne. - Leren de namen van hun vingers.	'Schone handen' Over handen wassen. Een spel waarbij van handen een toren wordt gebouwd. Een voelspel. Kinderen raden wat ze voelen met hun handen.
1-2	311	6-2 Lekker gezond	N.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren waarom ze hun tanden schoon moeten houden. - Leren hoe ze hun tanden moeten poetsen - Leren het verschil tussen een melkgebit en volwassen tanden.	'Schone tanden' Over tanden poetsen. Kinderen geven aan wat goed is en niet goed is voor hun tanden.
1-2	319	6-3 Lekker gezond	SA: kunnen aangeven wat ze prettig vinden en wat niet.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken hoeveel ze gegroeid zijn sinds het begin van het schooljaar. - Kunnen uitleggen hoe ze merken dat ze groeien. - Geven aan wat en wie hen helpt bij het groeien. - Kunnen verschillen benoemen tussen jongens en meisjes, mannen en vrouwen. - Kunnen aangeven wat voor aanrakingen ze prettig vinden en welke niet.	'Jongens en meisjes' Over groeien, en over verschillen tussen meisjes en jongens. Een spel en een (kring)gesprek over groeien. Verschillen tussen man en vrouw, jongen en meisje
1-2	329	6-4 Lekker gezond	SA: vertellen, weten en laten zien wat ze kunnen. IL: kunnen aardige dingen zeggen tegen anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen vertellen wat ze gedaan of geleerd hebben het afgelopen schooljaar. - Kunnen vertellen wat ze leuk vinden aan hun klasgenoten en leerkracht. - Nemen afscheid van elkaar.	'Pluim op je hoed' Over wat je geleerd hebt, complimenten geven en afscheid nemen. Een spel. Kinderen bedenken wat ze gedaan hebben dit schooljaar. Een gedichtje over afscheid nemen en complimenten geven.

Groep 3

3	85	1-1 De groep? Dat zijn wij!	IL: tonen belangstelling voor anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren elkaars naam. - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen. - Ervaren dat ze van verschillende dingen houden.	'Weer naar school' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen, door middel van spelletjes.
3	91	1-2 De groep? Dat zijn wij!	SF: kunnen zich openstellen voor een werkwijze van een ander. IL: zijn behulpzaam voor de ander. IB: kunnen samen regels opstellen voor het opruimen en kunnen zich daaraan houden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe ze elkaar kunnen helpen. - Maken afspraken over opruimen in de klas.	'Wie helpt?' Over elkaar helpen in de klas. Zakjesrace, een spel waarbij kinderen elkaar helpen de overkant te bereiken. Een spel waarbij kinderen een geheime helper krijgen. Wie weet aan het eind van de dag wie zijn geheime helper is? Het grote opruimspel, het spel waarbij kinderen (geblinddoekt) de klas opruimen en opruimafspraken maken. Het hulpjes labyrint, doolhoven maken door plaatjes te volgen met kinderen die elkaar helpen.
3	97	1-3 De groep? Dat zijn wij!	IL: proberen je de motieven van een ander in te denken waarom hij/zij zoiets onaardigs doet. IL: leren hoe je aardig met elkaar omgaat. IB: kunnen zich aan de gemaakte afspraken houden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen laten zien wat de gevolgen zijn van bepaald gedrag. - Maken afspraken voor in de klas.	'Afgesproken?' Over afspraken in de klas. Een (poppenkast) spel. Kinderen ontdekken wat de gevolgen zijn van bepaald gedrag. Als een situatie uit de hand loopt. Een gedichtje. Met gebaren laten kinderen zien wat aardig is en wat niet.
3	103	1-4 De groep? Dat zijn wij!	SI: kunnen vragen of een ander mee wil spelen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren zich verplaatsen in een ander. - Leren hoe je iemand die alleen is bij het spel kunt betrekken.	'Wil je met me spelen?' Over samen spelen. Een tikspel voor de hele klas.

			<p>SA: kunnen kiezen met wie ze willen spelen.</p> <p>SF: kunnen met elkaar overleggen wat belangrijk is bij het samenspelen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Leren wanneer ze iemand wel en wanneer ze iemand niet bij het spel willen betrekken. - Worden weerbaar in hun samenspel. - Leren het mechanisme 'voor wat, hoort wat'. - Leren spelletjes om op school te spelen. 	<p>Een rollenspel. Hoe kun je een kind dat alleen is bij het spel betrekken?</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Wie kunnen er samen spelen?</p> <p>Voor op het schoolplein leren kinderen nieuwe spelletjes.</p>
3	111	2-1 Praten en luisteren	<p>IL: kunnen goed naar elkaar luisteren. Zijn in staat om te laten zien dat ze luisteren.</p> <p>IB: Luister eerst goed voordat je iets zegt.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe je goed kunt luisteren. - Leren hoe je kunt laten zien dat je goed luistert. - Ervaren dat luistervaardigheid beïnvloed wordt door de manier waarop iets wordt gezegd. - Beseffen dat luisterbereidheid van invloed is op wat je hoort. - Beseffen dat luisterbereidheid beïnvloed wordt door wat je doet. 	<p>'Wat hoor jij?'</p> <p>Over luisteren.</p> <p>Een luisterspel. Kinderen maken bewegingen bij het gedichtje</p> <p>Een spel en (kring)gesprek. Over luisteren en vertellen.</p> <p>Een verhaal. Over een jongen die moet leren luisteren voor hij koning mag worden.</p>
3	119	2-2 Praten en luisteren	<p>SI: Kunnen elkaar vragen stellen op een vriendelijke manier.</p> <p>IL: is in staat om te luisteren naar andere kinderen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over wat voor soort vragen ze thuis, op school en aan vrienden stellen. - Leren vragen stellen op een vriendelijke manier. 	<p>'Vraag maar raak'</p> <p>Over vragen stellen.</p> <p>Een spel. Kinderen raden een persoon of een voorwerp. Doormiddel van vragen waar alleen ja en nee op geantwoord mag worden.</p> <p>Een (kring)gesprek. Welke vragen stel je op school of thuis? En wat vraag je aan je vrienden?</p> <p>Een opdracht. Vragen stellen op verschillende manieren.</p> <p>Een doe-opdracht. Kinderen stellen vragen op een onvriendelijke en vriendelijke manier.</p>
3	125	2-3 Praten en luisteren	<p>SI: het kind kan uit zichzelf iets vertellen in de groep.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in het vertellen aan de hand van plaatjes. 	<p>'Vertel 't maar!'</p> <p>Over het vertellen van een samenhangend verhaal.</p> <p>Een spel. Kinderen vertellen over een voorwerp zonder het bij naam te noemen.</p>

			<p>IB: denkt eerst na voordat het iets vertelt.</p> <p>SF: kunnen samen een verhaal bedenken en de taken verdelen.</p> <p>SA: durft samen met anderen iets te presenteren.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in het vertellen van een samenhangend verhaal. - Bedenken hoe ze een verhaal tot leven kunnen brengen. - Presenteren zichzelf aan de groep. 	<p>Een vertelopdracht aan de hand van plaatjes.</p> <p>Een voorstelling kinderen verzinnen geluiden en bewegingen bij het plaatjesverhaal.</p>
3	131	2-4 Praten en luisteren	<p>IL: luistert naar wat anderen zeggen en denkt er over na. Begrijpt dat opscheppen vervelend kan zijn</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren wat opscheppen is. - Begrijpen waarom opscheppen vervelend kan zijn. - Leren hoe ze kunnen reageren op opscheppen. 	<p>'Ik kan alles beter!'</p> <p>Over opscheppen.</p> <p>Kinderen verzinnen zelf een opschepperverhaal.</p> <p>Een rollenspel. Kinderen bedenken hoe je kunt reageren op iemand die opscheept.</p>
3	139	3-1 Ken je dat gevoel?	<p>IL: kennen en herkennen de basisgevoelens bij zichzelf en bij de ander.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van gevoelens en durven deze te tonen (angst, boosheid, blijdschap, verdriet) - Kunnen gevoelens herkennen bij anderen. - Kunnen aangeven hoe zij zich op een bepaald moment voelen. 	<p>'Fijn of vervelend'</p> <p>Over wat je kunt voelen.</p> <p>Een gedicht. Kinderen raden over welke gevoelens het gaat.</p> <p>Een liedje zingen met gevoel.</p> <p>Een werkboekopdracht. Plaatjes verbinden met een gevoel.</p> <p>Kinderen aan laten geven hoe ze zich voelen.</p>

3	147	3-2 Ken je dat gevoel?	SI: kunnen over verdrietige gevoelens vertellen. IL: kunnen iemand troosten door bijvoorbeeld aardige dingen te zeggen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen verwoorden wat hen verdrietig maakt. - Wisselen uit waar ze verdrietig van worden. - Ervaren hoe het is om getroost te worden. - Leren hoe je een ander kunt troosten.	'Bakkie troost' Over verdriet en troosten. Een spel. Hoe loopt een directeur als hij zichzelf belangrijk vindt. En als hij ontslagen is? Een verhaal. Kinderen geven aan hoe de hoofdpersoon zich voelt. Een rollenspel. Hoe kun je elkaar troosten? Werkboekopdracht. Gezichtjes plakken in volgorde van verdrietig naar blij.
3	153	3-3 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen gevoelens van angst. Weten dat je elkaar daar niet mee plaagt. SI: Vertelt over gevoelens van angst en deelt dit met anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven waar ze bang voor zijn en wisselen ervaringen uit. - Vertellen elkaar hoe ze omgaan met angst. - Leren strategieën om met angst om te gaan. - Leren angst van zichzelf en van anderen serieus te nemen. - Leren dat je een ander niet plaagt omdat hij ergens bang voor is.	'Ben jij bang voor.....?' Over bang zijn. Een tikspel. De geblinddoekte bloemenplukkers (3 kinderen) gaan opzoek naar bloemen, dit zijn de overige kinderen en tikken deze. Zonder te rennen. Kinderen vertellen elkaar waar ze al dan niet bang voor zijn. Kinderen vertellen elkaar wat ze doen als ze bang zijn Een verhaal over bang zijn. Kinderen maken een rap over dingen waar ze bang voor zijn.
3	159	3-4 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen gevoelens van boosheid. IB: weten wat ze wel en beter niet kunnen doen als ze boos zijn.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Horen van elkaar waar ze boos van worden en wat ze dan doen. - Denken na over de vraag of en hoe ze hun boosheid kunnen beheersen. - Leren wat ze kunnen zeggen als ze boos zijn. - Denken na over wat ze wel en beter niet kunnen doen als ze boos zijn. - Leren reageren op iemand anders die boos is.	'Wat doe je als je boos bent?' Over boos zijn. Een verhaal/ (kring)gesprek over boos zijn. Kinderen vertellen elkaar wat ze doen als ze boos zijn. Kinderen zetten plaatjes in de goede volgorde: wanneer komt er ruzie en wanneer niet?
3	169	4-1 Ik vertrouw op mij!	SA: kunnen zeggen waar ze goed in zijn. Weten wat ze kunnen.	Kinderen:	'Kijk eens wat ik kan!' Over wat je kunt en waar je trots op bent.

			IL: kunnen complimenten geven aan medeleerlingen.	<ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van vaardigheden die ze al dan niet beheersen. - Kunnen aangeven waar ze goed in zijn en wat ze minder goed kunnen. - Leren dat iedereen verschillende dingen kan. - Leren positieve aandacht te geven aan klasgenoten. - Krijgen positieve aandacht en bevestiging. 	<p>Een raadspel. Wie voldoet aan de omschrijving?</p> <p>Kinderen geven aan wat ze kunnen.</p> <p>Een sorteeropdracht. Kinderen geven aan waar ze goed en minder goed in zijn.</p> <p>Kinderen geven elkaar complimentjes.</p> <p>Complimenten voor de groep.</p>
3	177	4-2 Ik vertrouw op mij!	SA: kunnen vertellen wat hun eigen wensen zijn. Weten dat ze blij mogen zijn met zichzelf.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verwoorden hun wensen. - Denken na over hoe ze hun eigen wensen en die van anderen kunnen verwezenlijken. - Ontwikkelen een gevoel van eigenwaarde. 	<p>‘Mensen wensen’</p> <p>Over wensen.</p> <p>Een spel. Kinderen verzinnen wensen. Bij elke wens kan een toverspreuk worden verzonnen.</p> <p>Een tekening maken met je wensen.</p> <p>Een gedicht over anders willen zijn en blij zijn met jezelf.</p>
3	183	4-3 Ik vertrouw op mij!	IL: Kunnen aardige dingen zeggen tegen de ander. Kunnen luisteren naar wat een ander vertelt. Willen iets aardigs voor een ander doen	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bedenken wat aardig is om te doen en wat niet. - Begrijpen dat niet iedereen altijd even aardig kan zijn. - Bedenken aardige dingen om te doen voor anderen. - Doen iets aardigs voor een ander. 	<p>‘Een aardigheidje’</p> <p>Over aardig doen.</p> <p>Een werkboek opdracht of (kring)gesprek. Wat vind je aardig en wat niet.</p> <p>Een gezamenlijk project. Verzin iets aardigs om met zijn allen te doen en voer het uit.</p>
3	189	4-4 Ik vertrouw op mij!	<p>IL: kunnen zich in een ander(e) gezinssituatie) verplaatsen.</p> <p>IL: willen iets maken voor iemand die voor hen zorgt.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld. - Zien verbanden tussen familieleden. - Denken na over (zorg)verhoudingen tussen familie- en gezinsleden. - Ontdekken dat er verschillen zijn tussen gezinnen. 	<p>‘Familiebanden’</p> <p>Over verschillen en overeenkomsten in thuissituaties.</p> <p>Opdracht uit werkboek of een (kring)gesprek. Wie is wie in je familie, en wat doe je met je familie?</p> <p>Een tekenopdracht. Kinderen tekenen de mensen in hun huis.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen denken na over de taakverdeling bij hen thuis.</p>

					Creative opdracht. Kinderen maken een knuffel van papier voor iemand die voor hen zorgt.
3	199	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: is in staat zich in te leven hoe een ander zich voelt als deze gepest wordt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wat het verschil is tussen plagen en pesten. - Kunnen vertellen hoe het voelt om gepest te worden. - Kunnen vertellen hoe het voelt om te pesten. - Bedenken hoe pesten in de groep voorkomen of bestreden kan worden. 	'Plagen of pesten?' Over plagen en pesten. Een spel. Kinderen leggen voorwerpen van zichzelf in een mandje; ze moeten een opdracht uit voeren om hun pand terug te krijgen. Werkboekopdracht. Op welke plaatjes wordt geplaagd en op welke gepest? Een verhaal over pesten.
3	207	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: kan opkomen voor zichzelf door nee te zeggen of hulp te zoeken.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Horen van elkaar wanneer en waarom ze in bepaalde situaties 'nee' zeggen. - Leren wat ze kunnen zeggen en doen als ze iets niet willen of vervelend vinden. - Leren waarom opkomen voor jezelf belangrijk is. - Leren dat opkomen voor jezelf ook betekent dat je rekening houdt met anderen. 	'Je mannetje staan' Over opkomen voor jezelf. Een spel. Kinderen proberen een stoel te bemachtigen. Een rollenspel. Hoe reageer je als anderen vervelend tegen je doen? Een gedicht. Over 'nee' zeggen als je iets niet wilt.
3	213	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: weten dat je anders mag zijn. IL: zijn in staat zich in een ander te verplaatsen. Weten dat iedereen verschillend is en ook verschillend mag zijn.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen een aantal verschillen en overeenkomsten tussen mensen. - Benoemen hoe het voelt om anders te zijn dan anderen. - Benoemen hoe het voelt om hetzelfde te zijn als anderen. - Bedenken hoe je kunt omgaan met verschillen - Beseffen dat ieder mens uniek is. 	'Niemand is hetzelfde' Over verschillen en overeenkomsten tussen mensen. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Over verschillen en overeenkomsten tussen mensen. Een kijkopdracht en een (kring)gesprek. Over anders zijn dan anderen Een creatieve opdracht. Kinderen vergelijken hun vingerafdruk en maken er dieren van.

3	219	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: kunnen hun eigen mening zeggen. SF: staan open staan voor ideeën van anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken dat iedereen anders tegen dingen aankijkt. - Ontdekken verschillen en overeenkomsten tussen henzelf en hun klasgenootjes. - Zoeken oplossingen voor verschillen van mening.	'Wat vind jij?' Over voorkeuren en verschillen van mening. Een kijkopdracht. Wat zie je in de wolken? Een rollenspel over verschillen van mening. Een creatieve opdracht. Wat voor figuren zie je in de verfvlek.
3	217	6-1 Lekker gezond	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen vertellen wanneer en waarom je je handen moet wassen. - Kunnen aangeven hoe je jezelf schoon houdt. - Kunnen voorbeelden noemen van gezond en ongezond voedsel. - Leren hoe je luizen moet bestrijden.	'Even lekker soppin' Over schoon zijn en gezond blijven. Een verhaal en een (kring)gesprek over schoon worden. Een wasdemonstratie. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Wat is gezond en wat niet? Een liedje over jezelf wassen.
3	235	6-2 Lekker gezond	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven waaraan je merkt dat je groeit. - Begrijpen dat groei niet alleen plaatsvindt aan de buitenkant, maar ook van binnen, in denken en voelen. - Kunnen aangeven wat ze zoal geleerd hebben sinds ze baby zijn. - Leren de benamingen voor peuter, kleuter, schoolkind, puber, volwassene en bejaarde. - Leren dat er in een lichaam botten zitten voor stevigheid, en een maag en darmen voor het opnemen en verwerken van voedsel. - Leren hoe een baby ontstaat en geboren wordt.	'Groter groeien' Over wat er verandert als je groter wordt. Een spel. Hoe snel kleed je iemand aan? Een kind moet over zijn eigen kleding andere kleren aantrekken die zijn klasgenootjes aangeven. Een spel en een (kring)gesprek over groeien. Een werkboekopdracht. Over groeien aan de buitenkant en aan de binnenkant. Een verhaal. Over hoe baby's groeien en geboren worden.

3	243	6-3 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen oversteken bij verkeerslichten. - Kunnen onderscheid maken tussen gevaarlijke en ongevaarlijke situaties. - Kunnen aangeven hoe ze bepaalde gevaren kunnen voorkomen. - Beseffen dat spannend ook leuk is en leren hoe ze een verantwoord risico kunnen nemen. - Kunnen aangeven hoe ze in bepaalde situaties moeten handelen als er iets misgaat.	<p>'Oei, kijk uit!'</p> <p>Over gevaarlijke dingen doen en ongelukken voorkomen.</p> <p>Een spel. Kinderen lopen over met een verkeerslicht. Geef een vrijwilliger 2 rondjes met rood, oranje en groen. De rest van de kinderen staan aan de andere kant van het lokaal en moeten proberen de overkant zo snel mogelijk te bereiken ze mogen alleen lopen als het 'licht' groen is. Als ze toch lopen moeten ze overnieuw beginnen.</p> <p>Een werkboekopdracht en een rollenspel. Zijn dit gevaarlijke situaties of niet?</p> <p>Een gedichtje. Over pech hebben en beter uitkijken.</p>
3	251	6-4 Lekker gezond	SA: kunnen vertellen wat ze leuk vinden en wat ze kunnen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wat ze dit jaar in de leefstijllessen hebben geleerd. - Kunnen aangeven wat ze leuk vonden in het schooljaar. - Nemen afscheid van elkaar.	<p>'Een applausje voor de groep'</p> <p>Over wat je geleerd hebt en afscheid nemen.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen zoeken plaatjes en zinnen bij elkaar over wat ze geleerd hebben.</p> <p>Een liedje. Kinderen vertellen elkaar wat ze leuk vonden in het schooljaar.</p> <p>Een creatieve opdracht. Met de hele groep op de tekening.</p>

Groep 4

4	91	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SI: kunnen wat over zichzelf vertellen in een groep SA: kunnen vertellen waarom ze iets gekozen hebben wat bij hen past.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen. - Vertellen iets over zichzelf aan de groep.	'Daar zijn we weer!' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen. Een spel. Kinderen noemen hun naam. Een spel. Kinderen leren elkaars achternamen kennen. Een plaatjesopdracht. Iedereen vertelt iets over zichzelf bij een zelfgekozen plaatje. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen beantwoorden vragen over hoe ze nu zijn.
4	97	1-2 De groep? Dat zijn wij!	SF: zijn in staat om rekening te houden met elkaar. SF: staan open voor nieuwe plannen en ideeën. SI: weten hoe ze iets aan een ander moeten vragen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat rekening houden met elkaar noodzakelijk en prettig is. - Leren hoe je om iets kunt vragen. - Ervaren hoe het is als een ander jouw toestemming vraagt. - Leren om te geven.	'Met z'n allen' Over rekening houden met elkaar. Een spel. Kinderen houden rekening met elkaar. Een gedichtje over rekening houden met elkaar. Een spel. Kinderen vragen elkaar om bepaalde voorwerpen. Een werkboekopdracht. Over hoe je in de klas rekening houdt met elkaar.
4	105	1-3 De groep? Dat zijn wij!	IB: kunnen afspraken met elkaar maken en zich daaraan houden. SF: kunnen met elkaar overleggen hoe ze iets af gaan maken.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat het vaak nodig is om afspraken te maken als je iets samen doet. - Maken afspraken voor in de klas. - Ervaren dat afspraken en regels rust creëren omdat iedereen dan weet waar hij aan toe is.	'Afspraak = Afspraak' Over afspraken maken en je eraan houden. Een tekenopdracht in groepjes. Welke afspraken worden er gemaakt? Afspraken om de tekening af te maken. Een (kring)gesprek over afspraken maken. Een werkboekopdracht. De gemaakte afspraken worden in puzzelvorm in het werkboek geplakt
4	111	1-4 De groep? Dat zijn wij!	SA: durven eigen keuzes maken. IL: kunnen bedenken wat er gebeurt met de ander als je je zin wilt doordrijven. Of wat het doet met jezelf als je doet wat een ander wilt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Horen van elkaar wat ze spelen. - Kunnen kiezen wat ze het liefst spelen. - Beslissen in overleg met andere kinderen wat ze samen gaan spelen.	'Wat zullen we spelen?' Over samen of alleen spelen. Een liedje. De kinderen zingen een liedje en laten zien waar ze graag mee spelen. Een opdracht uit het werkboek over samen spelen. Kinderen bedenken en spelen spelletjes.

			<p>SI: vragen aan andere kinderen om mee te doen met hun spel.</p> <p>SF: kunnen samen een spel verzinnen door onder andere te luisteren naar elkaars ideeën.</p>		
4	121	2-1 Praten en luisteren	<p>IB: zijn in staat om stil te zijn als dat nodig is.</p> <p>SI: vertellen zelf in de groep over een onderwerp.</p> <p>IL: luisteren naar een ander als deze iets vertelt. Zijn in staat om het na te vertellen</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen hun spreek- en luistervaardigheid. - Ervaren dat iedereen op een andere manier naar dingen luistert.	<p>‘Ssst! Ik luister’</p> <p>Over luisteren en vertellen.</p> <p>Een spel. Kinderen proberen zo stil mogelijk te zijn. (een variatie op Annemaria Koekoek)</p> <p>Een luisteroefening. Wat hoor je als je stil bent?</p> <p>Een oefening in spreek –en luistervaardigheid.</p> <p>Een spel over vertellen en luisteren.</p>
4	127	2-2 Praten en luisteren	<p>SI: Durven dingen te vertellen in de groep. Stellen goede vragen aan een ander.</p> <p>IL: kunnen aandachtig luisteren naar een ander.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe ze iets te weten kunnen komen van een ander. - Leren dat ‘w-vragen’, vragen die beginnen met wie, wat ,waar, wanneer, waarom, waarmee en de ‘hoe-vraag’ goede vragen zijn om veel te weten te komen. - Ervaren het verschil tussen open en gesloten vragen.	<p>‘Stel die vraag’</p> <p>Over vragen stellen en belangstelling tonen.</p> <p>Een tv-spel over interviews, U bent de journalist, 2 kinderen uit de klas worden geïnterviewd.</p> <p>Een spel. Kinderen proberen antwoord op de vraag op hun kaartje te krijgen.</p> <p>Een groepsopdracht. Kinderen bereiden vragen voor om zoveel mogelijk van iemand te weten te komen.</p>
4	135	2-3 Praten en luisteren	<p>IL: kunnen aan de lichaamshouding zien hoe iemand zich voelt en wat de ander bedoelt te zeggen.</p> <p>SI: kunnen contacten aan gaan zonder te spreken.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat ze zichzelf verstaanbaar kunnen maken door middel van lichaamstaal. - Leren dat lichaamstaal bestaat uit houding, mimiek, intonatie en gebaren.	<p>‘Niet verstaan, wel begrepen!’</p> <p>Over je verstaanbaar maken zonder (bestaande) woorden.</p> <p>Een liedje. Zingen met onzinwoorden in verschillende ‘talen’.</p> <p>Een spel. Kinderen spreken onzintaal met elkaar.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat ook muziek een verhaal kan vertellen.	Een spel. Kinderen raden wat voor situatie er wordt uitgebeeld. Een luisteropdracht. Kinderen luisteren naar muziek en combineren de fragmenten met een verhaal.
4	143	2-4 Praten en luisteren	IB: eerlijk zijn; weten wat je wel en wat je niet kunt zeggen. IL: kunnen zich indenken waarom een ander niet altijd eerlijk is. SI: zijn in staat om een ander om hulp te vragen wanneer ze bang zijn om een eerlijk antwoord te geven.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de waarde van eerlijkheid. - Bespreken wanneer en waarom je iets al dan niet eerlijk vertelt. - Overleggen wat ze kunnen doen als ze bang zijn om een eerlijk antwoord te geven.	'Eerlijk of niet?' Over waarom je soms iets niet eerlijk vertelt. Een spel. Kinderen worden voor de gek gehouden. Een spel. Kinderen vertellen waar- en onwaarheden . Een (kring)gesprek. Vertel je altijd alles eerlijk? Een werkboekopdracht. Een rebus over de uitdrukking 'zo eerlijk als goud'.
4	151	3-1 Ken je dat gevoel?	IL: weten hoe je kunt zien hoe iemand zich voelt. Kennen en herkennen basisgevoelens bij zichzelf en bij de ander. SI: kunnen vertellen waar ze boos, bang, verdrietig en blij om kunnen worden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren gevoelens benoemen en breiden hun emotionele woordenschat uit. - Leren hoe gevoelens zijn af te lezen aan gezichten. - Kunnen aangeven waar ze blij, boos, bang of verdrietig van worden en wisselen ervaringen uit.	'Welk gevoel is dit?' Over bang, boos, verdrietig of blij zijn. Een spel. Kinderen leven zich in in een verhaal. Wat voelen ze? Een kijkopdracht. Hoe ziet een boos, een verdrietig, een bang en een blij gezicht eruit? Een werkboekopdracht. Kinderen breiden hun emotionele woordenschat uit aan de hand van dierenfoto's.
4	159	3-2 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen gevoelens van schaamte. IL: weten hoe ze iemand kunnen helpen als die zich schaamt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Durven te benoemen waar zij zich voor schamen. - Horen van elkaar dat iedereen zich wel eens ergens voor schaamt. - Begrijpen dat het niet erg is om eens iets doms te doen. - Leren iemand die zich schaamt te steunen.	'Om je dood te schamen' Over schaamte. Een spel. Wie kan er precies op tijd stoppen met zingen? En wie zingt er door? Zing een liedje dat iedereen kent. Geef ergens in het liedje een teken dat ze in zich zelf moeten gaan zingen, na een poosje mogen ze weer hard op zingen. Valt iedereen op hetzelfde punt in? Een gedicht over schaamte. Een sprookje

					Een opdracht uit het werkboek. Kinderen zoeken plaatjes bij elkaar.
4	165	3-3 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen gevoelens van verlegenheid. SI: kunnen vertellen over verlegenheid en hoe zij daarmee omgaan. IL: weten hoe ze verlegen kinderen kunnen helpen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen benoemen hoe het voelt om verlegen te zijn en kunnen voorbeelden geven van situaties waarin ze zich opgelaten voelen. - Ontdekken dat iedereen wel eens verlegen is, maar dat op een andere manier kan laten zien. - Wisselen ervaringen uit over hoe ze omgaan met verlegenheid. - Leren hoe ze verlegen kinderen kunnen helpen.	'Verlegen zijn is niet zo fijn' Over verlegen zijn. Een spel. Kinderen trekken om de beurt een gek gezicht. Een kind begint met het trekken van een raar gezicht en de rest moet het kind na doen. Een (kring)gesprek over verlegen zijn. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bespreken aan de hand van voorbeelden wat ze wel en niet durven. Een verhaal over een verlegen jongen.
4	171	3-4 Ken je dat gevoel?	SA: kunnen en durven laten zien dat ze boos zijn. IB: weten hoe ze kunnen omgaan met boosheid, door bijvoorbeeld te zeggen: "Als jij...voel ik mij..., omdat ik..."	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven of ze in een bepaalde situatie niet, een beetje of heel erg boos worden. - Leren wat ze kunnen zeggen en/of doen als ze boos zijn. - Leren dat boosheid vaak ook boosheid oproept.	'Als ik boos ben' Over boos zijn. Een verhaal op boze muziek. Een werkboekopdracht en een spel. Over boos zijn en elkaar weer blij maken. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Kinderen leren wat ze kunnen zeggen als ze boos zijn.
4	181	4-1 Ik vertrouw op mij!	IL: kunnen zeggen wat een ander mooi en speciaal maakt. SA: kunnen vertellen wat mooi en speciaal aan hunzelf is.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Staan stil bij hun eigen uiterlijke kenmerken en die van anderen. - Kijken naar anderen en benoemen wat ze mooi vinden. - Horen van anderen wat die mooi aan hen vinden.	'Spiegeltje, spiegeltje' Over wat mooi is aan jezelf en anderen. Een spel. De 'fotograaf' raadt wat er veranderd is. Een opdracht uit het werkboek over uiterlijke kenmerken. Een raadspel met babyfoto's Wie is wie?
4	187	4-2 Ik vertrouw op mij!	IL: kunnen zien en zeggen wat een ander goed kan.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Staan stil bij wat ze allemaal geleerd hebben sinds hun babytijd.	'Megatrots op mij' Over trots zijn op jezelf.

				<ul style="list-style-type: none"> - Bedenken welke vaardigheden ze goed beheersen. - Ontdekken wat de sterke punten zijn van anderen. 	<p>Een spel. Kinderen bedenken wat ze kunnen en wat ze nog willen leren.</p> <p>Een (kring)gesprek. Wat heb je allemaal geleerd sinds je babytijd?</p> <p>Een verhaal over trots zijn op jezelf.</p> <p>Een creatieve opdracht teken jezelf met daarom heen dingen die ze goed kunnen of van houden.</p>
4	193	4-3 Ik vertrouw op mij!	<p>SA: eigen keuzes kunnen maken en vertellen waarom ze ergens voor gekozen hebben.</p> <p>SF: Tonen veerkracht door niet te lang stil te blijven staan bij een 'verkeerde' keuze.</p> <p>IL: kunnen bedenken wat een goed keuze en wat een onverstandige keuze is ten opzichte van een ander.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van alle keuzes die ze op een dag moeten maken. - Onderscheiden keuzes die ze zelf maken en keuzes die voor hen gemaakt worden. - Denken na over verstandige en onverstandige keuzes. - Realiseren zich dat niet iedereen dezelfde keuzes maakt. 	<p>'Goed gekozen'</p> <p>Over keuzes maken.</p> <p>Een gedichtje over kiezen.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek en een (kring)gesprek. Over keuzes maken.</p> <p>Een (kring)gesprek aan de hand van praatplaten. Over verstandige en onverstandige keuzes.</p> <p>Een spel en (kring)gesprek. Wie beslist? Jijzelf of een volwassene?</p>
4	201	4-4 Ik vertrouw op mij!	N.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld. - Ontdekken dat er verschillende rollen zijn binnen gezinnen. - Ontdekken dat gewoontes per gezin verschillen. - Kunnen aangeven waarom je iemand nodig hebt die voor je zorgt. - Worden zich ervan bewust dat er naast hun directe opvoeders nog meer mensen voor hen zorgen. - Verplaatsen zich in anderen. 	<p>'Wie zorgt voor mij?'</p> <p>Over familie en zorgen voor elkaar.</p> <p>Een gedichtje over verschillen in thuisituaties.</p> <p>Een vertelspel in wisselende tweetallen. Kinderen stellen elkaar vragen over hun familie en thuisituatie.</p> <p>Een rollenspel. Kinderen denken na over de taakverdeling tussen ouders en kind.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Wie doet er wat?</p> <p>De kinderen maken een 'mensenketting' van papier.</p>
4	209	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: zijn in staat zich in te denken hoe een ander zich voelt wanneer deze gepest wordt.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen voorbeelden geven van pestgedrag. 	<p>'Anders dan anderen'</p> <p>Over pesten.'</p>

			IB: denken na wat het bij een ander doet, voordat het tot handelen overgaat.	<ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven in welk opzicht zij 'anders' zijn dan de rest van de groep. - Begrijpen dat je iemand niet moet pesten. - Benoemen hoe het voelt om gepest te worden. - Benoemen hoe het voelt om te pesten. - Bedenken hoe pesten in de groep voorkomen of bestreden kan worden. 	Een spel. Kinderen proberen 'de afwijking' te ontdekken. De hele klas heeft een afwijking, voor ze antwoordt geven bijv. eerst kuchen. 2 kinderen uit de klas moeten raden welke afwijking. Een verhaal. Over een meisje dat andere kinderen pest. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Wat is pesten? Een opdracht. Wat maakt dat jij anders bent dan anderen?
4	217	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: durven 'nee' te zeggen tegen een ander. Kunnen uitleggen waarom ze nu 'nee' zeggen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bespreken wanneer en waarom ze 'nee' kunnen zeggen. - Leren hoe ze 'nee' kunnen zeggen. 	'En ik zeg: Nee!' Over 'nee' durven zeggen. Een spel. Kinderen bedenken zo veel mogelijk dingen waar ze 'ja' tegen zeggen. Een verhaal over een jongen die geen 'nee' durft te zeggen. Een werkboekopdracht. 'Nee' zeggen, hoe doe je dat? Een opdracht. Kinderen oefenen 'nee' te zeggen.
4	223	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: tonen veerkracht wanneer ze met verliezen worden geconfronteerd. Weten hoe ze zichzelf en/ of de ander kunnen opvrolijken.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven waarom het soms wel en soms niet leuk is om samen te spelen. - Beschrijven hoe je kunt merken dat iemand niet tegen zijn verlies kan. - Ontdekken hoe je merkt of je zelf tegen je verlies kunt. - Leren hoe je goed omgaat met verliezen. - Wisselen onderling uit hoe ze zichzelf na verlies opbeuren. 	'Neem dat verlies' Over winnen en verliezen. Een spel. Welk papieren vliegtuigje vliegt het verst? Een (kring)gesprek en een werkboekopdracht. Wat maakt een spel leuk en wat kan het bederven? En spel. In groepjes een liedje zingen alsof het door één persoon gezongen wordt.
4	229	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: openstaan voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van hun gewoontes. - Ontdekken dat iedereen verschillende gewoontes heeft. - Ervaren dat het anders kan. 	'Wat is gewoon? Het kan ook anders!' Over wat de één gewoon vindt en de ander juist niet. Een spel. Kinderen bedenken wat bij hen thuis gewoon is.

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren zich openstellen voor andere gewoontes. 	Een opdracht. Verander een vast patroon om te ervaren dat het ook anders kan, Een creatieve opdracht. Kinderen kleuren een tekening anders dan ze gewoon zijn.
4	237	6-1 Lekker gezond	SA: kunnen aangeven of ze aangeraakt willen worden of niet. Kunnen zeggen wat ze prettig vinden en wat ze niet prettig vinden.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren de vijf verschillende zintuigen. - Merken wat ze prettig vinden om te voelen en wat niet. - Bespreken of het uitmaakt door wie je aangeraakt wordt. - Leren dat anderen hen niet mogen aanraken als ze dat niet willen. - Leren dat zij anderen niet hoeven aan te raken als ze dat niet willen. - Bespreken wat ze kunnen doen en zeggen als ze het niet prettig vinden om aangeraakt te worden. 	<p>‘Een goed gevoel’</p> <p>Over zintuiglijke sensaties, met name voelen.</p> <p>Een spel. In tweetallen zoeken kinderen een weg in het drukke verkeer. Samen vormen zij een auto de een moet de ander besturen.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen geven aan welk zintuig ergens bij hoort.</p> <p>Een massageoefening.</p> <p>Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Over wat wel of niet prettig voelt en wat je doet als je iets niet wilt.</p>
4	247	6-2 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Begrijpen waar je oren en ogen voor nodig hebt. - Herkennen en benoemen geluiden en geven aan welke geluiden ze prettig vinden. - Kunnen enkele geluiden en kleuren aangeven die waarschuwen voor gevaar. - Leren de begrippen schutkleur, kleurenblind, gehoorbeschadiging, contactlens. - Leren waarom je een bril of gehoorapparaat nodig hebt en wisselen hierover ervaringen uit. 	<p>‘Horen en zien’</p> <p>Over zintuiglijke sensaties, met name horen en zien.</p> <p>Een spel. Kun je horen wat je maatje zegt?</p> <p>Een spel. Welke geluiden hoor je?</p> <p>Een oefening en een (kring)gesprek. Hoe hoor je beter en wanneer is geluid schadelijk voor je oren?</p> <p>Een werkboekopdracht. Wat zien kinderen op de plaatjes?</p>
4	253	6-3 Lekker gezond	n.v.t.	Kinderen:	‘Ruiken en proeven’

				<ul style="list-style-type: none"> - Benoemen wat ze lekker en wat ze vies vinden ruiken. - Leren dat mensen een eigen lichaamsgeur hebben. - Leren wat voor geuren waarschuwen voor gevaar. - Horen van elkaar welke herinneringen geuren kunnen oproepen. - Merken dat eten een belangrijke zintuiglijke sensatie is. - Denken na over hoe het zou zijn als je niet kon ruiken en proeven. - Kunnen in gedachten zien, horen, voelen, proeven en ruiken. - Weten waarom ze zintuigen hebben.	<p>Over zintuiglijke sensaties, met name ruiken en proeven.</p> <p>Een geuronderzoek. Welke geuren kunnen kinderen thuisbrengen?</p> <p>Een spel. Wat vind je lekker om te eten en wat vind je vies?</p> <p>Een werkboekopdracht. Over wat reuk, smaak, zicht en gevoel met eten te maken hebben.</p> <p>Kinderen maken in gedachten een reis naar een mooie plaats</p>
4	261	6-4 Lekker gezond	SA: vertellen wat ze leuk vinden en wat ze nu kunnen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - maken samen plezier. - Kunnen aangeven wat ze dit jaar in de leefstijllessen hebben geleerd. - Kunnen aangeven wat ze leuk vonden in het afgelopen schooljaar. - Nemen afscheid van elkaar.	<p>'Ik weet nu meer'</p> <p>Over wat je geleerd hebt en over afscheid nemen van elkaar.</p> <p>Een spel. Kinderen vertellen elkaar wat ze geleerd hebben.</p> <p>Een creatieve opdracht. Iedereen vertelt elkaar wat ze leuk vonden in het afgelopen schooljaar.</p> <p>Een afscheidsliedje. Kinderen geven elkaar een hand en een bloem.</p>

Groep 5

5	87	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SI: kunnen over zichzelf vertellen in de groep. IL: kunnen luisteren naar wat anderen vertellen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen. - Ervaren dat ze van verschillende dingen houden.	'Daar ben ik weer!' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen. Een spel. Kinderen verzinnen een beweging bij het noemen van hun naam. Een teken- en schrijfp opdracht. Kinderen maken een handomtrek. In elke vinger schrijven ze iets over zichzelf. Een spel. Van wie is de handomtrek? Een opdracht uit het werkboek. Kinderen beantwoorden vragen over zichzelf.
5	93	1-2 De groep? Dat zijn wij!	SF: weten hoe ze goed met een ander kunnen samenwerken; luisteren, ideeën vertellen en afspraken maken. SF: Ontdekken dat er verschillen en overeenkomsten zijn met de ander. IL: luisteren met aandacht en belangstelling naar de ander	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren elkaar beter kennen. - Zien overeenkomsten en verschillen tussen klasgenoten. - Oefenen in samenwerken.	'Samen sterk' Over samenwerken. Een spel. Kinderen maken groepjes op basis van overeenkomsten. Een spel. Kinderen maken een rij in een bepaalde volgorde. Een raadsel om in groepjes op te lossen. Een opdracht uit het werkboek. Over voor- en achternamen van klasgenootjes.
5	101	1-3 De groep? Dat zijn wij!	IB: kunnen samen met elkaar afspraken maken en zich eraan houden. Weten wat oké is en wat niet.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen gedrag dat al dan niet bijdraagt aan een goede sfeer in de klas. - Maken samen afspraken.	'Dat spreken we af!' Over wat leuk en minder leuk is in de klas. Een spel. De kinderen laten een bal zo lang mogelijk stuiten. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Kinderen benoemen prettig en onprettig gedrag in de klas. Een opdracht uit het werkboek. De kinderen schrijven de gemaakte afspraken op.
5	107	1-4 De groep? Dat zijn wij!	SA: kunnen vertellen waarom iemand hun vriend is.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven waarom iemand hun vriend is.	'Vrienden?' Over vrienden zijn en samen spelen. Een spel. Welke kinderen horen bij elkaar?

			SF: kunnen op een goede manier een vriend zijn door samen te werken, te spelen en te praten	<ul style="list-style-type: none"> - Benoemen welk gedrag wel en welk gedrag niet bij vriendschap hoort. - Leren en bedenken spelletjes om samen te spelen.	Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Over vriendschap. Een vergelijking tussen spelletjes van vroeger en nu.
5	117	2-1 Praten en luisteren	IB: kunnen naar elkaar luisteren en niet voor je beurt praten. IL: kunnen met aandacht luisteren naar andere kinderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in het naar elkaar luisteren. - Leren wat luistervaardigheid is. - Kunnen goed en slecht luistergedrag onderscheiden.	'Moet je horen!' Over het verschil tussen horen en luisteren. Een canon met beweging en geluid. Een spel. Kinderen zoeken degene die hetzelfde dierengeluid maakt. Een oefening in spreek- en luistervaardigheid. Kun je luisteren als je tegelijkertijd praat? Een werkboekopdracht over luisteren.
5	125	2-2 Praten en luisteren	SI: weten hoe ze goed en netjes een vraag kunnen stellen. Kunnen om hulp vragen als dat nodig is.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren adequaat, vriendelijk en beleefd vragen stellen. - Kunnen aangeven tot wie ze hun vraag moeten richten in bepaalde situaties. - Bedenken wat geschikte momenten zijn voor het stellen van vragen. - Denken na over de vraag of er domme vragen bestaan. - Denken na over de vraag of je van vragen wijs wordt.	'Nou vraag ik je!' Over vragen stellen. Een spel. Kinderen stellen vragen en proberen zo te raden wat er op hun kaartje staat. Een werkboekopdracht over vragen stellen. Een (kring)gesprek over vragen stellen.
5	131	2-3 Praten en luisteren	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen om verschillende (telefoon)gesprekken te voeren. - Leren wat het alarmnummer is en wat ze moeten melden in geval van nood. - Denken na over de voor- en nadelen van mobiele telefoons. - Bespreken gedragscodes voor mobiel bellen.	'Met wie spreek ik?' Over telefoneren. Een spel. Kinderen seinen een bericht door. Een rollenspel. Kinderen oefenen in het voeren van officiële telefoongespreken. Een werkboekopdracht over telefoneren.

5	137	2-4 Praten en luisteren	IL: bedenken hoe iemand zich kan voelen als er gescholden wordt. IL: aardige woorden bedenken voor anderen	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen gevoelens benoemen die bepaalde woorden bij hen oproepen. - Vragen zich af waarom ze soms vervelende dingen zeggen tegen anderen en hoe ze het weer goed kunnen maken. - Beseffen dat de betekenis van woorden vaak op verschillende wijze geïnterpreteerd kan worden. - Leren hoe ze kunnen reageren als er vervelende dingen worden gezegd. - Bedenken woorden die anderen een goed gevoel geven.	'Woorden die pijn doen' Over woorden die je verdrietig, kwaad of blij maken. Een spel. Kinderen worden geveld door een knipoog van de tovenaer. Een werkboekopdracht. Kinderen brainstormen over vervelende woorden. Een (kring)gesprek. Over de pijn van schelden en wat je kunt doen als je uitgescholden wordt. Een woordweb en een werkboekopdracht over aardige woorden.
5	145	3-1 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen diverse gevoelens.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren verbale en non-verbale gevoelsuitingen herkennen. - Kunnen gevoelens benoemen. - Beelden gevoelens uit. - Breiden hun emotionele woordenschat uit.	'Hoe voel je je?' Over zeggen wat je voelt en zien wat een ander voelt. Een spel. Kinderen maken samen een onweersbui en laten daarna de zon weer schijnen. Een opdracht uit het werkboek en een (kring)gesprek. Kinderen combineren gezichtsuitdrukkingen met de meest passende weersgesteldheid. Een groepsopdracht over benoemen van gevoelens. Een spel. Kinderen beelden gevoelens uit en bedenken wanneer zij dat gevoel hebben.
5	153	3-2 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen stemmingen en kunnen die van hunzelf en van anderen benoemen. SF: veerkracht tonen doordat ze weten hoe ze hun stemming kunnen beïnvloeden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van verschillende stemmingen. - Leren hun stemming en die van anderen te benoemen. - Leren hun stemming te beïnvloeden. - Breiden hun emotionele woordenschat uit.	'Pechdag/geluksdag' Over waarom de ene dag leuk is en de andere niet. Een opdracht uit het werkboek. Welke woorden horen bij een pech- en welke bij een geluksdag? Een spel. Kinderen bedenken wat een dag goed of slecht maakt.

					Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken hoe ze een slechte dag weer goed kunnen maken.
5	159	3-3 Ken je dat gevoel?	IL: weten dat voorwerpen een belangrijke en emotionele waarde kunnen hebben.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Beseffen dat voorwerpen (ook die van anderen) een belangrijke emotionele waarde kunnen hebben. - Kunnen verwoorden waarom ze aan bepaalde voorwerpen gehecht zijn. - Kunnen verwoorden hoe het voelt om iets te verliezen en/of iets terug te vinden. - Leren 'terug te denken' als ze iets kwijt zijn. - Leren waarom je zuinig met spullen van anderen moet omgaan.	'Zoek!' Over gehecht zijn aan voorwerpen en hoe het voelt als je ze kwijtraakt. Een spel. Kinderen helpen elkaar bij het zoeken naar een voorwerp. Een (kring)gesprek. Kinderen vertellen over een voorwerp waar ze aan gehecht zijn. Een rollenspel. Over iets lenen van een ander en dit kwijt- of stuk maken.
5	165	3-4 Ken je dat gevoel?	SA: kunnen vertellen waarom ze boos zijn door: 'als jij..., dan voel ik mij..., omdat...' IB: in staat zijn om kalm te worden als je boos bent. IL: kennen en herkennen van gevoelens van boosheid.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen boosheid bij zichzelf en anderen herkennen - Kunnen stappen toepassen om met boosheid om te gaan. - Leren hoe ze kunnen kalmeren als ze boos zijn. - Leren wat ze kunnen zeggen als ze zich ergens boos over maken.	'Boos! Wat nu?' Over boos zijn. Wat doe je als je boos bent? Een spel. Kinderen proberen een voorwerp af te pakken. Een spel uit het werkboek. Kinderen geven bij een denkbeeldige situatie aan wat ze doen als ze boos zijn. Een opdracht uit het lesboek. Wat doe je als je kwaad bent? Een oefening. Wat zeg je als je het ergens niet mee eens bent?
5	175	4-1 Ik vertrouw op mij!	SA: kunnen vertellen waar ze goed en minder goed in zijn. IL: kunnen aardige dingen zeggen tegen medeleerlingen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van vaardigheden die ze al dan niet beheersen. - Kunnen aangeven waar ze goed in zijn en wat ze minder goed kunnen. - Geven positieve aandacht aan klasgenoten. - Krijgen positieve aandacht en bevestiging	'Schatzoeken' Over waar je goed in bent en wat je leuk vindt. Een spel. Kinderen denken na over wat ze wel en niet durven. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen denken na over wat ze kunnen en leuk vinden om te doen. Een spel en een (kring)gesprek over zelfvertrouwen. Kinderen maken een schat van

					dingen die ze kunnen en leuk vinden om te doen. Ze sporen de schat van andere kinderen op. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen vullen in wat hun 'schatten' zijn.
5	183	4-2 Ik vertrouw op mij!	IL: kunnen behulpzaam zijn. SA: zeggen wat ze beter willen leren.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen wat ze (beter) willen leren. - Bedenken hoe ze hun doel kunnen bereiken. - Bedenken hoe ze elkaar daarbij kunnen steunen. - Bedenken hoe ze kunnen helpen om wensen van anderen te vervullen. - Denken na over reële en niet-reële wensen. 	'Wensen en verlangens' Over wensen. Welke wensen zijn er en hoe kun je wensen van jezelf en anderen laten uitkomen. Een spel. Over het delen van wensen. Een groepsopdracht. Kinderen bedenken wat ze nog meer willen kunnen. Hoe kunnen ze dat leren? Een (kring)gesprek en een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken wensen voor de klas en voor een 'fijne' wereld.
5	189	4-3 Ik vertrouw op mij!	IL: luisteren wat anderen zeggen en vertellen. IL: tonen belangstelling voor anderen	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over wat ze willen en kunnen - Beschouwen zichzelf in relatie tot anderen. - Ontdekken wat ze van elkaar weten/hoe goed ze elkaar kennen. - Leren elkaar beter kennen. - Ontdekken wat ze van hun leerkracht weten. - Leren hun leerkracht beter kennen. 	'Weet je meer, dan ken je me beter' Over het belang van elkaar kennen. Een spel. Hoe goed kennen de kinderen hun juf of meester? Een vragenspel. Wat weten kinderen van hun klasgenoten? Een vragenspel. De leerkracht beantwoordt vragen van kinderen over henzelf.
5	199	4-4 Ik vertrouw op mij!	IL: denkt na over hoe ze thuis zouden kunnen helpen door het doen van een klusje.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld. - Horen van elkaar welke klusjes ze thuis moeten doen. - Denken na over hoe ze thuis kunnen meehelpen. - Ontdekken overeenkomsten en verschillen tussen gezinnen. 	'Bij mij thuis' Over zorgen voor elkaar. Een spel. Kinderen beelden samen met anderen een wasmachine, mixer of broodrooster uit. Een spel en een (kring)gesprek over klusjes thuis. Een voornemen. Iets wat je thuis gaat doen. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen geven aan wat er thuis voor hen gedaan wordt en wat ze zelf doen.

5	207	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: leren hoe op kunnen komen voor zichzelf. IL: weten hoe ze ander kunnen helpen die wordt gepest. IB: bedenken afspraken en houden zich eraan om pesten buiten de groep te houden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen pestgedrag omschrijven. - Krijgen inzicht in hoe ze voor zichzelf kunnen opkomen. - Bedenken hoe pesten in de groep voorkomen of bestreden kan worden. 	'Kijk naar jezelf!' Over pesten en wat je eraan kunt doen. Een spel. Kinderen proberen samen een schipbreuk te overleven. Een woordveld rondom pesten. Een rollenspel. Kinderen denken na over hoe ze pesten kunnen stoppen. Samen afspraken bedenken tegen pesten.
5	215	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: kunnen een ruzie voorkomen of oplossen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in creatief denken. - Bedenken wat je kunt doen als je allebei je zin wilt hebben. - Ervaren hoe een ruzie kan escaleren. - Leren hoe ze conflicten kunnen oplossen. - Bedenken hoe ze ruzie kunnen voorkomen. 	'Jouw zin, mijn zin' Over het voorkomen van ruzie en het weer goedmaken. Een werkboekopdracht. Wat kun je allemaal maken van een cirkel? En opdracht in tweetallen. Wat doe je als je allebei je zin wilt hebben? Een rollenspel en een (kring)gesprek over ruzie en het weer goedmaken. Een werkboekopdracht. Kinderen bedenken oplossingen voor verschillende conflicten.
5	221	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: belangstelling tonen voor een ander.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken kennis met verschillende talen. - Benoemen verschillen tussen Nederland en andere landen. - Verplaatsen zich in migranten. - Benoemen dingen die zij 'typisch Nederlands' vinden. - Beseffen dat ieder individu uniek is. 	'Wel gelijk, toch uniek' Over verschillen en overeenkomsten tussen mensen en landen. Een liedje. Samen Vader Jacob zingen in verschillende talen. Een groepsopdracht en een (kring)gesprek. Over wat er anders is in een vreemd land. Een werkboekopdracht. Alle mensen zijn gelijk en toch zijn we uniek.
5	229	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: openstaan voor ideeën en denkbeelden van anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren situaties van meerdere kanten te bekijken. - Begrijpen dat je voorzichtig moet zijn met je oordeel. - Merken dat hun eigen denkbeelden kunnen verschillen van die van anderen. 	'Het is maar hoe je het bekijkt' Over de dingen van meerdere kanten bekijken. Een kijkopdracht. Kinderen worden op het verkeerde been gezet. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over vooroordelen.

				<ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in creatief denken. 	<p>Een lees- en een kijkopdracht. Hoe ziet een olifant er uit? En hoe vangt de kat de ratten?</p> <p>Een creatieve opdracht. Wat maak je van een appel?</p>
5	247	6-1 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen enkele oorzaken van ziekte noemen. - Kunnen enkele ziekteverschijnselen noemen. - Kunnen onderscheid maken tussen wat gezond en wat niet gezond is. - Bedenken een aantal gezonde voornemens en voeren deze uit. 	<p>'Ziek of gezond'</p> <p>Over ziek zijn en gezond blijven.</p> <p>Een spel. Kinderen zoeken kaartjes die bij een beroep horen.</p> <p>Een groepsopdracht en een (kring)gesprek. Over ziek worden en ziek zijn.</p> <p>Een werkboekopdracht. Over gezond blijven.</p> <p>Een doeopdracht. Kinderen bedenken een aantal gezonde voornemens.</p>
5	255	6-2 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren feiten over conceptie, zwangerschap en geboorte. - Leren welke eigenschappen nodig zijn om een baby groot te brengen. 	<p>'Waar kom jij vandaan?'</p> <p>Over hoe baby's groeien en geboren worden.</p> <p>Een spel. Welk groepje krijgt als eerste een heel ei aan de overkant?</p> <p>Een (kring)gesprek over baby's.</p> <p>Een werkboekopdracht. Over hoe baby's groeien en geboren worden.</p>
5	263	6-3 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen in een aantal situaties aangeven wat gevaarlijk en wat veilig is. - Kunnen gevolgen noemen van een aantal gevaarlijke situaties. 	<p>'Gevaarlijk of niet?'</p> <p>Over gevaren en nadenken voor je iets doet.</p> <p>Een spel. De nummers die afgeroepen worden stappen zo snel mogelijk over de voeten heen.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen geven aan of iets gevaarlijk is of veilig.</p> <p>Een (kring)gesprek over wat er kan gebeuren als je iets gevaarlijks doet.</p>
5	269	6-4 Lekker gezond	SA: vertellen wat ze leuk vinden en wat ze nu kunnen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier - Kunnen aangeven wat ze dit jaar in de leefstijllessen hebben geleerd. - Kunnen hun waardering voor elkaar en hun leerkracht uitspreken. 	<p>'Wat een jaar!'</p> <p>Over wat je geleerd hebt en afscheid nemen van elkaar.</p> <p>Een spel. Kinderen zoeken een plaatsje bij elkaar op schoot.</p>

					Een werkboekopdracht. Kinderen maken een puzzel over wat ze geleerd hebben dit jaar. Kinderen geven elkaar een compliment.
--	--	--	--	--	--

Groep 6

6	87	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SA: kunnen vertellen wat hetzelfde is gebeven en wat er bij hun veranderd is. IL: belangstelling tonen voor anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen. - Staan stil bij persoonlijke veranderingen.	'Hier zijn we weer' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen. Een reactiespel. Kinderen noemen namen van klasgenoten. Een spel. Kinderen zoeken naar wat ze gemeenschappelijk hebben. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen verzinnen met letters uit hun eigen naam woorden die bij hen passen. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen beantwoorden vragen over zichzelf.
6	93	1-2 De groep? Dat zijn wij!	IL: zijn behulpzaam voor anderen. SF: kunnen samen een opdracht doen zonder te praten. SI: eigen inbreng hebben bij gezamenlijke activiteiten.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe het is om klasgenoten te helpen en zelf geholpen te worden. - Leren hoe je rekening met elkaar kunt houden in de klas. - Oefenen in samenwerken. - Oefenen in het helpen van anderen buiten de klas.	'Samenwerken' Over helpen, geholpen worden en samenwerken. Een spel. Kinderen helpen elkaar om groepjes te vormen. Een spel. Kinderen werken samen om een ballon zo lang mogelijk in de lucht te houden. Een tekenopdracht. Kinderen ervaren hoe ze zonder te praten rekening met elkaar kunnen houden. Een opdracht uit het werkboek. Hoe houd je rekening met elkaar in de klas.
6	99	1-3 De groep? Dat zijn wij!	IB: houden zich aan gemaakte afspraken. SA: kunnen hun eigen mening geven hoe het op school zou moeten zijn.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wanneer ze (niet) graag naar school gaan. - Denken na over de vraag of alles altijd leuk moet zijn op school. - Kunnen aangeven wat hen helpt om (nog) liever naar school te gaan. - Benoemen gedrag waardoor zij zich goed voelen in de klas. - Maken samen afspraken.	'In de weer met de sfeer' Over graag of niet zo graag naar school gaan, en het maken van afspraken. Een spel. Kinderen beelden samen met anderen een krokodil, olifant of goudvis uit. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken waarom ze al dan niet graag naar school gaan en wat school (nog) leuker maakt. Een (kring)gesprek. Kinderen noemen dingen die helpen om je goed te voelen in de klas. Een (kring)gesprek. Kinderen maken afspraken.

6	105	1-4 De groep? Dat zijn wij!	IL: aardig zijn tegen andere leerlingen. SI: weten hoe ze vrienden kunnen maken in een nieuwe groep.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de waarde van vriendschap. - Denken na over hoe je vrienden maakt in een nieuwe groep. - Begrijpen waarom het belangrijk is om te weten wat je vriend(in) leuk vindt en ontdekken hoe je daar rekening mee houdt.	'Ik voor jou, jij voor mij' Over vriendschap en rekening houden met elkaar. Een spel. Kinderen helpen elkaar om overeind te komen. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over vriendschap. Een (kring)gesprek. Over vrienden maken. Een creatieve opdracht. De kinderen maken een ansichtkaart voor een vriend(in).
6	115	2-1 Praten en luisteren	IL: met aandacht luisteren naar anderen. SI: een gesprek aangaan met andere kinderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen kenmerken van goed luistergedrag. - Oefenen hun luistervaardigheden, met name samenvatten. - Bedenken hoe ze aandacht van een ander kunnen krijgen. - Bedenken hoe ze een ander aandacht kunnen geven. - Bespreken wat zij een fijn moment en een goede manier vinden om iemand iets te vertellen.	'Goed (zo!) luisteren' Over goed luisteren en samenvatten. Een spel. Vraag en antwoord gaan als een wave door de groep. Een oefening in samenvatten. Een leestekst en een (kring)gesprek over luistervaardigheid. Een spel. Kinderen oefenen hun luistervaardigheden.
6	123	2-2 Praten en luisteren	IB: Nadenken voordat je iets doet of zegt. SI: iets vertellen aan anderen op een duidelijke manier.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen de volgende vaardigheden:<ul style="list-style-type: none"> - nadenken voor je iets zegt. - duidelijk articuleren - gebruik maken van lichaamstaal. - Leren dat een boodschap duidelijker overkomt als je lichaamstaal in overeenstemming is met dat wat je zegt.	'Begrijp je mij?' Over duidelijk maken wat je bedoelt. Een spel. Een omschrijving geven en raden waar het om gaat. Een drietal opdrachten om duidelijk over te komen. Een werkboekopdracht. Over hoe je duidelijk kunt overkomen.
6	129	2-3 Praten en luisteren	IL: aandachtig luisteren en openstaan voor andere perspectieven.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat iedereen andere dingen kan horen in dezelfde ruimte.	'Zien, horen en denken' Over het feit dat iedereen de wereld waarneemt vanuit zijn eigen perspectief.

			SF: eigen ideeën los kunnen laten.	<ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat anderen dingen anders kunnen zien dan zij. - Leren het onderscheid tussen feit en mening. - Worden zich ervan bewust dat verschil in waarneming de oorzaak kan zijn van ruzies en misverstanden. 	<p>Een luisterspel. Wat hoor je als je stil bent?</p> <p>Een kijkopdracht. Wat zie je in de foto?</p> <p>Een verhaal(tje). Wat horen de kinderen in het verhaal.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen geven aan of iets een mening of een feit is.</p>
6	137	2-4 Praten en luisteren	<p>IB: nadenken voordat je iets doet.</p> <p>IL: goed luisteren naar wat andere kinderen zeggen.</p> <p>IL: rekening houden met gevoelens van anderen.</p> <p>SA: verbaal voor jezelf opkomen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wat roddelen is. - Kunnen gevoelens benoemen die je krijgt als er over je wordt geroddeld. - Kunnen aangeven wat je kunt doen als je last hebt van roddelen. - Bedenken wat ze kunnen doen als anderen roddelen. - Bedenken wat ze kunnen doen om zichzelf te weerhouden van roddelen. 	<p>‘Dat geloof je toch niet?’</p> <p>Over roddelen.</p> <p>Een spel. Een verhaal zo precies mogelijk doorvertellen.</p> <p>Een fluisterspel. Geef een boodschap door en maak deze steeds mooier of juist lelijker.</p> <p>Een werkboekopdracht. Hoe voelt het als er over je wordt geroddeld en wat kun je doen?</p> <p>Een werkboektekst over roddelen.</p>
6	147	3-1 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen van gevoelens. Zijn in staat om emoties en gevoelens van anderen te verwoorden.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven hoe zij zich in bepaalde situaties voelen. - Kunnen aangeven hoe gevoelens zichtbaar worden. - Kunnen onderscheid maken tussen het voelen en tonen van emoties. - Breiden hun emotionele woordenschat uit. 	<p>‘Van binnen en van buiten’</p> <p>Over het tonen van gevoelens.</p> <p>Een dramaopdracht. Busreizigers worden beïnvloed door het gevoel van andere passagiers.</p> <p>Een groepsopdracht over wat je wel en niet kunt zien aan en in een ander.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen combineren situaties met bepaalde gevoelens.</p>
6	153	3-2 Ken je dat gevoel?	<p>SF: veerkracht tonen door te zeggen dat je ergens spijt van hebt.</p> <p>SA: kunnen verwoorden hoe het voelt om ergens spijt van te hebben.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wisselen ervaringen uit en merken dat iedereen wel eens ergens spijt van heeft. - Kunnen verwoorden hoe het voelt om ergens spijt van te hebben. 	<p>‘Spijt als haren op je hoofd’</p> <p>Over ergens spijt van hebben en het weer goed maken.</p> <p>Een spel. Welke uitdrukkingen en gezegdes zijn er over spijt hebben?</p> <p>Een (kring)gesprek. Waar kun je allemaal spijt van hebben?</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken hoe je eventuele fouten weer kunt rechtzetten. - Leren uitdrukkingen en gezegdes over spijt. - Leren iemands spijtbetuiging ontvangen.	Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken wat zij zouden doen in gegeven situaties.
6	161	3-3 Ken je dat gevoel?	IL: bewust zijn wat als aardig wordt ervaren en wat niet. SI: grappige dingen vertellen en samen plezier maken	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Vertellen elkaar waar ze om moeten lachen. - Ervaren dat lachen aanstekelijk werkt en invloed heeft op anderen. - Wisselen met elkaar uit wat ze lachwekkend vinden. - Bespreken wanneer lachen leuk is en wanneer niet. - Leren waarom lachen gezond is.	'Lachen, gieren, brullen' Over lachen en de invloed die dit heeft op jezelf en anderen. Een spel Hoe lang kun je je lachen inhouden? Een creatieve opdracht. Kinderen vertellen elkaar moppen en maken samen een moppenboek. Een opdracht uit het werkboek. Waarom is lachen gezond? En is lachen altijd leuk?
6	167	3-4 Ken je dat gevoel?	SF: weten hoe ze met gevoelens van jaloezheid moeten omgaan. SA: je eigen behoefte ontdekken en uiten. IL: weten dat anderen jaloeers kunnen zijn en weten welke gevoelens er mee kunnen spelen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren de betekenis van het woord jaloezie. - Merken dat iedereen wel eens jaloeers is. - Leren hoe ze met jaloezie kunnen omgaan. - Ontdekken dat jaloezie een kans is om te ontdekken wat je graag wilt.	'Jaloers of zo?' Over jaloezie. Een spel. Kinderen proberen door een knipoog het maatje van een ander weg te lokken. Een verhaal. Kinderen maken samen een verhaal over iemand die jaloeers is. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken waar ze jaloeers op kunnen zijn. Een groepsopdracht. Hoe kun je omgaan met jaloezie. Een werkboekopdracht. Kinderen maken een 'spiegel' en beloven hun spiegelbeeld dat ze niet te snel afgunstig zullen zijn.
6	175	4-1 Ik vertrouw op mij!	SA: kunnen zichzelf omschrijven en aangeven waar ze van houden. Denken na over wat ze willen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Omschrijven zichzelf. - Kunnen aangeven wat ze kunnen en waar ze van houden. - Denken na over wat ze willen.	'Mijn persoontje' Over identiteit. Hoe zie je eruit? Waar houd je van? Wat wil je graag? Een (kring)gesprek over identiteitsbewijzen.

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren wat identiteitsbewijzen zijn en waarom deze er zijn.	Kinderen maken een eigen 'paspoort' met persoonlijke gegevens. Kinderen 'controleren' elkaars paspoort.
6	181	4-2 Ik vertrouw op mij!	IL: zien overeenkomsten en verschillen tussen hun eigen wensen en die van anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wie ze bewonderen en waarom. - Zien overeenkomsten en verschillen tussen hun eigen wensen en die van anderen. - Geven aan hoe ze zichzelf kunnen verbeteren. - Beseffen dat ze zelf talenten hebben. - Beseffen dat ze hun eigen talenten kunnen ontwikkelen. - Beseffen dat niet alles maakbaar is.	'Met de meeste hoogachting' Over wie je bewondert en waarom. Een spel. Kinderen bedenken wie ze voor één dag zouden willen zijn. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen geven aan wie ze bewonderen en waarom. Een spel. Kinderen ontdekken dat ze niet hetzelfde kunnen, hebben en willen als een ander.
6	189	4-3 Ik vertrouw op mij!	IL: begrijpen dat iedereen fouten kan maken. SF: veerkracht tonen door vallen en opstaan door het volgen van een stappenplan: <ul style="list-style-type: none"> - kijk terug - denk na - maak een plan - probeer opnieuw	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Begrijpen dat iedereen, dus ook volwassenen, fouten maken. - Begrijpen dat je van je fouten kunt leren. - Oefenen om in een concrete situatie van hun fouten te leren.	'Stapje voor stapje' Over leren van je fouten. Een rollenspel. Kinderen verzinnen een clownsact. Een (kring)gesprek. Een woordveld over fouten die je kunt maken. Een opdracht uit het werkboek. Een stappenplan om met fouten om te gaan. Een rollenspel. Wie durft er voor clown te spelen?
6	195	4-4 Ik vertrouw op mij!	IL: een blijk van waardering voor een ander maken.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld. - Denken na over welke mensen ze vertrouwen en waarom ze hen vertrouwen. - Kunnen mensen noemen die belangrijk voor hen zijn.	'Wie ik niet kan missen' Over mensen die belangrijk voor je zijn. Een spel. Kinderen vertrouwen op de begeleiding van een ander. Een opdracht uit het werkboek en een (kring)gesprek. Kinderen geven aan welke mensen belangrijk voor ze zijn en waarom ze die niet willen missen.

				<ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de vraag waarom bepaalde mensen (en dieren) belangrijk voor hen zijn. - Laten hun waardering blijken voor iemand die ze niet willen missen. - Bespreken het verschil tussen mensen en computers. 	Een creatieve opdracht. Kinderen maken iets voor iemand die ze niet willen missen.
6	203	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>IL: luisteren naar wat andere kinderen zeggen.</p> <p>IL: weten hoe het voelt om buitengesloten te worden.</p> <p>IL: kunnen iemand helpen die gepest wordt.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven hoe het voelt om buitengesloten te worden. - Kunnen aangeven hoe het voelt om buiten te sluiten. - Kunnen reageren op situaties waarin gepest wordt. - Leren over verschillende rollen en pestpatronen in een groep. - Krijgen inzicht in de wijze waarop een groep pestgedrag in stand houdt. - Bedenken hoe pesten in de groep voorkomen of bestreden kan worden. 	<p>'Jij mag niet meedoen'</p> <p>Over buitensluiten.</p> <p>Een spel. Kinderen ervaren hoe het is om er niet bij te horen.</p> <p>Een werkboekopdracht over pesten.</p> <p>Een gedicht en een (kring)gesprek over pesten.</p>
6	211	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>SA: kunnen 'nee' zeggen.</p> <p>SA: zijn in staat hun eigen ding te doen, zo nodig tegen de groepsdruk in.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat groepsdruk is. - Vergelijken situaties waarin groepsdruk op hen wordt uitgeoefend. - Oefenen om groepsdruk te weerstaan. 	<p>'Nee zeggen moet je durven'</p> <p>Over groepsdruk en 'nee' zeggen.</p> <p>Een spel. 'ja' en 'nee' zeggen is verboden.</p> <p>Een spel en een (kring)gesprek. Over groepsdruk en 'nee' zeggen.</p> <p>Een werkboekopdracht. Wanneer zeg je 'ja' of 'nee' en waarom doe je dat?</p> <p>Een opdracht. Laat jij je beïnvloeden door anderen?</p>
6	217	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>SA: zijn in staat een ruzie zelf op te lossen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren op speelse wijze hoe je ruzie kunt krijgen. 	<p>'Ruzie!'</p> <p>Over ruzie maken en het samen oplossen.</p> <p>Een spel. Kinderen ervaren hoe je ruzie kunt krijgen.</p>

			<p>IB: controle hebben over je eigen gedrag.</p> <p>SF: ruzie oplossen door rekening te houden met ieders behoeften.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken welk gedrag een ruzie erger maakt en welk gedrag een ruzie kan stoppen. - Leren hoe je een conflict kunt beheersen en vreedzaam kunt oplossen. 	<p>Een rollenspel en een (kring)gesprek. Wat maakt een ruzie erger en hoe kun je het oplossen. Een verhaal over een conflict oplossen zonder geweld.</p> <p>Introductie van een kopieerblad om te gebruiken bij ruzies.</p>
6	225	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: belangstelling tonen en behulpzaam zijn.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe het is om iets niet te kunnen. - Verplaatsen zich in de leefwereld van mensen met een lichamelijke beperking. - Denken na over hoe mensen met een lichamelijke beperking benaderd willen worden. 	<p>'Leven met een lichamelijke beperking'</p> <p>Over hoe het is om met een handicap te leven. Ervaringsopdrachten. Kinderen voeren opdrachten uit met een lichamelijke beperking. Een (kring)gesprek over leven met een lichamelijke beperking. Een leestekst en een gedicht. Over anders zijn dan anderen.</p>
6	233	6-1 Lekker gezond	N.v.t	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren namen en functies van belangrijke organen. - Kunnen aangeven hoe je gezond kunt blijven. 	<p>'Gezond van binnen'</p> <p>Over de binnenkant van het menselijk lichaam. Een spel. Hoe snel klopt je hart? Een doeopdracht en een (kring)gesprek. Over de plaats en functie van organen in je lichaam. Een werkboekopdracht. Over hoe je gezond blijft.</p>
6	247	6-2 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over gezonde en minder gezonde voedingsmiddelen en – gewoontes. - Krijgen informatie over voedingsmiddelen en voedingsstoffen. - Gaan na of ze zelf gezond eten. 	<p>'Lekker gezond'</p> <p>Over gezond eten en drinken. Een spel en een (kring)gesprek. Over wat en waarom er gegeten wordt. Een werkboekopdracht. Kinderen vullen in wat ze gegeten hebben op een dag. Een werkboekopdracht. Kinderen geven aan of iets gezond is of niet.</p>
6	253	6-3 Lekker gezond	<p>SA: durven over zichzelf te vertellen als het gaat om verliefdheid.</p> <p>IL: weten welke gevoelens er spelen bij verliefdheid.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen verschillen noemen tussen jongens en meisjes. - Bespreken welke gevoelens er kunnen spelen als je verliefd bent. 	<p>'Narcissus'</p> <p>Over verliefd zijn en liefde. Een spel. Hoe kom je uit de menselijke knoop? Een opdracht uit het werkboek en een (kring)gesprek over verliefd zijn.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Denken na over liefde geven en ontvangen. - Leren dat er verschillende soorten liefde zijn voor verschillende leeftijden.	Een verhaal. Over Narcissus die wordt gestraft door Afrodite, de godin van de liefde. Een creatieve opdracht. Kinderen maken een tekening met de aanhef 'Liefde is...'
6	259	6-4 Lekker gezond	SA: vertellen wat ze leuk vinden en wat ze nu kunnen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier. - Kunnen aangeven wat ze dit schooljaar leuk vonden en wat ze anders hadden gewild. - Kunnen aangeven wat ze dit jaar in de leefstijllessen hebben geleerd.	'De laatste les' Over wat je geleerd hebt en afscheid nemen van elkaar. Een muziekspel. Kinderen spelen mee met de muziek. Een werkboekopdracht. Kinderen lossen de rebusen op en schrijven op wat ze geleerd hebben. Kinderen nemen op verschillende manieren afscheid van elkaar.

Groep 7

7	95	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SI: Vragen stellen aan een ander te leren kennen. SA: laten zien wie ze zijn door te vertellen over hun hobby's, wat ze kunnen, etc.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen - Bedenken welke vragen ze kunnen stellen om meer te weten te komen van een ander. - Staan stil bij persoonlijke veranderingen 	'Leuk je weer te zien!' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen. Een reactiespel. Kinderen noemen de naam van een klasgenoot voor ze met een krant getikt worden. Een spel. Kinderen laten iets van zichzelf zien aan de groep. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen gaan op zoek naar nieuwtjes over elkaar. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen beantwoorden vragen over hoe ze nu zijn. De antwoorden vergelijken ze met het jaar daarvoor.
7	103	1-2 De groep? Dat zijn wij!	IL: behulpzaam gedragen door de ander te vertrouwen en vertrouwen te geven.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren de betekenis van de begrippen veiligheid en vertrouwen - Kunnen factoren benoemen die ertoe bijdragen dat zij zich veilig of onveilig voelen in de klas of op school 	'Veiligheid voorop' Over veiligheid en vertrouwen op school en in de klas. Een onderzoekopdracht. Hoe veilig is de route naar school? Een spel. Kinderen geven elkaar vertrouwen. Een werkboekopdracht. Over (on)veilige situaties. Kinderen maken een 'elf' over veiligheid.
7	109	1-3 De groep? Dat zijn wij!	SF: samen spelregels bedenken. IB: aan de gemaakte afspraken kunnen houden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen gedrag waardoor zij zich goed voelen in de klas. - Bedenken samen werkbare afspraken voor in de klas. 	'Wat spreken we af?' Over het belang van gezamenlijke afspraken. Een spel. Kinderen maken een bordspel en bedenken zelf de spelregels. Een (kring)gesprek. Over 'spelregels' in de klas. Een afsprakenverkiezing.
7	115	1-4 De groep? Dat zijn wij!	SI: weten hoe ze vriendschap kunnen tonen. IL: toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen en doen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over vriendschap - Benoemen eigenschappen die nodig zijn in vriendschap. - Leren manieren kennen om vriendschap te tonen. 	'Een goede vriend is iemand die' Over vriendschap. Een spel. Kinderen met dezelfde voorkeuren ruilen van plaats. Een werkboekopdracht. Kinderen bedenken wat een goede vriend is.

				<ul style="list-style-type: none"> - Bedenken hoe een ander hen ziet als vriend. 	Een mimespel. Kinderen beelden zonder te praten een kenmerk van vriendschap uit.
7	125	2-1 Praten en luisteren	IL: luisteren met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe het is als er niet naar ze wordt geluisterd. - Leren hoe je kunt laten zien dat je naar een ander luistert. - Oefenen hun luistervaardigheden. - Reflecteren over hun eigen luisterbereidheid. 	'Jij vertelt, ik luister' Over luisteren. Een luisterspel om tweetallen te vormen. Een spel. Kinderen ervaren hoe het is als er niet naar je geluisterd wordt. Een werkboekopdracht. Hoe kun je goed naar een ander luisteren. Een werkboekopdracht. Kinderen maken een luisterrapport voor elkaar. Een werkboekopdracht. Kinderen geven aan of zij in staat zijn geweest om naar de les te luisteren.
7	133	2-2 Praten en luisteren	SI: verbaal contact zoeken door het stellen van vragen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren het verschil tussen open en gesloten vragen. - Oefenen open en gesloten vragen te stellen. - Bedenken wanneer ze beter een open dan wel een gesloten vraag kunnen stellen. 	'Open of gesloten?' Over het verschil tussen open en gesloten vragen. Een spel om tweetallen te vormen. Een spel. Kinderen leren het verschil tussen open en gesloten vragen. Een werkboekopdracht. Kinderen stellen elkaar open vragen. Een werkboekopdracht. Kinderen bedenken open en gesloten vragen bij verschillende afbeeldingen.
7	139	2-3 Praten en luisteren	SI: contact leggen zonder woorden. IL: kunnen lichaamstaal 'lezen'.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat je ook zonder woorden kunt communiceren. - Ervaren dat ook gebarentaal cultureel bepaald is. - Ervaren dat het verwarrend kan zijn als lichaamstaal, intonatie en woordgebruik met elkaar in tegenspraak zijn. 	'Lichaamstaal en intonatie' Over wat je (zonder woorden) met je lichaam kunt zeggen. Een spel om tweetallen te vormen. Een spel. Kinderen bedenken passende gebaren voor bepaalde situaties. Een (kring)gesprek. Is wat je zegt in overeenstemming met hoe je het zegt?
7	147	2-4 Praten en luisteren	IL: aardige dingen zeggen tegen medeleerlingen.	Kinderen:	'(On)vriendelijke berichten'

			<p>IB: nadenken voor je iets onderneemt.</p> <p>IL: kunnen bedenken hoe een bericht bij een ander over kan komen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe het voelt om grove anonieme berichten te ontvangen. - Ervaren hoe het voelt om vriendelijke berichten te ontvangen. - Voelen het verschil tussen het verzenden en het ontvangen van dit soort berichten. - Denken na over de invloed van moderne communicatiemiddelen. - Beseffen dat je nare berichten beter niet voor jezelf kunt houden. 	<p>Over anonieme berichten via computer en telefoon.</p> <p>Een spel. Kinderen geven elkaar een vriendelijke boodschap.</p> <p>Een groepsopdracht. Kinderen bespreken onvriendelijke boodschappen die per telefoon of computer verstuurd worden.</p> <p>Een spel. Kinderen geven anonieme boodschappen aan elkaar door.</p> <p>Een groepsopdracht. Kinderen bedenken vriendelijke boodschappen die per telefoon of computer verstuurd kunnen worden.</p>
7	157	3-1 Ken je dat gevoel?	<p>IL: herkennen van gevoelens door gedrag, intonatie en lichaamshouding.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Signaleren een onderscheid tussen het verbaal en non-verbaal uiten van gevoelens. - Onderzoeken het verband tussen gevoel en lichaamshouding, intonatie en gezichtsuitdrukking. - Breiden hun emotionele woordenschat uit. 	<p>‘Zie en hoor je wat ik voel?’</p> <p>Over het uiten van gevoelens.</p> <p>Een spel. Welk gevoel wordt er uitgebeeld?</p> <p>Een opdracht in de kring. Kinderen geven een zin door vanuit een bepaald gevoel</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen geven aan of en hoe hun gevoel beïnvloed wordt door de manier waarop er tegen ze gesproken wordt.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen breiden hun emotionele woordenschat uit.</p>
7	169	3-2 Ken je dat gevoel?	<p>IL: kennen en herkennen gevoelens van verdriet.</p> <p>IL: weten dat niet iedereen verdrietig wordt van dezelfde dingen.</p> <p>IL: kunnen iemand troosten en/of helpen die verdriet heeft.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Spreken met elkaar over verdriet. - Ondervinden dat niet iedereen verdrietig wordt van dezelfde dingen. - Leren om te gaan met eigen verdriet en dat van anderen. - Bespreken hoe je anderen kunt troosten of helpen als ze verdriet hebben. - Breiden hun ‘emotionele’ woordenschat uit. 	<p>‘Wat maakt ons verdrietig’</p> <p>Over verdriet.</p> <p>Een spel. Kinderen bedenken hoe erg ze iets vinden.</p> <p>Een poster tekenen. Kinderen wisselen uit waar ze verdrietig van worden of zijn.</p> <p>Een posterpresentatie en een tekst uit het leesboek. Wat doe je als je verdrietig bent?</p>

7	175	3-3 Ken je dat gevoel?	IB: op een gecontroleerde manier je boosheid uiten. SA: kunnen vertellen wat hen boos maakt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Bespreken met elkaar waar ze kwaad om worden en waar ze zich aan ergeren. - Denken na over hoe ze anderen kwaad maken. - Horen van elkaar wat ze doen als ze kwaad zijn. - Leren wat er in je lichaam gebeurt als je boos bent. - Leren wat ze kunnen doen als ze kwaad zijn en hoe ze zich kunnen ontspannen.	'Boos? Relax!' Over kwaad worden en hoe je daarmee om gaat. Een werkboekopdracht en een spel. Kinderen bedenken waar ze kwaad om worden. Hoe ze anderen kwaad maken en waar ze zelf nooit kwaad om zouden worden als ze groot zijn. Een opdracht uit het werkboek en een (kring)gesprek. Wat doe je als je kwaad bent? Een tekst uit het leesboek. Welke reacties zijn er op boosheid? Een experiment en een (kring)gesprek. Kinderen leren dat ze iets met hun ergernissen moeten doen, om te voorkomen dat de emmer overloopt. Een opdracht. Hoe kun je spanning uit je lijf krijgen?
7	183	3-4 Ken je dat gevoel?	SA: durven te zeggen wat hen dwars zit. IB: kunnen door middel van een ik-boodschap vertellen wat hen dwars zit.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen signalen van boosheid herkennen en beschrijven; - Leren wat een ik-boodschap is en hoe ze die moeten gebruiken.	'Zeg wat je dwars zit' Over hoe je kunt zeggen wat je dwarszit. Een spel. Kinderen maken boze beelden van elkaar. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen leren wat een ik-boodschap is. Een knipblad. Kinderen oefenen in het geven van een ik-boodschap.
7	193	4-1 Ik vertrouw op mij!	SA: worden zich bewust van dingen waar ze goed in zijn.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van dingen waar ze goed in zijn. - Vergroten hun zelfkennis. - Beschouwen zich in relatie tot anderen. - Reflecteren over positieve en negatieve eigenschappen. - Verplaatsen zich in de ander.	'Ken jij jezelf?' Over het vergroten van zelfkennis en zelfvertrouwen. Een opdracht uit het werkboek. In het doolhof dwalen kinderen van eigenschap naar eigenschap. Welke eigenschap past bij hen en welke bij hun klasgenoten? Een tekst uit het leesboek en een opdracht uit het werkboek over zelfkennis. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken wat zij zouden kunnen doen in een circus. Hoe zien ze zichzelf en hoe ziet een ander hen?

					Een creatieve opdracht. Kinderen maken een circusaffiche. Ze tekenen zichzelf in een rol die bij hen past.
7	199	4-2 Ik vertrouw op mij!	IL: aardige dingen zeggen tegen medeleerlingen. SF: leren omgaan met kritiek en complimenten.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat de voorwaarden zijn voor het leveren van kritiek. - Leren wat het verschil is tussen opbouwende en afbrekende kritiek - Leren hoe ze kritiek kunnen verwoorden. - Leren hoe ze complimenten kunnen ontvangen. - Oefenen in het geven van complimenten. 	'Kritiek en complimenten' Over het geven en ontvangen van kritiek en complimenten. Een rollenspel en een (kring)gesprek. Kinderen geven en ontvangen kritiek. Een tekst uit het leesboek en een opdracht uit het werkboek. Wat zijn de voorwaarden voor goede kritiek of een welgemeend compliment? Een opdracht uit het werkboek. Hoe geef je complimenten en hoe ontvang je ze?
7	207	4-3 Ik vertrouw op mij!	SA: wat vertel je wel en niet van jezelf. IL: begrijpen waarom iemand niet wil dat je over hun geheim praat.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren het onderscheid tussen geheimen waar je wel en waar je niet over praat. - Leren gevolgen te zien van het al dan niet bewaren van geheimen. - Krijgen informatie over personen en instanties aan wie zij een geheim kunnen toevertrouwen. - Krijgen informatie over hoe ze hun privacy op het internet kunnen beschermen. 	'Is dat geheim?' Over het al dan niet bewaren van geheimen. Een spel. Kinderen geven tekeningen door op elkaars rug. Een stellingenspel en een (kring)gesprek. Wat houdt je geheim en wat niet? Een schrijfopdracht. Wat kan er gebeuren als je een geheim doorvertelt. Of juist niet?
7	217	4-4 Ik vertrouw op mij!	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld en achtergrond. - Wisselen informatie over hun familie uit en ontdekken overeenkomsten en verschillen. - Worden zich bewust van gewoontes bij hen thuis. - Leren familierelaties benoemen. 	'Dat is gewoon zo' Over gewoontes thuis. Een spel over families. Kinderen vormen groepjes op basis van overeenkomsten in hun familie. Een gesprek. In viertallen vertellen kinderen over gewoontes thuis. Een creatieve opdracht. Kinderen maken een familieschild. Een puzzel uit het werkboek. Kinderen leren verschillende familierelaties kennen.

7	227	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>IL: je zo gedragen dat je pesten stopt en voorkomt.</p> <p>SA; voor jezelf en anderen op durven komen.</p> <p>SI: Initiatief nemen om iemand te beschermen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Begrijpen wat (digi)pesten is. - Kunnen aangeven waarom er gepest wordt. - Begrijpen dat meelopers de pester steunen en het pesten in stand houden. - Leren wat ze kunnen doen om pesten te voorkomen en te stoppen. 	<p>'Pesten, doe jij mee?'</p> <p>Over pesters en meelopers.</p> <p>Een spel en een (kring)gesprek. Over meelopers en aanstichters.</p> <p>Een werkboekopdracht over groepsrollen.</p> <p>Een spel over de macht van de groep.</p>
7	237	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken dat er verschillende leerstijlen bestaan. - Ontdekken welke stijl bij hen past. 	<p>'Ieder zijn eigen stijl'</p> <p>Over voorkeursstijlen van leren.</p> <p>Een werkboekopdracht. Welke leerstijl past bij jou?</p> <p>Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Welke leerstijlen zijn er? En hoe kom je erachter welke stijlen bij jouw passen?</p> <p>Een doe-opdracht. Kinderen vouwen een piramide van papier. Iedere zijde vertegenwoordigt een leerstijl.</p>
7	243	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>IB: controle over je eigen gedrag doordat je weet hoe je je moet gedragen.</p> <p>IL: belangstelling tonen voor andere landen en culturen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe het is om gangbare gedragscodes niet te kennen. - Maken kennis met andere landen en culturen. - Onderzoeken wetenswaardigheden en gewoontes uit andere landen/culturen. 	<p>'s Lands wijs, 's lands eer'</p> <p>Over landen, culturen en gewoontes.</p> <p>Een spel. Hoe voelt het als je de gangbare gedragscodes niet kent?</p> <p>Een groepsopdracht. Kinderen zoeken informatie over gewoontes en gebruiken in andere landen. Groepspresentaties, een (kring)gesprek en een leesopdracht. Over hoe het zou zijn om in een ander land te wonen.</p>
7	249	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>IL: geen vooroordeel maken over iets wat je helemaal niet weet.</p> <p>IB: eerst nadenken voor je iets doet of zegt.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren de betekenis van de begrippen vooroordeel, racisme en discriminatie. - Ervaren hoe je oordeel over iemand van invloed is op de wijze waarop je hem behandelt. 	<p>'(Ver)oordeel niet te snel'</p> <p>Over vooroordelen.</p> <p>Een spel. Kinderen ondervinden de impact van vooroordelen.</p> <p>Een leestekst, een (kring)gesprek en een werkboekopdracht. Over vooroordelen, discriminatie en racisme.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren onderscheid te maken tussen groep en individu. - Leren verschillen te accepteren. 	<p>Een gedicht over anders zijn dan anderen. Een schrijfofdracht. Wat vind je van vooroordelen, discriminatie en racisme?</p>
7	257	6-1 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren dat lichaam en geest beweging nodig hebben. - Maken kennis met verschillende manieren van lichaamsbeweging. - Gaan voor zichzelf na of ze genoeg bewegen. 	<p>'Bewegen? Goed voor je gezondheid! Geweldig voor je humeur!' Over het belang van beweging. Een spel. Leef je in en loop als een... Een werkboekopdracht over sporten en opwarmingsoefeningen om blessures te voorkomen Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Over het belang van bewegen.</p>
7	263	6-2 Lekker gezond	IB: nadenken voordat je iets doet, zoals roken. Controle hebben over je eigen gedrag.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de redenen om te roken of niet te roken. - Worden geïnformeerd over de effecten van roken op de gezondheid. 	<p>'Roken schaadt de gezondheid' Over roken en de gevolgen voor je gezondheid. Een groepsopdracht. Wat zijn redenen om wel of niet te roken? Een demonstratie om teer in sigaretten aan te tonen Een werkboekopdracht met informatie over roken.</p>
7	271	6-3 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de verschillen en overeenkomsten tussen jongens en meisjes, mannen en vrouwen. - Leren wat het begrip rolbevestigend inhoudt. - Begrijpen dat iedereen in de puberteit verandert in zijn eigen tempo. - Leren lichamelijke veranderingen in de puberteit begrijpen. 	<p>'Jongens, meisjes' Over verschillen tussen jongens en meisjes en veranderingen in de puberteit. Een spel. Lukt het de meisje om een jongen uit de kring te krijgen? Een tekenopdracht en een (kring)gesprek over verschillen en overeenkomsten tussen jongens en meisjes, mannen en vrouwen. Een werkboekopdracht. Over lichamelijke veranderingen in de puberteit. Vragen 'posten' over puberteit en seksualiteit.</p>
7	279	6-4 Lekker gezond	SA: vertellen wat ze leuk vinden en wat ze nu kunnen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier. 	<p>'Evalu-wat?' Kinderen evalueren in een spel wat ze geleerd hebben.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wat ze dit schooljaar leuk vonden en wat ze anders hadden gewild. - Kunnen aangeven wat ze dit jaar in de leefstijllessen hebben geleerd.	<p>Een spel. Kinderen evalueren wat er in de leefstijllessen aan de orde is geweest.</p> <p>Een spel. Kinderen schudden elkaars hand.</p>
--	--	--	--	---	---

Groep 8

8	95	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SA: vertellen wie je bent. IL: vragen stellen aan een ander. belangstelling tonen voor een ander.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen. - Staan stil bij persoonlijke veranderingen.	'Hoe gaat het nu?' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen. Een reactiespel. Wie vangt de bezem voor hij de grond raakt? Een vragenspel. Wat hebben kinderen gemeen met hun klasgenoten? Een puzzelopdracht. Zelf kruiswoordpuzzels maken en oplossen.
8	101	1-2 De groep? Dat zijn wij!	SA: geven aan wat ze wel durven en niet durven voor de groep.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van de verschillende betekenissen van het begrip 'veiligheid' - Beseffen dat er binnen en buiten school maatregelen worden genomen voor hun veiligheid. - Bedenken wat ze zelf kunnen bijdragen aan een veilige situatie op school en daarbuiten.	'Safety First!' Over veiligheid op school en daarbuiten. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen geven aan wat ze wel en niet voor de klas durven te doen. Een groepsopdracht. Kinderen bedenken wat er in hen opkomt bij het woord 'veilig'. Kinderen maken posters over veiligheid in de wereld, in Nederland, in de buurt en op school.
8	107	1-3 De groep? Dat zijn wij!	SF: samen tot afspraken komen voor in de groep. IL: omgaan met de mening van een ander. IB: kunnen zich aan de gemaakt afspraken houden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Bedenken en formuleren gezamenlijke afspraken. - Zien in waarom het belangrijk is om met elkaar afspraken te maken. - Zien in dat iedereen zich moet kunnen vinden in de afspraken. - Ontdekken zelf de betekenis van het begrip democratie.	'We zijn het eens!' Over het belang van afspraken maken in de klas. Een balspel. Kinderen passen zelf de spelregels aan. Een verhaal. Waarom het belangrijk is dat iedereen het nut van gemaakte afspraken begrijpt. Een groepsdiscussie aan de hand van een aantal stellingen. Kinderen maken afspraken over gedrag in de groep.
8	115	1-4 De groep? Dat zijn wij!	SI: kunnen een vriendschap sluiten.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de waarde van vriendschap.	'Vrienden voor het leven' Over het maken, houden en verliezen van vrienden.

			SF: begrijpen waarom een vriendschap kan eindigen.	<ul style="list-style-type: none"> - Leren manieren kennen om vrienden te maken en te houden. - Ontdekken waarom vriendschappen soms eindigen. 	Een puzzelopdracht. Kinderen denken na over wat ze belangrijk vinden bij vriendschap. Een groepsopdracht. Kinderen bespreken hoe je vrienden maakt en houdt. Ze maken lijstjes met do's en don'ts en presenteren deze aan de groep in de vorm van een reclamespot of reclameposter. Een kringgesprek over de spreuk: 'Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet'.
8	125	2-1 Praten en luisteren	IL: luisteren met aandacht naar wat anderen zeggen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen kenmerken van luistervaardigheid. - Ervaren dat goed luisteren een actieve bezigheid is - Ervaren dat niet iedereen vanzelfsprekend begrijpt wat je bedoelt. 	'Ik luister!' Over goed luisteren en begrepen worden. Een spel. Kinderen ruilen voorwerpen en onthouden wie de eigenaar is. Een tekenopdracht. Kinderen tekenen op aanwijzing van een klasgenoot. Een stripverhaal. Hoe lastig is het om precies te begrijpen wat iemand vertelt?
8	135	2-2 Praten en luisteren	<p>IL: luisteren naar wat anderen zeggen en vertellen en kunnen dit samenvatten.</p> <p>SI: iemand interviewen om meer van de ander te weten te komen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat sommige vragen uitnodigen om meer te vertellen en sommige juist niet. - Leren dat ze met doorvragen meer te weten komen. - Oefenen samen te vatten wat een ander vertelt. - Leren een interview voor te bereiden en af te nemen. 	'Leuk om te weten' Over het stellen van vragen. Wat kun je vragen om een ander (meer) te laten vertellen? Een vertelopdracht in tweetallen . de luisteraar stelt zoveel mogelijk irritante vragen. Een luisteropdracht. Over het belang van doorvragen en samenvatten. Een interviewopdracht. Kinderen bedenken wie ze willen interviewen en wat ze willen vragen.
8	143	2-3 Praten en luisteren	IL: vanuit verschillende perspectieven naar gebeurtenissen en gevoelens kijken.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat iedereen andere associaties heeft bij woorden en beelden. - Ervaren dat mensen vooroordelen hebben. - Leren het verschil tussen subjectiviteit en objectiviteit. 	'Hoe je denkt, maakt wat je ziet en hoort' Over waarneming en hoe deze wordt beïnvloed. Een kijkopdracht. Verschillende kinderen beschrijven dezelfde afbeelding.

			SF: je beeld van iets of iemand aan kunnen passen.	<ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe je blik kan worden beïnvloed door wat je weet of wat mensen je vertellen. 	Een (kring)gesprek. Kinderen reageren op twee stellingen: Hoe je kijkt, maakt wat je ziet. Hoe je luistert, maak wat je hoort. Een kijkopdracht. Kinderen ervaren dat je blik gestuurd wordt door vooraf verkregen informatie.
8	155	2-4 Praten en luisteren	SI: je zelf voorstellen. SA: een eerste indruk van jezelf neerzetten.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen zichzelf voor te stellen in verschillende situaties. - Leren hoe je twee personen die elkaar niet kennen aan elkaar kunt voorstellen. - Bedenken hoe je een goede eerste indruk maakt. 	'Stel je voor!' Over het belang van een eerste indruk. Een spel. Kinderen stellen zich voor in verschillende talen. Een oefening. Kinderen stellen zichzelf voor aan de groep. Een oefening. Kinderen stellen twee mensen aan elkaar voor. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over het belang van een eerste indruk.
8	165	3-1 Ken je dat gevoel?	IL: belangstelling tonen voor wat andere kinderen voelen of zeggen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen gevoelens bij anderen te herkennen. - Oefenen in nauwkeurig benoemen van gevoelens. - Leren dat gevoelens en gedachten nauw verweven zijn. - Begrijpen dat hun eigen stemming beïnvloed wordt door anderen, en dat zij ook de gevoelens van anderen beïnvloeden. - Breiden hun emotionele woordenschat uit. 	'Welk gevoel?' Over het herkennen van gevoelens bij jezelf en anderen. Een spel. Kinderen geven met eigen intentie een afgesproken klank of woord door in de kring. Een oefening in formuleren. Welk gevoel krijg je van een bepaald woord? Een opdracht uit het werkboek. Wat vind je prettig en wat niet? Over hoe je gevoelens van een ander kunt beïnvloeden.
8	173	3-2 Ken je dat gevoel?	IL: kunnen zich indenken hoe het voor een ander is dat zichzelf verdriet hebben.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bedenken waar ze verdrietig van worden en horen hoe dat voor anderen is. - Bespreken gedichten van bekende dichters over verdriet. 	'Verdriet' Over het voelen en verwoorden van verdriet. Gedichten in stukken. Met wie maken kinderen hun gedicht compleet. Een gedicht en tekening maken over verdriet.

				<ul style="list-style-type: none"> - Verwoorden en verbeelden verdriet in een gedicht en een tekening. 	
8	185	3-3 Ken je dat gevoel?	<p>IB: weten hoe ze om moeten gaan met gevoelens van stress.</p> <p>SA: durven aan te geven dat ze gevoelens van stress hebben.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Merken dat iedereen wel eens last van zenuwen heeft. - Leren gezonde en ongezonde stress te onderscheiden. - Worden zich bewust van de manier waarop ze met stress en zenuwen omgaan. - Leren strategieën om stress en zenuwen te hanteren. 	<p>'De zenuwen de baas'</p> <p>Over zenuwachtig zijn en stress hebben.</p> <p>Een rollenspel. Over wachten voor een auditie.</p> <p>Een tekst uit het leesboek en een (kring)gesprek over stress.</p> <p>Een werkboekopdracht. Wat doe jij om je zenuwen de baas te blijven?</p> <p>Een creatieve opdracht. Kinderen maken stressballen.</p>
8	191	3-4 Ken je dat gevoel?	<p>IL: kunnen gevoelens herkennen in lichaamstaal</p> <p>IB: kunnen door middel van een ik- boodschap hun gevoel duidelijk weergeven.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen gevoelens herkennen in lichaamstaal. - Leren dat boosheid als emotie meestal niet op zichzelf staat. - Leren een ik-boodschap te formuleren. 	<p>'Boos'</p> <p>Over hoe je anderen boos kunt maken en hoe je kunt zeggen wat je dwarszit.</p> <p>Een spel. Over agressie oproepen zonder te praten.</p> <p>Een oefening. Met welke woorden kan je iemand boos maken?</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen leren in een ik-boodschap hun gevoel duidelijk weer te geven.</p>
8	201	4-1 Ik vertrouw op mij!	<p>SA: ze weten wat ze zouden willen bereiken.</p> <p>SA: door middel van een kringgesprek leren ze wat zelfvertrouwen is. Ze zijn trots op zichzelf.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Constateren dat ze al veel bereikt en geleerd hebben in hun leven tot nu toe. - Denken na over wat ze (nog) graag willen bereiken voor ze achttien jaar zijn. 	<p>'Vertrouwen in jezelf'</p> <p>Over wat je allemaal al bereikt hebt en wat je nog wilt bereiken.</p> <p>Een spel. Kinderen voeren verschillende groepsopdrachten uit in oplopende moeilijkheidsgraad.</p> <p>Een (kring)gesprek over zelfvertrouwen.</p>
8	207	4-2 Ik vertrouw op mij!	<p>SF: je eigen gedachten en gevoelens positief beïnvloeden.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat positief denken inhoudt. - Ontdekken een verband tussen gedachten, gevoelens en gedrag. 	<p>'Het glas is halfvol'</p> <p>Over positief denken.</p> <p>Een stripverhaal uit het leesboek en een (kring)gesprek. Over hoe je gedachten je gevoelens beïnvloeden.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe ze zichzelf moed kunnen inspreken. 	Welke gedachten helpen wel en welke niet?
8	213	4-3 Ik vertrouw op mij!	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verzamelen en verwerken zelfstandig informatie over onderwerpen naar keuze. - Leren wat bronvermelding is. - Wisselen op speelse wijze informatie uit. - Kunnen aangeven wat het belang is van kennis. - Leren dat internet geen geordende kennis is, maar zin en onzin door elkaar. - Leren hoe je internet zinnig kunt gebruiken, en hoe je sleutelwoorden maakt. 	'Weet je' Over informatie verzamelen en verwerken, en waarom kennis leuk is. Kinderen maken in groepjes een quiz en spelen de quiz Een tekst uit het leesboek en een (kring)gesprek over kennis.
8	221	4-4 Ik vertrouw op mij!	IL: weten hoe je rekening houdt met een ander. SA: verantwoordelijkheid op je nemen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat verantwoordelijkheid inhoudt. - Realiseren zich dat verantwoordelijkheid dragen voor- en nadelen heeft. - Realiseren zich wat de impact kan zijn van het gedrag dat zij thuis vertonen. - Bedenken hoe ze rekening kunnen houden met de mensen thuis. 	'Verantwoordelijk?' Over het dragen van verantwoordelijkheid. Een spel en een (kring)gesprek over verantwoordelijkheid. Een spel. Wie is verantwoordelijk voor wie of wat?
8	231	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: bedenken hoe de ander zich zou voelen. IB: nadenken over de gevolgen van gedrag.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat cyberpesten is. - Begrijpen wat cyberpesten tot gevolg kan hebben. - Kunnen aangeven hoe iemand zich voelt die gepest wordt. - Leren hoe je om kunt gaan met cyberpesten en krijgen manieren aangereikt om het te stoppen. 	'Cyberpesten' Over pesten via de computer en telefoon. Een verhaal en een (kring)gesprek over cyberpesten. Wat kun je doen om cyberpesten te voorkomen en te stoppen? Een werkboekopdracht over chat/sms-woorden.

8	237	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: kunnen op verschillende manieren 'nee' zeggen. IB: eigen gedrag controleren.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren het onderscheid tussen agressief, assertief en aarzelend weigeren. - Ervaren dat de manier waarop je 'nee' zegt van invloed is op het effect. - Leren op verschillende manieren 'nee' te zeggen. 	'Agressief, aarzelend of assertief' Over 'nee' zeggen op verschillende manieren. Een spel. Kinderen ervaren dat de manier waarop je iets zegt van invloed is op het effect. Een rollenspel. 'Nee' zeggen op verschillende manieren. Een leestekst over de voor- en nadelen van agressief, aarzelend en assertief 'nee' zeggen.
8	243	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: zeggen wat het ergens van vindt. IL: belangstelling tonen voor anderen	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over wat ze goed en slecht vinden. - Ontdekken dat er verschillen en overeenkomsten zijn tussen normen- en waardepatronen. - Informeren zich over (andere) godsdiensten en levensbeschouwingen. - Ontdekken dat er overeenkomsten zijn tussen de verschillende godsdiensten. 	'Waar geloof jij in?' Over godsdienst. Een spel. Kinderen vertellen elkaar wat ze goed en slecht vinden. Kinderen zoeken informatie over verschillende geloven. Een posterpresentatie.
8	249	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: samenwerken met anderen door een feest te organiseren.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken kennis met verschillende feesten op de wereld. - Oefenen in samenwerken, het verdelen van taken en het maken van een planning. 	'Party, party!' Over wereldfeesten. Een (kring)gesprek en een groepsopdracht over feesten wereldwijd. Taken verdelen, een feest organiseren, feest vieren, napraten en evalueren.
8	257	6-1 Lekker gezond	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Delen met elkaar hun kennis over de invloed van alcohol, drugs en medicijnen. - Worden geïnformeerd over de invloed van alcohol, drugs en medicijnen. - Denken na over medicijngebruik bij veel voorkomende klachten als hoofdpijn en buikpijn. 	'Alcohol, drugs en medicijnen' Over verslavende middelen. Een spel. Veroorzaak een warboel door verkeerde dingen te zeggen. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over alcohol en drugs, over medicijnen en gezond leven.

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren wat aids is en op welke manier deze ziekte wel en niet overgedragen kan worden. 	
8	267	6-2 Lekker gezond	<p>WB</p> <p>SA: geven hun grenzen aan door onder andere duidelijk 'nee' te zeggen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren wat het begrip persoonlijke ruimte inhoudt. - Leren dat je persoonlijke ruimtes moet respecteren. - Leren wat ongewenste intimiteiten zijn en wat je ertegen kunt doen. - Leren nee te zeggen, ook als dat op woede en onbegrip stuit. - Maken kennis met de begrippen loverboys en incest. - Stellen vragen over puberteit en seksualiteit. 	<p>'Tot hier en niet verder'</p> <p>Over seksuele intimidatie en weerbaarheid.</p> <p>Een spel. Lukt het om elkaar uit balans te brengen?</p> <p>Een spel. Hoe dichtbij laat de ander jouw komen?</p> <p>Een (kring)gesprek over aanrakingen die je niet wilt.</p> <p>Vragen 'posten' over ongewenste intimiteiten, puberteit en seksualiteit.</p>
8	273	6-3 Lekker gezond	<p>SA: verantwoordelijkheid nemen voor je omgeving.</p> <p>IB: weerstand bieden tegen groepsdruk</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Onderzoeken de mogelijke oorzaken van vernielzucht. - Maken kennis met de mogelijke gevolgen van vandalisme en met Halt-straffen. - Leren manieren om groepsdruk te weerstaan. - Leren dat iedereen verantwoordelijk is voor de openbare ruimte. 	<p>'De beuk erin!'</p> <p>Over groepsdwang en zinloze vernielzucht.</p> <p>Een spel. Wie kan de meeste kranten raken?</p> <p>Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over vandalisme.</p> <p>Een rollenspel over het weerstaan van groepsdruk.</p>
8	279	6-4 Lekker gezond	<p>SA: vertellen wat ze leuk vinden en wat ze nu kunnen.</p> <p>IL: complimenten geven.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier. - Denken na over een nieuwe fase in hun leven: naar het voortgezet onderwijs gaan. 	<p>'De volgende stap'</p> <p>Over naar een nieuwe school gaan en afscheid nemen.</p> <p>Een spel. Lukt het de kinderen om het kleding te draaien zonder de grond te raken?</p> <p>Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over de stap naar het voortgezet onderwijs.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Spreken hun verwachtingen, zorgen en voornemens uit voor het nieuwe schooljaar. - Kunnen aangeven wat ze in de leefstijllessen hebben geleerd. - Geven elkaar complimenten en nemen afscheid van elkaar.	Een spel om afscheid te nemen.
--	--	--	--	--	--------------------------------

LEEFSTIJL PO – druk 2008*

* paginanummers verschillen met de druk van 2011

Groep 1-2

Groep	pag.	Thema + lesnummer	Zien! vaardigheden	Doelen	Korte inhoud
1-2	71	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SI: kinderen vertellen in de groep door hun naam te zeggen en wat over zichzelf te vertellen. SI: kinderen stellen vragen aan elkaar om elkaar beter te leren kennen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren elkaar beter kennen. - Leren elkaars namen kennen. - Leren manieren om elkaar te begroeten. - Wisselen ervaringen uit over hun eerste dagen op school. - Maken samen plezier. - Ontdekken overeenkomsten wat een belangrijke bodem voor vriendschappen is.	'Hallo, hier ben ik!' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen Een spel om elkaars naam te leren kennen.
1-2	85	1-2 De groep? Dat zijn wij!	IL: leren belangstelling te tonen voor andere kinderen SA: kunnen eigen keuzes maken en hun eigen mening geven als daarom gevraagd wordt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren elkaar beter kennen. - Leren elkaars naam. - Ontdekken verschillen en overeenkomsten tussen klasgenoten. - Kunnen aangeven waar ze van houden en wat ze (goed) kunnen. - Maken samen plezier. - Leggen een basis voor vriendschappen.	'Prettig kennis te maken' Kinderen leren elkaar beter kennen en ontdekken verschillen en overeenkomsten tussen klasgenoten. Een spel. Kinderen proberen klasgenoten te herkennen aan hun vorm of houding, of door te kijken wie er ontbreekt. Een spel waarbij kinderen verschillen en overeenkomsten tussen klasgenoten ontdekken.
1-2	95	1-3 De groep? Dat zijn wij!	IL: kunnen en willen elkaar helpen in de klas. IB: maken afspraken met elkaar over het stopteken en hoe ze met elkaar omgaan in de klas.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe ze elkaar kunnen helpen in de klas. - Leren het stopteken. - Ontdekken door spel wat 'aardig doen' inhoudt.	'Samen in de klas' Over elkaar helpen, geholpen worden en afspraken maken in de klas. Een spel waarbij je veilig bent als je in de kring staat en een (kring)gesprek over elkaar helpen in de klas

				<ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken het verschil tussen samen en alleen spelen. - Realiseren zich dat samen spelen soms méér maar soms ook minder is. - Ontdekken dat onderling vertrouwen belangrijk is. - Maken afspraken voor in de klas. 	Kinderen oefenen een stopteken om aan te geven dat ze willen dat de ander stopt.
1-2	105	1-4 De groep? Dat zijn wij!	<p>SI: kunnen uit eigen beweging op anderen afstappen en vragen of zij mee mogen doen in een spel. Leren hoe ze iemand anders kunnen vragen mee te doen.</p> <p>IB: geduldig wachten.</p> <p>SF: leren hun eigen gedrag aan te passen aan een ander, zodat ze samen kunnen spelen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in geduld. - Oefenen in samenwerken en rekening houden met een ander. - Ontdekken dat iedereen eigen voorkeuren heeft. - Denken na over wat je alleen en wat je samen kunt spelen. - Leren hoe ze elkaar bij hun spel kunnen betrekken. - Leren hoe ze kunnen vragen of ze mee mogen doen. - Maken samen plezier. 	<p>‘Doe je mee?’</p> <p>Over vrienden maken en samen spelen. Een behendigheidsspel waarbij kinderen rekening houden met elkaar. Kinderen leren van elkaar nieuwe spelletjes en bedenken wat je samen en alleen kunt doen.</p>
1-2	121	2-1 Praten en luisteren	<p>IL: oefenen in het luisteren naar de ander als deze wat vertelt.</p> <p>IB: kunnen stil worden als daarom wordt gevraagd.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen geconcentreerd te luisteren. - Oefenen consistent te vertellen. - Ervaren stilte. - Leren stil te worden op een teken van de leerkracht. - Oefenen de volgende concrete luistervaardigheden: <ul style="list-style-type: none"> - iemand aankijken. - ophouden met waar je mee bezig bent. - Denken na over de vraag 	<p>‘Met je oren!’</p> <p>Over luisteren, stil zijn en vertellen. Kinderen luisteren geconcentreerd naar een omschrijving. Over welk voorwerp gaat het? Een oefening in stilte. Wat hoor je als je stil bent.</p>

				naar wie ze luisteren bij tegenstrijdige boodschappen.	
1-2	133	2-2 Praten en luisteren	SI: kunnen op elkaar afstappen en elkaar vragen stellen. IL: oefenen in het luisteren naar de ander als deze wat vertelt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in het stellen van gerichte vragen. - Oefenen vertel- en luistervaardigheden. - Oefenen te onthouden wat er gezegd is. - Reflecteren op de 'waarom'-vraag. - Bedenken wat geschikte momenten zijn voor het stellen van vragen. 	'Waarom, waarom?' Over vragen stellen en onthouden wat je hoort. Gerichte vragen stellen en dan raden 'wie het is'. Kinderen worden uitgedaagd om zelf antwoord te geven op waaromvragen.
1-2	151	2-3 Praten en luisteren	IL: leren luisteren naar anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen geconcentreerd te kijken en te luisteren. - Oefenen te spreken en te luisteren met gebarentaal. - Gebruiken hun lichaam om geluid te maken. - Denken na over 'dierentaal'. - Oefenen om 'beeldtaal' te lezen. 	'Laat het zien!' Over lichaamstaal en non-verbale communicatie. Kinderen bedenken geluiden die ze met hun lichaam kunnen maken. Geconcentreerd leren kijken en luisteren.
1-2	165	2-4 Praten en luisteren	SI: kunnen uit zichzelf vragen stellen aan een ander op een vriendelijke manier. SF: leren met elkaar te onderhandelen over het gebruik van speelgoed	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe je kunt vragen of je met speelgoed van anderen mag spelen. - Leren wat je kunt antwoorden als iemand je iets vraagt. - Leren iets voor een ander te vragen. - Leren onderhandelen. - Begrijpen wat er gebeurt als je iets van iemand afpakt zonder het te vragen. 	'Eerst even vragen!' Over het stellen van vragen en voorkomen van ruzie. Een oefening in onderhandelen. Wat doe je als je met het speelgoed van iemand anders wilt spelen?
1-2	175	3-1 Ken je dat gevoel?	IL: weten hoe ze iemand een fijn gevoel kunnen geven.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen gebeurtenissen benoemen waar ze blij van worden. 	Blij of .....?' Over blijdschap en andere gevoelens.

				<ul style="list-style-type: none"> - Bedenken hoe ze een ander blij kunnen maken. - Ervaren dat je een ander aan het lachen kunt maken. - Breiden hun emotionele woordenschat uit. - Herkennen de gevoelens blijdschap en verdriet aan de hand van gezichtsuitdrukking en lichaamshouding. - Worden zich bewust hoe het voelt om cadeautjes te geven en te krijgen, en leren hoe je kunt bedanken. 	<p>Kinderen delen de spanning van het uitpakken van een cadeautje en benoemen gebeurtenissen waar ze blij van worden.</p> <p>Kinderen proberen een ander aan het lachen te maken.</p>
1-2	185	3-2 Ken je dat gevoel?	<p>IL: leren zich af te vragen: "hoe zou de andere of ik dat vinden?" Kunnen zich in een ander verplaatsen.</p> <p>SI/ IL gevoelens aan bod laten komen en iemand troosten door iets te maken voor de ander</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wisselen ervaringen uit over blij en verdrietig zijn. - Denken en praten over doodgaan. - Benoemen mensen en dingen die ze niet graag zouden willen missen. - Leren hoe je iemand kunt troosten. - Leren zich te verplaatsen in het verdriet van een ander. 	<p>'Wat een leed!'</p> <p>Over verdrietig zijn en anderen troosten. Kinderen geven aan wie of wat ze niet graag zouden willen missen. Kinderen denken na hoe ze iemand kunnen troosten.</p>
1-2	193	3-3 Ken je dat gevoel?	<p>IL: kennen en herkennen de gevoelens van bang zijn.</p> <p>IL: leren zich af te vragen: "hoe zou de andere of ik dat vinden?" Kunnen zich in een ander verplaatsen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen omschrijven wat ze voelen als ze bang zijn. - Vertellen elkaar hoe ze omgaan met angst. - Leren strategieën om met angst om te gaan. - Begrijpen dat het goed is om hulp te vragen als je bang bent. - Kunnen angst bij anderen herkennen in de manier van kijken of bewegen. - Leren angst van zichzelf en van anderen serieus te nemen. 	<p>'Ben jij bang voor...?'</p> <p>Over bang zijn. Kinderen helpen Jikke om minder bang te zijn. Een tikspel. Wie durft het op te nemen tegen de draak?</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren dat je een ander niet plaagt omdat hij ergens bang voor is. - Beseffen hoe iemand die nieuw is in een groep zich kan voelen.	
1-2	205	3-4 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen gevoelens van boosheid. SA: kunnen zeggen dat ze boos zijn. Zijn in staat om uit leggen waarom ze boos zijn. IB: kunnen controle houden over eigen gedrag door het stopteken te gebruiken als ze iets niet prettig vinden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven hoe het voelt om boos te zijn. - Herkennen gezichten en gebaren die bij boosheid passen. - Leren wat je beter niet en wel kunt doen als je boos bent. - Leren een stopteken, voor als ze iets niet prettig vinden. - Kunnen laten zien hoe ze een ruzie goedmaken. - Leren hoe ze kunnen zeggen waarom ze boos zijn. - Kunnen het verschil aangeven tussen blij, boze en verdrietige gezichtsuitdrukkingen.	'Eerste hulp bij boosheid' Over boos zijn. Kinderen leren een stopteken om aan te geven dat ze willen dat de ander ophoudt. Zo kunnen ze voorkomen dat ze boos worden. Een spel. Kinderen stellen zich voor dat ze kwaad zijn en laten vervolgens de boosheid los.
1-2	219	4-1 Ik vertrouw op mij	SA: zijn in staat om te zeggen wat het ergens van vindt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen lichaamsdelen - Leren geconcentreerd naar zichzelf en hun klasgenoten te kijken. - Benoemen wat ze mooi vinden aan zichzelf en aan anderen. - Leren dat iedereen recht heeft op een eigen mening en smaak. - Leren hoe je je eigen mening kunt geven.	'Zo zie ik eruit' Over hoe je eruitziet en wat je mooi vindt aan jezelf en anderen. Kinderen die voldoen aan het genoemde uiterlijke kenmerk staan op. Een tastspel. Kun je elkaar herkennen zonder je ogen of oren te gebruiken? Kinderen leren lichaamsdelen benoemen en raken elkaar aan op een speelse manier.
1-2	231	4-2 Ik vertrouw op mij	SI: kunnen uit zichzelf vertellen aan de groep.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Laten zien wat ze al kunnen - Vertellen iets over zichzelf aan de groep.	'Ik kan al veel' Over wat je al kunt en wat je zou willen kunnen.

			SA: zijn in staat om eigen keuzes te maken. IL: kunnen vertellen aan de ander wat zij leuk vinden aan die persoon.	<ul style="list-style-type: none"> - Denken na over wat ze willen hebben, willen beheersen en willen leren. - Benoemen iets dat zij bijzonder vinden aan klasgenoten. - Ontdekken hoeveel dingen ze kunnen onthouden. - Oefenen herinneringen te verwoorden.	Kinderen vertellen aan de hand van een voorwerp iets over zichzelf. Kinderen denken na hoe groot ze nu zijn. Wat kunnen ze nu wel en vroeger nog niet?
1-2	241	4-3 Ik vertrouw op mij	SF: kunnen samen een plan maken en de taken te verdelen. SA: kunnen kiezen wat ze zelf leuk vinden en goed kunnen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Presenteren zichzelf - Doen iets wat ze leuk vinden of waar ze goed in zijn. - Delen een bijzondere ervaring. - Krijgen waardering van elkaar en de leerkracht.	'De voorstelling kan beginnen' Kinderen laten iets zien van zichzelf. In de les maakt u samen met de kinderen een voorstelling. Alle kinderen laten iets zien van zichzelf.
1-2	247	4-4 Ik vertrouw op mij	IL: kunnen zich verplaatsen in de leefwereld van de ander.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld. - Horen van elkaar hoe hun gezin eruitziet. - Ontdekken dat de samenstelling van gezinnen kan verschillen. - Leren familieleden benoemen. - Kunnen aangeven met wie ze dingen samen doen in de familie. - Kunnen aangeven wat hun favoriete plekjes zijn in huis. - Kunnen klusjes noemen die thuis gedaan worden en geven aan welke klusjes zij zelf doen. - Verplaatsen zich in verschillende rollen binnen het gezin.	'Wie woont bij jou?' Over thuis. Kinderen zoeken een plaatsje in een huis. Welke mensen wonen bij hen in huis? Een bingospel met familieplaatjes en huisplaatjes.

1-2	265	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>SA: kunnen zeggen dat je iets niet leuk vindt.</p> <p>IL: kunnen zich in een ander verplaatsen en rekening houden met elkaar.</p> <p>SI: zijn in staat om de ander te helpen door voor die ander op te komen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren om op ongewenst gedrag van anderen te reageren. - Kunnen aangeven hoe het voelt als je niet mee mag spelen. - Leren hoe ze voor zichzelf en een ander kunnen opkomen, terwijl ze rekening blijven houden met elkaar. - Ervaren hoe het is om voor de gek gehouden te worden. - Leren het verschil tussen plagen en pesten. 	<p>'Stop! dat wil ik niet'</p> <p>Over opkomen voor jezelf. Kinderen proberen met zo veel mogelijk 'kikkers' op een drijfblad te staan. Een liedje over wat niet leuk is om te doen en hoe je daarop kunt reageren.</p>
1-2	277	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>IB: kunnen wachten op je beurt.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wanneer en waarom je op je beurt moet wachten. - Oefenen in het om de beurt uitvoeren van opdrachten. - Kunnen aangeven wat voordringen is. 	<p>'Om de beurt'</p> <p>Over op je beurt wachten. Een spel waarbij de kinderen om de beurt gevangen worden. Een verhaal over haantje-de-voorste.</p>
1-2	285	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>SF: kunnen samen doen door het delen van elkaars materialen en/ of het verdelen van de taken.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat samen delen inhoudt. - Oefenen in het samen delen. - Ervaren dat het leuk is om dingen samen te delen. 	<p>'Samen delen'</p> <p>Over samen delen. Een spel waarbij kinderen stoelen delen. Hoe verdeel je iets op een eerlijke manier?</p>
1-2	291	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>IL: weten dat iedereen anders is; wat zijn de verschillen en wat is hetzelfde.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken verschillen en overeenkomsten tussen zichzelf en anderen. - Ontdekken dat sommige verschillen groot zijn en andere klein. - Ontdekken dat verschillen belangrijk en onbelangrijk kunnen zijn. 	<p>'Niemand zoals jij'</p> <p>Over verschillen en overeenkomsten. Kinderen vertellen wat er anders is en wat hetzelfde aan zichzelf en anderen. Kinderen ontdekken verschillen tussen mensen wereldwijd.</p>

1-2	301	6-1 Lekker gezond	N.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen vertellen en laten zien wat ze met hun handen doen. - Leren goed hun handen wassen. - Leren waarom en wanneer ze hun handen moeten wassen. - Leren de basis van hygiëne. - Leren de namen van hun vingers. 	<p>'Schone handen'</p> <p>Over handen wassen. Een spel waarbij van handen een toren wordt gebouwd. Een voelspel. Kinderen raden wat ze voelen met hun handen.</p>
1-2	311	6-2 Lekker gezond	N.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren waarom ze hun tanden schoon moeten houden. - Leren hoe ze hun tanden moeten poetsen - Leren het verschil tussen een melkgebit en volwassen tanden. 	<p>'Schone tanden'</p> <p>Over tanden poetsen. Kinderen geven aan wat goed is en niet goed is voor hun tanden.</p>
1-2	319	6-3 Lekker gezond	SA: kunnen aangeven wat ze prettig vinden en wat niet.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken hoeveel ze gegroeid zijn sinds het begin van het schooljaar. - Kunnen uitleggen hoe ze merken dat ze groeien. - Geven aan wat en wie hen helpt bij het groeien. - Kunnen verschillen benoemen tussen jongens en meisjes, mannen en vrouwen. - Kunnen aangeven wat voor aanrakingen ze prettig vinden en welke niet. 	<p>'Jongens en meisjes'</p> <p>Over groeien, en over verschillen tussen meisjes en jongens. Een spel en een (kring)gesprek over groeien. Verschillen tussen man en vrouw, jongen en meisje</p>
1-2	329	6-4 Lekker gezond	SA: vertellen, weten en laten zien wat ze kunnen. IL: kunnen aardige dingen zeggen tegen anderen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen vertellen wat ze gedaan of geleerd hebben het afgelopen schooljaar. - Kunnen vertellen wat ze leuk vinden aan hun klasgenoten en leerkracht. - Nemen afscheid van elkaar. 	<p>'Pluim op je hoed'</p> <p>Over wat je geleerd hebt, complimenten geven en afscheid nemen. Een spel. Kinderen bedenken wat ze gedaan hebben dit schooljaar. Een gedichtje over afscheid nemen en complimenten geven.</p>

Groep 3

3	99	1-1 De groep? Dat zijn wij!	IL: tonen belangstelling voor anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren elkaars naam. - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen. - Ervaren dat ze van verschillende dingen houden. 	'Weer naar school' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen, door middel van spelletjes.
3	105	1-2 De groep? Dat zijn wij!	SF: kunnen zich openstellen voor een werkwijze van een ander. IL: zijn behulpzaam voor de ander. IB: kunnen samen regels opstellen voor het opruimen en kunnen zich daaraan houden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe ze elkaar kunnen helpen. - Maken afspraken over opruimen in de klas. 	'Wie helpt?' Over elkaar helpen in de klas. Zakjesrace, een spel waarbij kinderen elkaar helpen de overkant te bereiken. Een spel waarbij kinderen een geheime helper krijgen. Wie weet aan het eind van de dag wie zijn geheime helper is? Het grote opruimspel, het spel waarbij kinderen (geblinddoekt) de klas opruimen en opruimafspraken maken. Het hulpjes labyrint, doolhoven maken door plaatjes te volgen met kinderen die elkaar helpen.
3	111	1-3 De groep? Dat zijn wij!	IL: proberen je de motieven van een ander in te denken waarom hij/zij zoiets onaardigs doet. IL: leren hoe je aardig met elkaar omgaat. IB: kunnen zich aan de gemaakte afspraken houden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen laten zien wat de gevolgen zijn van bepaald gedrag. - Maken afspraken voor in de klas. 	'Afgesproken?' Over afspraken in de klas. Een (poppenkast) spel. Kinderen ontdekken wat de gevolgen zijn van bepaald gedrag. Als een situatie uit de hand loopt. Een gedichtje. Met gebaren laten kinderen zien wat aardig is en wat niet.
3	117	1-4 De groep? Dat zijn wij!	SI: kunnen vragen of een ander mee wil spelen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren zich verplaatsen in een ander. - Leren hoe je iemand die alleen is bij het spel kunt betrekken. 	'Wil je met me spelen?' Over samen spelen. Een tikspel voor de hele klas.

			<p>SA: kunnen kiezen met wie ze willen spelen.</p> <p>SF: kunnen met elkaar overleggen wat belangrijk is bij het samenspelen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Leren wanneer ze iemand wel en wanneer ze iemand niet bij het spel willen betrekken. - Worden weerbaar in hun samenspel. - Leren het mechanisme 'voor wat, hoort wat'. - Leren spelletjes om op school te spelen. 	<p>Een rollenspel. Hoe kun je een kind dat alleen is bij het spel betrekken?</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Wie kunnen er samen spelen?</p> <p>Voor op het schoolplein leren kinderen nieuwe spelletjes.</p>
3	125	2-1 Praten en luisteren	<p>IL: kunnen goed naar elkaar luisteren. Zijn in staat om te laten zien dat ze luisteren.</p> <p>IB: Luister eerst goed voordat je iets zegt.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe je goed kunt luisteren. - Leren hoe je kunt laten zien dat je goed luistert. - Ervaren dat luistervaardigheid beïnvloed wordt door de manier waarop iets wordt gezegd. - Beseffen dat luisterbereidheid van invloed is op wat je hoort. - Beseffen dat luisterbereidheid beïnvloed wordt door wat je doet. 	<p>'Wat hoor jij?'</p> <p>Over luisteren.</p> <p>Een luisterspel. Kinderen maken bewegingen bij het gedichtje</p> <p>Een spel en (kring)gesprek. Over luisteren en vertellen.</p> <p>Een verhaal. Over een jongen die moet leren luisteren voor hij koning mag worden.</p>
3	133	2-2 Praten en luisteren	<p>SI: Kunnen elkaar vragen stellen op een vriendelijke manier.</p> <p>IL: is in staat om te luisteren naar andere kinderen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over wat voor soort vragen ze thuis, op school en aan vrienden stellen. - Leren vragen stellen op een vriendelijke manier. 	<p>'Vraag maar raak'</p> <p>Over vragen stellen.</p> <p>Een spel. Kinderen raden een persoon of een voorwerp. Doormiddel van vragen waar alleen ja en nee op geantwoord mag worden.</p> <p>Een (kring)gesprek. Welke vragen stel je op school of thuis? En wat vraag je aan je vrienden?</p> <p>Een opdracht. Vragen stellen op verschillende manieren.</p> <p>Een doe-opdracht. Kinderen stellen vragen op een onvriendelijke en vriendelijke manier.</p>
3	139	2-3 Praten en luisteren	<p>SI: het kind kan uit zichzelf iets vertellen in de groep.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in het vertellen aan de hand van plaatjes. 	<p>'Vertel 't maar!'</p> <p>Over het vertellen van een samenhangend verhaal.</p> <p>Een spel. Kinderen vertellen over een voorwerp zonder het bij naam te noemen.</p>

			<p>IB: denkt eerst na voordat het iets vertelt.</p> <p>SF: kunnen samen een verhaal bedenken en de taken verdelen.</p> <p>SA: durft samen met anderen iets te presenteren.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in het vertellen van een samenhangend verhaal. - Bedenken hoe ze een verhaal tot leven kunnen brengen. - Presenteren zichzelf aan de groep.	<p>Een vertelopdracht aan de hand van plaatjes.</p> <p>Een voorstelling kinderen verzinnen geluiden en bewegingen bij het plaatjesverhaal.</p>
3	145	2-4 Praten en luisteren	<p>IL: luistert naar wat anderen zeggen en denkt er over na.</p> <p>Begrijpt dat opscheppen vervelend kan zijn</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren wat opscheppen is. - Begrijpen waarom opscheppen vervelend kan zijn. - Leren hoe ze kunnen reageren op opscheppen.	<p>'Ik kan alles beter!'</p> <p>Over opscheppen.</p> <p>Kinderen verzinnen zelf een opschepperverhaal.</p> <p>Een rollenspel. Kinderen bedenken hoe je kunt reageren op iemand die opscheept.</p>
3	153	3-1 Ken je dat gevoel?	<p>IL: kennen en herkennen de basisgevoelens bij zichzelf en bij de ander.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van gevoelens en durven deze te tonen (angst, boosheid, blijdschap, verdriet) - Kunnen gevoelens herkennen bij anderen. - Kunnen aangeven hoe zij zich op een bepaald moment voelen.	<p>'Fijn of vervelend'</p> <p>Over wat je kunt voelen.</p> <p>Een gedicht. Kinderen raden over welke gevoelens het gaat.</p> <p>Een liedje zingen met gevoel.</p> <p>Een werkboekopdracht. Plaatjes verbinden met een gevoel.</p> <p>Kinderen aan laten geven hoe ze zich voelen.</p>

3	161	3-2 Ken je dat gevoel?	SI: kunnen over verdrietige gevoelens vertellen. IL: kunnen iemand troosten door bijvoorbeeld aardige dingen te zeggen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen verwoorden wat hen verdrietig maakt. - Wisselen uit waar ze verdrietig van worden. - Ervaren hoe het is om getroost te worden. - Leren hoe je een ander kunt troosten.	'Bakkie troost' Over verdriet en troosten. Een spel. Hoe loopt een directeur als hij zichzelf belangrijk vindt. En als hij ontslagen is? Een verhaal. Kinderen geven aan hoe de hoofdpersoon zich voelt. Een rollenspel. Hoe kun je elkaar troosten? Werkboekopdracht. Gezichtjes plakken in volgorde van verdrietig naar blij.
3	167	3-3 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen gevoelens van angst. Weten dat je elkaar daar niet mee plaagt. SI: Vertelt over gevoelens van angst en deelt dit met anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven waar ze bang voor zijn en wisselen ervaringen uit. - Vertellen elkaar hoe ze omgaan met angst. - Leren strategieën om met angst om te gaan. - Leren angst van zichzelf en van anderen serieus te nemen. - Leren dat je een ander niet plaagt omdat hij ergens bang voor is.	'Ben jij bang voor.....?' Over bang zijn. Een tikspel. De geblinddoekte bloemenplukkers (3 kinderen) gaan opzoek naar bloemen, dit zijn de overige kinderen en tikken deze. Zonder te rennen. Kinderen vertellen elkaar waar ze al dan niet bang voor zijn. Kinderen vertellen elkaar wat ze doen als ze bang zijn Een verhaal over bang zijn. Kinderen maken een rap over dingen waar ze bang voor zijn.
3	173	3-4 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen gevoelens van boosheid. IB: weten wat ze wel en beter niet kunnen doen als ze boos zijn.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Horen van elkaar waar ze boos van worden en wat ze dan doen. - Denken na over de vraag of en hoe ze hun boosheid kunnen beheersen. - Leren wat ze kunnen zeggen als ze boos zijn. - Denken na over wat ze wel en beter niet kunnen doen als ze boos zijn. - Leren reageren op iemand anders die boos is.	'Wat doe je als je boos bent?' Over boos zijn. Een verhaal/ (kring)gesprek over boos zijn. Kinderen vertellen elkaar wat ze doen als ze boos zijn. Kinderen zetten plaatjes in de goede volgorde: wanneer komt er ruzie en wanneer niet?
3	183	4-1 Ik vertrouw op mij!	SA: kunnen zeggen waar ze goed in zijn. Weten wat ze kunnen.	Kinderen:	'Kijk eens wat ik kan!' Over wat je kunt en waar je trots op bent.

			IL: kunnen complimenten geven aan medeleerlingen.	<ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van vaardigheden die ze al dan niet beheersen. - Kunnen aangeven waar ze goed in zijn en wat ze minder goed kunnen. - Leren dat iedereen verschillende dingen kan. - Leren positieve aandacht te geven aan klasgenoten. - Krijgen positieve aandacht en bevestiging.	Een raadspel. Wie voldoet aan de omschrijving? Kinderen geven aan wat ze kunnen. Een sorteeropdracht. Kinderen geven aan waar ze goed en minder goed in zijn. Kinderen geven elkaar complimentjes. Complimenten voor de groep.
3	191	4-2 Ik vertrouw op mij!	SA: kunnen vertellen wat hun eigen wensen zijn. Weten dat ze blij mogen zijn met zichzelf.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verwoorden hun wensen. - Denken na over hoe ze hun eigen wensen en die van anderen kunnen verwezenlijken. - Ontwikkelen een gevoel van eigenwaarde.	'Mensen wensen' Over wensen. Een spel. Kinderen verzinnen wensen. Bij elke wens kan een toverspreuk worden verzonnen. Een tekening maken met je wensen. Een gedicht over anders willen zijn en blij zijn met jezelf.
3	197	4-3 Ik vertrouw op mij!	IL: Kunnen aardige dingen zeggen tegen de ander. Kunnen luisteren naar wat een ander vertelt. Willen iets aardigs voor een ander doen	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Bedenken wat aardig is om te doen en wat niet. - Begrijpen dat niet iedereen altijd even aardig kan zijn. - Bedenken aardige dingen om te doen voor anderen. - Doen iets aardigs voor een ander.	'Een aardigheidje' Over aardig doen. Een werkboek opdracht of (kring)gesprek. Wat vind je aardig en wat niet. Een gezamenlijk project. Verzin iets aardigs om met zijn allen te doen en voer het uit.
3	203	4-4 Ik vertrouw op mij!	IL: kunnen zich in een ander(e) gezinssituatie) verplaatsen. IL: willen iets maken voor iemand die voor hen zorgt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld. - Zien verbanden tussen familieleden. - Denken na over (zorg)verhoudingen tussen familie- en gezinsleden. - Ontdekken dat er verschillen zijn tussen gezinnen.	'Familiebanden' Over verschillen en overeenkomsten in thuissituaties. Opdracht uit werkboek of een (kring)gesprek. Wie is wie in je familie, en wat doe je met je familie? Een tekenopdracht. Kinderen tekenen de mensen in hun huis. Een werkboekopdracht. Kinderen denken na over de taakverdeling bij hen thuis.

					Creative opdracht. Kinderen maken een knuffel van papier voor iemand die voor hen zorgt.
3	213	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: is in staat zich in te leven hoe een ander zich voelt als deze gepest wordt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wat het verschil is tussen plagen en pesten. - Kunnen vertellen hoe het voelt om gepest te worden. - Kunnen vertellen hoe het voelt om te pesten. - Bedenken hoe pesten in de groep voorkomen of bestreden kan worden.	'Plagen of pesten?' Over plagen en pesten. Een spel. Kinderen leggen voorwerpen van zichzelf in een mandje; ze moeten een opdracht uit voeren om hun pand terug te krijgen. Werkboekopdracht. Op welke plaatjes wordt geplaagd en op welke gepest? Een verhaal over pesten.
3	221	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: kan opkomen voor zichzelf door nee te zeggen of hulp te zoeken.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Horen van elkaar wanneer en waarom ze in bepaalde situaties 'nee' zeggen. - Leren wat ze kunnen zeggen en doen als ze iets niet willen of vervelend vinden. - Leren waarom opkomen voor jezelf belangrijk is. - Leren dat opkomen voor jezelf ook betekent dat je rekening houdt met anderen.	'Je mannetje staan' Over opkomen voor jezelf. Een spel. Kinderen proberen een stoel te bemachtigen. Een rollenspel. Hoe reageer je als anderen vervelend tegen je doen? Een gedicht. Over 'nee' zeggen als je iets niet wilt.
3	227	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: weten dat je anders mag zijn. IL: zijn in staat zich in een ander te verplaatsen. Weten dat iedereen verschillend is en ook verschillend mag zijn.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen een aantal verschillen en overeenkomsten tussen mensen. - Benoemen hoe het voelt om anders te zijn dan anderen. - Benoemen hoe het voelt om hetzelfde te zijn als anderen. - Bedenken hoe je kunt omgaan met verschillen - Beseffen dat ieder mens uniek is.	'Niemand is hetzelfde' Over verschillen en overeenkomsten tussen mensen. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Over verschillen en overeenkomsten tussen mensen. Een kijkopdracht en een (kring)gesprek. Over anders zijn dan anderen Een creatieve opdracht. Kinderen vergelijken hun vingerafdruk en maken er dieren van.

3	233	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: kunnen hun eigen mening zeggen. SF: staan open staan voor ideeën van anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken dat iedereen anders tegen dingen aankijkt. - Ontdekken verschillen en overeenkomsten tussen henzelf en hun klasgenootjes. - Zoeken oplossingen voor verschillen van mening.	'Wat vind jij?' Over voorkeuren en verschillen van mening. Een kijkopdracht. Wat zie je in de wolken? Een rollenspel over verschillen van mening. Een creatieve opdracht. Wat voor figuren zie je in de verfvlek.
3	241	6-1 Lekker gezond	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen vertellen wanneer en waarom je je handen moet wassen. - Kunnen aangeven hoe je jezelf schoon houdt. - Kunnen voorbeelden noemen van gezond en ongezond voedsel. - Leren hoe je luizen moet bestrijden.	'Even lekker soppen' Over schoon zijn en gezond blijven. Een verhaal en een (kring)gesprek over schoon worden. Een wasdemonstratie. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Wat is gezond en wat niet? Een liedje over jezelf wassen.
3	249	6-2 Lekker gezond	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven waaraan je merkt dat je groeit. - Begrijpen dat groei niet alleen plaatsvindt aan de buitenkant, maar ook van binnen, in denken en voelen. - Kunnen aangeven wat ze zoal geleerd hebben sinds ze baby zijn. - Leren de benamingen voor peuter, kleuter, schoolkind, puber, volwassene en bejaarde. - Leren dat er in een lichaam botten zitten voor stevigheid, en een maag en darmen voor het opnemen en verwerken van voedsel. - Leren hoe een baby ontstaat en geboren wordt.	'Groter groeien' Over wat er verandert als je groter wordt. Een spel. Hoe snel kleed je iemand aan? Een kind moet over zijn eigen kleding andere kleren aantrekken die zijn klasgenootjes aangeven. Een spel en een (kring)gesprek over groeien. Een werkboekopdracht. Over groeien aan de buitenkant en aan de binnenkant. Een verhaal. Over hoe baby's groeien en geboren worden.

3	257	6-3 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen oversteken bij verkeerslichten. - Kunnen onderscheid maken tussen gevaarlijke en ongevaarlijke situaties. - Kunnen aangeven hoe ze bepaalde gevaren kunnen voorkomen. - Beseffen dat spannend ook leuk is en leren hoe ze een verantwoord risico kunnen nemen. - Kunnen aangeven hoe ze in bepaalde situaties moeten handelen als er iets misgaat.	<p>'Oei, kijk uit!'</p> <p>Over gevaarlijke dingen doen en ongelukken voorkomen.</p> <p>Een spel. Kinderen lopen over met een verkeerslicht. Geef een vrijwilliger 2 rondjes met rood, oranje en groen. De rest van de kinderen staan aan de andere kant van het lokaal en moeten proberen de overkant zo snel mogelijk te bereiken ze mogen alleen lopen als het 'licht' groen is. Als ze toch lopen moeten ze overnieuw beginnen.</p> <p>Een werkboekopdracht en een rollenspel. Zijn dit gevaarlijke situaties of niet?</p> <p>Een gedichtje. Over pech hebben en beter uitkijken.</p>
3	265	6-4 Lekker gezond	SA: kunnen vertellen wat ze leuk vinden en wat ze kunnen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wat ze dit jaar in de leefstijllessen hebben geleerd. - Kunnen aangeven wat ze leuk vonden in het schooljaar. - Nemen afscheid van elkaar.	<p>'Een applausje voor de groep'</p> <p>Over wat je geleerd hebt en afscheid nemen.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen zoeken plaatjes en zinnen bij elkaar over wat ze geleerd hebben.</p> <p>Een liedje. Kinderen vertellen elkaar wat ze leuk vonden in het schooljaar.</p> <p>Een creatieve opdracht. Met de hele groep op de tekening.</p>

Groep 4

4	281	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SI: kunnen wat over zichzelf vertellen in een groep SA: kunnen vertellen waarom ze iets gekozen hebben wat bij hen past.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen. - Vertellen iets over zichzelf aan de groep.	'Daar zijn we weer!' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen. Een spel. Kinderen noemen hun naam. Een spel. Kinderen leren elkaars achternamen kennen. Een plaatjesopdracht. Iedereen vertelt iets over zichzelf bij een zelfgekozen plaatje. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen beantwoorden vragen over hoe ze nu zijn.
4	287	1-2 De groep? Dat zijn wij!	SF: zijn in staat om rekening te houden met elkaar. SF: staan open voor nieuwe plannen en ideeën. SI: weten hoe ze iets aan een ander moeten vragen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat rekening houden met elkaar noodzakelijk en prettig is. - Leren hoe je om iets kunt vragen. - Ervaren hoe het is als een ander jouw toestemming vraagt. - Leren om te geven.	'Met z'n allen' Over rekening houden met elkaar. Een spel. Kinderen houden rekening met elkaar. Een gedichtje over rekening houden met elkaar. Een spel. Kinderen vragen elkaar om bepaalde voorwerpen. Een werkboekopdracht. Over hoe je in de klas rekening houdt met elkaar.
4	295	1-3 De groep? Dat zijn wij!	IB: kunnen afspraken met elkaar maken en zich daaraan houden. SF: kunnen met elkaar overleggen hoe ze iets af gaan maken.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat het vaak nodig is om afspraken te maken als je iets samen doet. - Maken afspraken voor in de klas. - Ervaren dat afspraken en regels rust creëren omdat iedereen dan weet waar hij aan toe is.	'Afspraak = Afspraak' Over afspraken maken en je eraan houden. Een tekenopdracht in groepjes. Welke afspraken worden er gemaakt? Afspraken om de tekening af te maken. Een (kring)gesprek over afspraken maken. Een werkboekopdracht. De gemaakte afspraken worden in puzzelvorm in het werkboek geplakt
4	301	1-4 De groep? Dat zijn wij!	SA: durven eigen keuzes maken. IL: kunnen bedenken wat er gebeurt met de ander als je je zin wilt doordrijven. Of wat het doet met jezelf als je doet wat een ander wilt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Horen van elkaar wat ze spelen. - Kunnen kiezen wat ze het liefst spelen. - Beslissen in overleg met andere kinderen wat ze samen gaan spelen.	'Wat zullen we spelen?' Over samen of alleen spelen. Een liedje. De kinderen zingen een liedje en laten zien waar ze graag mee spelen. Een opdracht uit het werkboek over samen spelen. Kinderen bedenken en spelen spelletjes.

			<p>SI: vragen aan andere kinderen om mee te doen met hun spel.</p> <p>SF: kunnen samen een spel verzinnen door onder andere te luisteren naar elkaars ideeën.</p>		
4	311	2-1 Praten en luisteren	<p>IB: zijn in staat om stil te zijn als dat nodig is.</p> <p>SI: vertellen zelf in de groep over een onderwerp.</p> <p>IL: luisteren naar een ander als deze iets vertelt. Zijn in staat om het na te vertellen</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen hun spreek- en luistervaardigheid. - Ervaren dat iedereen op een andere manier naar dingen luistert.	<p>‘Ssst! Ik luister’</p> <p>Over luisteren en vertellen.</p> <p>Een spel. Kinderen proberen zo stil mogelijk te zijn. (een variatie op Annemaria Koekoek)</p> <p>Een luisteroefening. Wat hoor je als je stil bent?</p> <p>Een oefening in spreek –en luistervaardigheid.</p> <p>Een spel over vertellen en luisteren.</p>
4	317	2-2 Praten en luisteren	<p>SI: Durven dingen te vertellen in de groep. Stellen goede vragen aan een ander.</p> <p>IL: kunnen aandachtig luisteren naar een ander.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe ze iets te weten kunnen komen van een ander. - Leren dat ‘w-vragen’, vragen die beginnen met wie, wat ,waar, wanneer, waarom, waarmee en de ‘hoe-vraag’ goede vragen zijn om veel te weten te komen. - Ervaren het verschil tussen open en gesloten vragen.	<p>‘Stel die vraag’</p> <p>Over vragen stellen en belangstelling tonen.</p> <p>Een tv-spel over interviews, U bent de journalist, 2 kinderen uit de klas worden geïnterviewd.</p> <p>Een spel. Kinderen proberen antwoord op de vraag op hun kaartje te krijgen.</p> <p>Een groepsopdracht. Kinderen bereiden vragen voor om zoveel mogelijk van iemand te weten te komen.</p>
4	325	2-3 Praten en luisteren	<p>IL: kunnen aan de lichaamshouding zien hoe iemand zich voelt en wat de ander bedoelt te zeggen.</p> <p>SI: kunnen contacten aan gaan zonder te spreken.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat ze zichzelf verstaanbaar kunnen maken door middel van lichaamstaal. - Leren dat lichaamstaal bestaat uit houding, mimiek, intonatie en gebaren.	<p>‘Niet verstaan, wel begrepen!’</p> <p>Over je verstaanbaar maken zonder (bestaande) woorden.</p> <p>Een liedje. Zingen met onzinwoorden in verschillende ‘talen’.</p> <p>Een spel. Kinderen spreken onzintaal met elkaar.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat ook muziek een verhaal kan vertellen.	Een spel. Kinderen raden wat voor situatie er wordt uitgebeeld. Een luisteropdracht. Kinderen luisteren naar muziek en combineren de fragmenten met een verhaal.
4	333	2-4 Praten en luisteren	IB: eerlijk zijn; weten wat je wel en wat je niet kunt zeggen. IL: kunnen zich indenken waarom een ander niet altijd eerlijk is. SI: zijn in staat om een ander om hulp te vragen wanneer ze bang zijn om een eerlijk antwoord te geven.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de waarde van eerlijkheid. - Bespreken wanneer en waarom je iets al dan niet eerlijk vertelt. - Overleggen wat ze kunnen doen als ze bang zijn om een eerlijk antwoord te geven.	'Eerlijk of niet?' Over waarom je soms iets niet eerlijk vertelt. Een spel. Kinderen worden voor de gek gehouden. Een spel. Kinderen vertellen waar- en onwaarheden . Een (kring)gesprek. Vertel je altijd alles eerlijk? Een werkboekopdracht. Een rebus over de uitdrukking 'zo eerlijk als goud'.
4	341	3-1 Ken je dat gevoel?	IL: weten hoe je kunt zien hoe iemand zich voelt. Kennen en herkennen basisgevoelens bij zichzelf en bij de ander. SI: kunnen vertellen waar ze boos, bang, verdrietig en blij om kunnen worden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren gevoelens benoemen en breiden hun emotionele woordenschat uit. - Leren hoe gevoelens zijn af te lezen aan gezichten. - Kunnen aangeven waar ze blij, boos, bang of verdrietig van worden en wisselen ervaringen uit.	'Welk gevoel is dit?' Over bang, boos, verdrietig of blij zijn. Een spel. Kinderen leven zich in in een verhaal. Wat voelen ze? Een kijkopdracht. Hoe ziet een boos, een verdrietig, een bang en een blij gezicht eruit? Een werkboekopdracht. Kinderen breiden hun emotionele woordenschat uit aan de hand van dierenfoto's.
4	349	3-2 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen gevoelens van schaamte. IL: weten hoe ze iemand kunnen helpen als die zich schaamt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Durven te benoemen waar zij zich voor schamen. - Horen van elkaar dat iedereen zich wel eens ergens voor schaamt. - Begrijpen dat het niet erg is om eens iets doms te doen. - Leren iemand die zich schaamt te steunen.	'Om je dood te schamen' Over schaamte. Een spel. Wie kan er precies op tijd stoppen met zingen? En wie zingt er door? Zing een liedje dat iedereen kent. Geef ergens in het liedje een teken dat ze in zich zelf moeten gaan zingen, na een poosje mogen ze weer hard op zingen. Valt iedereen op hetzelfde punt in? Een gedicht over schaamte. Een sprookje

					Een opdracht uit het werkboek. Kinderen zoeken plaatjes bij elkaar.
4	355	3-3 Ken je dat gevoel?	<p>IL: kennen en herkennen gevoelens van verlegenheid.</p> <p>SI: kunnen vertellen over verlegenheid en hoe zij daarmee omgaan.</p> <p>IL: weten hoe ze verlegen kinderen kunnen helpen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen benoemen hoe het voelt om verlegen te zijn en kunnen voorbeelden geven van situaties waarin ze zich opgelaten voelen. - Ontdekken dat iedereen wel eens verlegen is, maar dat op een andere manier kan laten zien. - Wisselen ervaringen uit over hoe ze omgaan met verlegenheid. - Leren hoe ze verlegen kinderen kunnen helpen. 	<p>'Verlegen zijn is niet zo fijn'</p> <p>Over verlegen zijn.</p> <p>Een spel. Kinderen trekken om de beurt een gek gezicht. Een kind begint met het trekken van een raar gezicht en de rest moet het kind na doen.</p> <p>Een (kring)gesprek over verlegen zijn.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bespreken aan de hand van voorbeelden wat ze wel en niet durven.</p> <p>Een verhaal over een verlegen jongen.</p>
4	361	3-4 Ken je dat gevoel?	<p>SA: kunnen en durven laten zien dat ze boos zijn.</p> <p>IB: weten hoe ze kunnen omgaan met boosheid, door bijvoorbeeld te zeggen: "Als jij...voel ik mij..., omdat ik..."</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven of ze in een bepaalde situatie niet, een beetje of heel erg boos worden. - Leren wat ze kunnen zeggen en/of doen als ze boos zijn. - Leren dat boosheid vaak ook boosheid oproept. 	<p>'Als ik boos ben'</p> <p>Over boos zijn.</p> <p>Een verhaal op boze muziek.</p> <p>Een werkboekopdracht en een spel. Over boos zijn en elkaar weer blij maken.</p> <p>Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek.</p> <p>Kinderen leren wat ze kunnen zeggen als ze boos zijn.</p>
4	371	4-1 Ik vertrouw op mij!	<p>IL: kunnen zeggen wat een ander mooi en speciaal maakt.</p> <p>SA: kunnen vertellen wat mooi en speciaal aan hunzelf is.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Staan stil bij hun eigen uiterlijke kenmerken en die van anderen. - Kijken naar anderen en benoemen wat ze mooi vinden. - Horen van anderen wat die mooi aan hen vinden. 	<p>'Spiegeltje, spiegeltje'</p> <p>Over wat mooi is aan jezelf en anderen.</p> <p>Een spel. De 'fotograaf' raadt wat er veranderd is.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek over uiterlijke kenmerken.</p> <p>Een raadspel met babyfoto's Wie is wie?</p>
4	377	4-2 Ik vertrouw op mij!	<p>IL: kunnen zien en zeggen wat een ander goed kan.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Staan stil bij wat ze allemaal geleerd hebben sinds hun babytijd. 	<p>'Megatrots op mij'</p> <p>Over trots zijn op jezelf.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Bedenken welke vaardigheden ze goed beheersen. - Ontdekken wat de sterke punten zijn van anderen. 	<p>Een spel. Kinderen bedenken wat ze kunnen en wat ze nog willen leren.</p> <p>Een (kring)gesprek. Wat heb je allemaal geleerd sinds je babytijd?</p> <p>Een verhaal over trots zijn op jezelf.</p> <p>Een creatieve opdracht teken jezelf met daarom heen dingen die ze goed kunnen of van houden.</p>
4	383	4-3 Ik vertrouw op mij!	<p>SA: eigen keuzes kunnen maken en vertellen waarom ze ergens voor gekozen hebben.</p> <p>SF: Tonen veerkracht door niet te lang stil te blijven staan bij een 'verkeerde' keuze.</p> <p>IL: kunnen bedenken wat een goed keuze en wat een onverstandige keuze is ten opzichte van een ander.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van alle keuzes die ze op een dag moeten maken. - Onderscheiden keuzes die ze zelf maken en keuzes die voor hen gemaakt worden. - Denken na over verstandige en onverstandige keuzes. - Realiseren zich dat niet iedereen dezelfde keuzes maakt. 	<p>'Goed gekozen'</p> <p>Over keuzes maken.</p> <p>Een gedichtje over kiezen.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek en een (kring)gesprek. Over keuzes maken.</p> <p>Een (kring)gesprek aan de hand van praatplaten. Over verstandige en onverstandige keuzes.</p> <p>Een spel en (kring)gesprek. Wie beslist? Jijzelf of een volwassene?</p>
4	391	4-4 Ik vertrouw op mij!	N.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld. - Ontdekken dat er verschillende rollen zijn binnen gezinnen. - Ontdekken dat gewoontes per gezin verschillen. - Kunnen aangeven waarom je iemand nodig hebt die voor je zorgt. - Worden zich ervan bewust dat er naast hun directe opvoeders nog meer mensen voor hen zorgen. - Verplaatsen zich in anderen. 	<p>'Wie zorgt voor mij?'</p> <p>Over familie en zorgen voor elkaar.</p> <p>Een gedichtje over verschillen in thuisituaties.</p> <p>Een vertelspel in wisselende tweetallen. Kinderen stellen elkaar vragen over hun familie en thuisituatie.</p> <p>Een rollenspel. Kinderen denken na over de taakverdeling tussen ouders en kind.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Wie doet er wat?</p> <p>De kinderen maken een 'mensenketting' van papier.</p>
4	399	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: zijn in staat zich in te denken hoe een ander zich voelt wanneer deze gepest wordt.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen voorbeelden geven van pestgedrag. 	<p>'Anders dan anderen'</p> <p>Over pesten.'</p>

			IB: denken na wat het bij een ander doet, voordat het tot handelen overgaat.	<ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven in welk opzicht zij 'anders' zijn dan de rest van de groep. - Begrijpen dat je iemand niet moet pesten. - Benoemen hoe het voelt om gepest te worden. - Benoemen hoe het voelt om te pesten. - Bedenken hoe pesten in de groep voorkomen of bestreden kan worden.	Een spel. Kinderen proberen 'de afwijking' te ontdekken. De hele klas heeft een afwijking, voor ze antwoordt geven bijv. eerst kuchen. 2 kinderen uit de klas moeten raden welke afwijking. Een verhaal. Over een meisje dat andere kinderen pest. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Wat is pesten? Een opdracht. Wat maakt dat jij anders bent dan anderen?
4	407	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: durven 'nee' te zeggen tegen een ander. Kunnen uitleggen waarom ze nu 'nee' zeggen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Bespreken wanneer en waarom ze 'nee' kunnen zeggen. - Leren hoe ze 'nee' kunnen zeggen.	'En ik zeg: Nee!' Over 'nee' durven zeggen. Een spel. Kinderen bedenken zo veel mogelijk dingen waar ze 'ja' tegen zeggen. Een verhaal over een jongen die geen 'nee' durft te zeggen. Een werkboekopdracht. 'Nee' zeggen, hoe doe je dat? Een opdracht. Kinderen oefenen 'nee' te zeggen.
4	413	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: tonen veerkracht wanneer ze met verliezen worden geconfronteerd. Weten hoe ze zichzelf en/ of de ander kunnen opvrolijken.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven waarom het soms wel en soms niet leuk is om samen te spelen. - Beschrijven hoe je kunt merken dat iemand niet tegen zijn verlies kan. - Ontdekken hoe je merkt of je zelf tegen je verlies kunt. - Leren hoe je goed omgaat met verliezen. - Wisselen onderling uit hoe ze zichzelf na verlies opbeuren.	'Neem dat verlies' Over winnen en verliezen. Een spel. Welk papieren vliegtuigje vliegt het verst? Een (kring)gesprek en een werkboekopdracht. Wat maakt een spel leuk en wat kan het bederven? Een spel. In groepjes een liedje zingen alsof het door één persoon gezongen wordt.
4	419	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: openstaan voor nieuwe plannen, ideeën en activiteiten	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van hun gewoontes. - Ontdekken dat iedereen verschillende gewoontes heeft. - Ervaren dat het anders kan.	'Wat is gewoon? Het kan ook anders!' Over wat de één gewoon vindt en de ander juist niet. Een spel. Kinderen bedenken wat bij hen thuis gewoon is.

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren zich openstellen voor andere gewoontes. 	Een opdracht. Verander een vast patroon om te ervaren dat het ook anders kan, Een creatieve opdracht. Kinderen kleuren een tekening anders dan ze gewoon zijn.
4	427	6-1 Lekker gezond	SA: kunnen aangeven of ze aangeraakt willen worden of niet. Kunnen zeggen wat ze prettig vinden en wat ze niet prettig vinden.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren de vijf verschillende zintuigen. - Merken wat ze prettig vinden om te voelen en wat niet. - Bespreken of het uitmaakt door wie je aangeraakt wordt. - Leren dat anderen hen niet mogen aanraken als ze dat niet willen. - Leren dat zij anderen niet hoeven aan te raken als ze dat niet willen. - Bespreken wat ze kunnen doen en zeggen als ze het niet prettig vinden om aangeraakt te worden. 	<p>‘Een goed gevoel’</p> <p>Over zintuiglijke sensaties, met name voelen.</p> <p>Een spel. In tweetallen zoeken kinderen een weg in het drukke verkeer. Samen vormen zij een auto de een moet de ander besturen.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen geven aan welk zintuig ergens bij hoort.</p> <p>Een massageoefening.</p> <p>Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Over wat wel of niet prettig voelt en wat je doet als je iets niet wilt.</p>
4	437	6-2 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Begrijpen waar je oren en ogen voor nodig hebt. - Herkennen en benoemen geluiden en geven aan welke geluiden ze prettig vinden. - Kunnen enkele geluiden en kleuren aangeven die waarschuwen voor gevaar. - Leren de begrippen schutkleur, kleurenblind, gehoorbeschadiging, contactlens. - Leren waarom je een bril of gehoorapparaat nodig hebt en wisselen hierover ervaringen uit. 	<p>‘Horen en zien’</p> <p>Over zintuiglijke sensaties, met name horen en zien.</p> <p>Een spel. Kun je horen wat je maatje zegt?</p> <p>Een spel. Welke geluiden hoor je?</p> <p>Een oefening en een (kring)gesprek. Hoe hoor je beter en wanneer is geluid schadelijk voor je oren?</p> <p>Een werkboekopdracht. Wat zien kinderen op de plaatjes?</p>
4	443	6-3 Lekker gezond	n.v.t.	Kinderen:	‘Ruiken en proeven’

				<ul style="list-style-type: none"> - Benoemen wat ze lekker en wat ze vies vinden ruiken. - Leren dat mensen een eigen lichaamsgeur hebben. - Leren wat voor geuren waarschuwen voor gevaar. - Horen van elkaar welke herinneringen geuren kunnen oproepen. - Merken dat eten een belangrijke zintuiglijke sensatie is. - Denken na over hoe het zou zijn als je niet kon ruiken en proeven. - Kunnen in gedachten zien, horen, voelen, proeven en ruiken. - Weten waarom ze zintuigen hebben.	<p>Over zintuiglijke sensaties, met name ruiken en proeven.</p> <p>Een geuronderzoek. Welke geuren kunnen kinderen thuisbrengen?</p> <p>Een spel. Wat vind je lekker om te eten en wat vind je vies?</p> <p>Een werkboekopdracht. Over wat reuk, smaak, zicht en gevoel met eten te maken hebben.</p> <p>Kinderen maken in gedachten een reis naar een mooie plaats</p>
4	451	6-4 Lekker gezond	SA: vertellen wat ze leuk vinden en wat ze nu kunnen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - maken samen plezier. - Kunnen aangeven wat ze dit jaar in de leefstijllessen hebben geleerd. - Kunnen aangeven wat ze leuk vonden in het afgelopen schooljaar. - Nemen afscheid van elkaar.	<p>'Ik weet nu meer'</p> <p>Over wat je geleerd hebt en over afscheid nemen van elkaar.</p> <p>Een spel. Kinderen vertellen elkaar wat ze geleerd hebben.</p> <p>Een creatieve opdracht. Iedereen vertelt elkaar wat ze leuk vonden in het afgelopen schooljaar.</p> <p>Een afscheidsliedje. Kinderen geven elkaar een hand en een bloem.</p>

Groep 5

5	101	1-1 De groep? Dat zijn wij!	<p>SI: kunnen over zichzelf vertellen in de groep.</p> <p>IL: kunnen luisteren naar wat anderen vertellen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen. - Ervaren dat ze van verschillende dingen houden. 	<p>'Daar ben ik weer!'</p> <p>Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen. Een spel. Kinderen verzinnen een beweging bij het noemen van hun naam.</p> <p>Een teken- en schrijfp opdracht. Kinderen maken een handomtrek. In elke vinger schrijven ze iets over zichzelf.</p> <p>Een spel. Van wie is de handomtrek?</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen beantwoorden vragen over zichzelf.</p>
5	107	1-2 De groep? Dat zijn wij!	<p>SF: weten hoe ze goed met een ander kunnen samenwerken; luisteren, ideeën vertellen en afspraken maken.</p> <p>SF: Ontdekken dat er verschillen en overeenkomsten zijn met de ander.</p> <p>IL: luisteren met aandacht en belangstelling naar de ander</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren elkaar beter kennen. - Zien overeenkomsten en verschillen tussen klasgenoten. - Oefenen in samenwerken. 	<p>'Samen sterk'</p> <p>Over samenwerken.</p> <p>Een spel. Kinderen maken groepjes op basis van overeenkomsten.</p> <p>Een spel. Kinderen maken een rij in een bepaalde volgorde.</p> <p>Een raadsel om in groepjes op te lossen.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Over voor- en achternamen van klasgenootjes.</p>
5	115	1-3 De groep? Dat zijn wij!	<p>IB: kunnen samen met elkaar afspraken maken en zich eraan houden.</p> <p>Weten wat oké is en wat niet.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen gedrag dat al dan niet bijdraagt aan een goede sfeer in de klas. - Maken samen afspraken. 	<p>'Dat spreken we af!'</p> <p>Over wat leuk en minder leuk is in de klas.</p> <p>Een spel. De kinderen laten een bal zo lang mogelijk stuiten.</p> <p>Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Kinderen benoemen prettig en onprettig gedrag in de klas.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. De kinderen schrijven de gemaakte afspraken op.</p>
5	121	1-4 De groep? Dat zijn wij!	<p>SA: kunnen vertellen waarom iemand hun vriend is.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven waarom iemand hun vriend is. 	<p>'Vrienden?'</p> <p>Over vrienden zijn en samen spelen.</p> <p>Een spel. Welke kinderen horen bij elkaar?</p>

			SF: kunnen op een goede manier een vriend zijn door samen te werken, te spelen en te praten	<ul style="list-style-type: none"> - Benoemen welk gedrag wel en welk gedrag niet bij vriendschap hoort. - Leren en bedenken spelletjes om samen te spelen. 	Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Over vriendschap. Een vergelijking tussen spelletjes van vroeger en nu.
5	131	2-1 Praten en luisteren	<p>IB: kunnen naar elkaar luisteren en niet voor je beurt praten.</p> <p>IL: kunnen met aandacht luisteren naar andere kinderen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in het naar elkaar luisteren. - Leren wat luistervaardigheid is. - Kunnen goed en slecht luistergedrag onderscheiden. 	'Moet je horen!' Over het verschil tussen horen en luisteren. Een canon met beweging en geluid. Een spel. Kinderen zoeken degene die hetzelfde dierengeluid maakt. Een oefening in spreek- en luistervaardigheid. Kun je luisteren als je tegelijkertijd praat? Een werkboekopdracht over luisteren.
5	139	2-2 Praten en luisteren	SI: weten hoe ze goed en netjes een vraag kunnen stellen. Kunnen om hulp vragen als dat nodig is.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren adequaat, vriendelijk en beleefd vragen stellen. - Kunnen aangeven tot wie ze hun vraag moeten richten in bepaalde situaties. - Bedenken wat geschikte momenten zijn voor het stellen van vragen. - Denken na over de vraag of er domme vragen bestaan. - Denken na over de vraag of je van vragen wijs wordt. 	'Nou vraag ik je!' Over vragen stellen. Een spel. Kinderen stellen vragen en proberen zo te raden wat er op hun kaartje staat. Een werkboekopdracht over vragen stellen. Een (kring)gesprek over vragen stellen.
5	145	2-3 Praten en luisteren	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen om verschillende (telefoon)gesprekken te voeren. - Leren wat het alarmnummer is en wat ze moeten melden in geval van nood. - Denken na over de voor- en nadelen van mobiele telefoons. - Bespreken gedragscodes voor mobiel bellen. 	'Met wie spreek ik?' Over telefoneren. Een spel. Kinderen seinen een bericht door. Een rollenspel. Kinderen oefenen in het voeren van officiële telefoongespreken. Een werkboekopdracht over telefoneren.

5	151	2-4 Praten en luisteren	IL: bedenken hoe iemand zich kan voelen als er gescholden wordt. IL: aardige woorden bedenken voor anderen	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen gevoelens benoemen die bepaalde woorden bij hen oproepen. - Vragen zich af waarom ze soms vervelende dingen zeggen tegen anderen en hoe ze het weer goed kunnen maken. - Beseffen dat de betekenis van woorden vaak op verschillende wijze geïnterpreteerd kan worden. - Leren hoe ze kunnen reageren als er vervelende dingen worden gezegd. - Bedenken woorden die anderen een goed gevoel geven.	'Woorden die pijn doen' Over woorden die je verdrietig, kwaad of blij maken. Een spel. Kinderen worden geveld door een knipoog van de tovenaer. Een werkboekopdracht. Kinderen brainstormen over vervelende woorden. Een (kring)gesprek. Over de pijn van schelden en wat je kunt doen als je uitgescholden wordt. Een woordweb en een werkboekopdracht over aardige woorden.
5	159	3-1 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen diverse gevoelens.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren verbale en non-verbale gevoelsuitingen herkennen. - Kunnen gevoelens benoemen. - Beelden gevoelens uit. - Breiden hun emotionele woordenschat uit.	'Hoe voel je je?' Over zeggen wat je voelt en zien wat een ander voelt. Een spel. Kinderen maken samen een onweersbui en laten daarna de zon weer schijnen. Een opdracht uit het werkboek en een (kring)gesprek. Kinderen combineren gezichtsuitdrukkingen met de meest passende weersgesteldheid. Een groepsopdracht over benoemen van gevoelens. Een spel. Kinderen beelden gevoelens uit en bedenken wanneer zij dat gevoel hebben.
5	167	3-2 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen stemmingen en kunnen die van hunzelf en van anderen benoemen. SF: veerkracht tonen doordat ze weten hoe ze hun stemming kunnen beïnvloeden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van verschillende stemmingen. - Leren hun stemming en die van anderen te benoemen. - Leren hun stemming te beïnvloeden. - Breiden hun emotionele woordenschat uit.	'Pechdag/geluksdag' Over waarom de ene dag leuk is en de andere niet. Een opdracht uit het werkboek. Welke woorden horen bij een pech- en welke bij een geluksdag? Een spel. Kinderen bedenken wat een dag goed of slecht maakt.

					Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken hoe ze een slechte dag weer goed kunnen maken.
5	173	3-3 Ken je dat gevoel?	IL: weten dat voorwerpen een belangrijke en emotionele waarde kunnen hebben.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Beseffen dat voorwerpen (ook die van anderen) een belangrijke emotionele waarde kunnen hebben. - Kunnen verwoorden waarom ze aan bepaalde voorwerpen gehecht zijn. - Kunnen verwoorden hoe het voelt om iets te verliezen en/of iets terug te vinden. - Leren 'terug te denken' als ze iets kwijt zijn. - Leren waarom je zuinig met spullen van anderen moet omgaan. 	<p>'Zoek!'</p> <p>Over gehecht zijn aan voorwerpen en hoe het voelt als je ze kwijtraakt.</p> <p>Een spel. Kinderen helpen elkaar bij het zoeken naar een voorwerp.</p> <p>Een (kring)gesprek. Kinderen vertellen over een voorwerp waar ze aan gehecht zijn.</p> <p>Een rollenspel. Over iets lenen van een ander en dit kwijt- of stuk maken.</p>
5	179	3-4 Ken je dat gevoel?	<p>SA: kunnen vertellen waarom ze boos zijn door: 'als jij..., dan voel ik mij..., omdat...'</p> <p>IB: in staat zijn om kalm te worden als je boos bent.</p> <p>IL: kennen en herkennen van gevoelens van boosheid.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen boosheid bij zichzelf en anderen herkennen - Kunnen stappen toepassen om met boosheid om te gaan. - Leren hoe ze kunnen kalmeren als ze boos zijn. - Leren wat ze kunnen zeggen als ze zich ergens boos over maken. 	<p>'Boos! Wat nu?'</p> <p>Over boos zijn. Wat doe je als je boos bent?</p> <p>Een spel. Kinderen proberen een voorwerp af te pakken.</p> <p>Een spel uit het werkboek. Kinderen geven bij een denkbeeldige situatie aan wat ze doen als ze boos zijn.</p> <p>Een opdracht uit het lesboek. Wat doe je als je kwaad bent?</p> <p>Een oefening. Wat zeg je als je het ergens niet mee eens bent?</p>
5	189	4-1 Ik vertrouw op mij!	<p>SA: kunnen vertellen waar ze goed en minder goed in zijn.</p> <p>IL: kunnen aardige dingen zeggen tegen medeleerlingen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van vaardigheden die ze al dan niet beheersen. - Kunnen aangeven waar ze goed in zijn en wat ze minder goed kunnen. - Geven positieve aandacht aan klasgenoten. - Krijgen positieve aandacht en bevestiging 	<p>'Schatzoeken'</p> <p>Over waar je goed in bent en wat je leuk vindt.</p> <p>Een spel. Kinderen denken na over wat ze wel en niet durven.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen denken na over wat ze kunnen en leuk vinden om te doen.</p> <p>Een spel en een (kring)gesprek over zelfvertrouwen. Kinderen maken een schat van</p>

					dingen die ze kunnen en leuk vinden om te doen. Ze sporen de schat van andere kinderen op. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen vullen in wat hun 'schatten' zijn.
5	197	4-2 Ik vertrouw op mij!	IL: kunnen behulpzaam zijn. SA: zeggen wat ze beter willen leren.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen wat ze (beter) willen leren. - Bedenken hoe ze hun doel kunnen bereiken. - Bedenken hoe ze elkaar daarbij kunnen steunen. - Bedenken hoe ze kunnen helpen om wensen van anderen te vervullen. - Denken na over reële en niet-reële wensen.	'Wensen en verlangens' Over wensen. Welke wensen zijn er en hoe kun je wensen van jezelf en anderen laten uitkomen. Een spel. Over het delen van wensen. Een groepsopdracht. Kinderen bedenken wat ze nog meer willen kunnen. Hoe kunnen ze dat leren? Een (kring)gesprek en een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken wensen voor de klas en voor een 'fijne' wereld.
5	203	4-3 Ik vertrouw op mij!	IL: luisteren wat anderen zeggen en vertellen. IL: tonen belangstelling voor anderen	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over wat ze willen en kunnen - Beschouwen zichzelf in relatie tot anderen. - Ontdekken wat ze van elkaar weten/hoe goed ze elkaar kennen. - Leren elkaar beter kennen. - Ontdekken wat ze van hun leerkracht weten. - Leren hun leerkracht beter kennen.	'Weet je meer, dan ken je me beter' Over het belang van elkaar kennen. Een spel. Hoe goed kennen de kinderen hun juf of meester? Een vragenspel. Wat weten kinderen van hun klasgenoten? Een vragenspel. De leerkracht beantwoordt vragen van kinderen over henzelf.
5	213	4-4 Ik vertrouw op mij!	IL: denkt na over hoe ze thuis zouden kunnen helpen door het doen van een klusje.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld. - Horen van elkaar welke klusjes ze thuis moeten doen. - Denken na over hoe ze thuis kunnen meehelpen. - Ontdekken overeenkomsten en verschillen tussen gezinnen.	'Bij mij thuis' Over zorgen voor elkaar. Een spel. Kinderen beelden samen met anderen een wasmachine, mixer of broodrooster uit. Een spel en een (kring)gesprek over klusjes thuis. Een voornemen. Iets wat je thuis gaat doen. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen geven aan wat er thuis voor hen gedaan wordt en wat ze zelf doen.

5	221	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: leren hoe op kunnen komen voor zichzelf. IL: weten hoe ze ander kunnen helpen die wordt gepest. IB: bedenken afspraken en houden zich eraan om pesten buiten de groep te houden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen pestgedrag omschrijven. - Krijgen inzicht in hoe ze voor zichzelf kunnen opkomen. - Bedenken hoe pesten in de groep voorkomen of bestreden kan worden. 	'Kijk naar jezelf!' Over pesten en wat je eraan kunt doen. Een spel. Kinderen proberen samen een schipbreuk te overleven. Een woordveld rondom pesten. Een rollenspel. Kinderen denken na over hoe ze pesten kunnen stoppen. Samen afspraken bedenken tegen pesten.
5	229	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: kunnen een ruzie voorkomen of oplossen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in creatief denken. - Bedenken wat je kunt doen als je allebei je zin wilt hebben. - Ervaren hoe een ruzie kan escaleren. - Leren hoe ze conflicten kunnen oplossen. - Bedenken hoe ze ruzie kunnen voorkomen. 	'Jouw zin, mijn zin' Over het voorkomen van ruzie en het weer goedmaken. Een werkboekopdracht. Wat kun je allemaal maken van een cirkel? En opdracht in tweetallen. Wat doe je als je allebei je zin wilt hebben? Een rollenspel en een (kring)gesprek over ruzie en het weer goedmaken. Een werkboekopdracht. Kinderen bedenken oplossingen voor verschillende conflicten.
5	235	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: belangstelling tonen voor een ander.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken kennis met verschillende talen. - Benoemen verschillen tussen Nederland en andere landen. - Verplaatsen zich in migranten. - Benoemen dingen die zij 'typisch Nederlands' vinden. - Beseffen dat ieder individu uniek is. 	'Wel gelijk, toch uniek' Over verschillen en overeenkomsten tussen mensen en landen. Een liedje. Samen Vader Jacob zingen in verschillende talen. Een groepsopdracht en een (kring)gesprek. Over wat er anders is in een vreemd land. Een werkboekopdracht. Alle mensen zijn gelijk en toch zijn we uniek.
5	243	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: openstaan voor ideeën en denkbeelden van anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren situaties van meerdere kanten te bekijken. - Begrijpen dat je voorzichtig moet zijn met je oordeel. - Merken dat hun eigen denkbeelden kunnen verschillen van die van anderen. 	'Het is maar hoe je het bekijkt' Over de dingen van meerdere kanten bekijken. Een kijkopdracht. Kinderen worden op het verkeerde been gezet. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over vooroordelen.

				<ul style="list-style-type: none"> - Oefenen in creatief denken. 	<p>Een lees- en een kijkopdracht. Hoe ziet een olifant er uit? En hoe vangt de kat de ratten?</p> <p>Een creatieve opdracht. Wat maak je van een appel?</p>
5	261	6-1 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen enkele oorzaken van ziekte noemen. - Kunnen enkele ziekteverschijnselen noemen. - Kunnen onderscheid maken tussen wat gezond en wat niet gezond is. - Bedenken een aantal gezonde voornemens en voeren deze uit. 	<p>'Ziek of gezond'</p> <p>Over ziek zijn en gezond blijven.</p> <p>Een spel. Kinderen zoeken kaartjes die bij een beroep horen.</p> <p>Een groepsopdracht en een (kring)gesprek. Over ziek worden en ziek zijn.</p> <p>Een werkboekopdracht. Over gezond blijven.</p> <p>Een doeopdracht. Kinderen bedenken een aantal gezonde voornemens.</p>
5	269	6-2 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren feiten over conceptie, zwangerschap en geboorte. - Leren welke eigenschappen nodig zijn om een baby groot te brengen. 	<p>'Waar kom jij vandaan?'</p> <p>Over hoe baby's groeien en geboren worden.</p> <p>Een spel. Welk groepje krijgt als eerste een heel ei aan de overkant?</p> <p>Een (kring)gesprek over baby's.</p> <p>Een werkboekopdracht. Over hoe baby's groeien en geboren worden.</p>
5	277	6-3 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen in een aantal situaties aangeven wat gevaarlijk en wat veilig is. - Kunnen gevolgen noemen van een aantal gevaarlijke situaties. 	<p>'Gevaarlijk of niet?'</p> <p>Over gevaren en nadenken voor je iets doet.</p> <p>Een spel. De nummers die afgeroepen worden stappen zo snel mogelijk over de voeten heen.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen geven aan of iets gevaarlijk is of veilig.</p> <p>Een (kring)gesprek over wat er kan gebeuren als je iets gevaarlijks doet.</p>
5	283	6-4 Lekker gezond	SA: vertellen wat ze leuk vinden en wat ze nu kunnen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier - Kunnen aangeven wat ze dit jaar in de leefstijllessen hebben geleerd. - Kunnen hun waardering voor elkaar en hun leerkracht uitspreken. 	<p>'Wat een jaar!'</p> <p>Over wat je geleerd hebt en afscheid nemen van elkaar.</p> <p>Een spel. Kinderen zoeken een plaatsje bij elkaar op schoot.</p>

					Een werkboekopdracht. Kinderen maken een puzzel over wat ze geleerd hebben dit jaar. Kinderen geven elkaar een compliment.
--	--	--	--	--	--

Groep 6

6	299	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SA: kunnen vertellen wat hetzelfde is gebeven en wat er bij hun veranderd is. IL: belangstelling tonen voor anderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen. - Staan stil bij persoonlijke veranderingen.	'Hier zijn we weer' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen. Een reactiespel. Kinderen noemen namen van klasgenoten. Een spel. Kinderen zoeken naar wat ze gemeenschappelijk hebben. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen verzinnen met letters uit hun eigen naam woorden die bij hen passen. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen beantwoorden vragen over zichzelf.
6	305	1-2 De groep? Dat zijn wij!	IL: zijn behulpzaam voor anderen. SF: kunnen samen een opdracht doen zonder te praten. SI: eigen inbreng hebben bij gezamenlijke activiteiten.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe het is om klasgenoten te helpen en zelf geholpen te worden. - Leren hoe je rekening met elkaar kunt houden in de klas. - Oefenen in samenwerken. - Oefenen in het helpen van anderen buiten de klas.	'Samenwerken' Over helpen, geholpen worden en samenwerken. Een spel. Kinderen helpen elkaar om groepjes te vormen. Een spel. Kinderen werken samen om een ballon zo lang mogelijk in de lucht te houden. Een tekenopdracht. Kinderen ervaren hoe ze zonder te praten rekening met elkaar kunnen houden. Een opdracht uit het werkboek. Hoe houd je rekening met elkaar in de klas.
6	311	1-3 De groep? Dat zijn wij!	IB: houden zich aan gemaakte afspraken. SA: kunnen hun eigen mening geven hoe het op school zou moeten zijn.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wanneer ze (niet) graag naar school gaan. - Denken na over de vraag of alles altijd leuk moet zijn op school. - Kunnen aangeven wat hen helpt om (nog) liever naar school te gaan. - Benoemen gedrag waardoor zij zich goed voelen in de klas. - Maken samen afspraken.	'In de weer met de sfeer' Over graag of niet zo graag naar school gaan, en het maken van afspraken. Een spel. Kinderen beelden samen met anderen een krokodil, olifant of goudvis uit. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken waarom ze al dan niet graag naar school gaan en wat school (nog) leuker maakt. Een (kring)gesprek. Kinderen noemen dingen die helpen om je goed te voelen in de klas. Een (kring)gesprek. Kinderen maken afspraken.

6	317	1-4 De groep? Dat zijn wij!	IL: aardig zijn tegen andere leerlingen. SI: weten hoe ze vrienden kunnen maken in een nieuwe groep.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de waarde van vriendschap. - Denken na over hoe je vrienden maakt in een nieuwe groep. - Begrijpen waarom het belangrijk is om te weten wat je vriend(in) leuk vindt en ontdekken hoe je daar rekening mee houdt.	'Ik voor jou, jij voor mij' Over vriendschap en rekening houden met elkaar. Een spel. Kinderen helpen elkaar om overeind te komen. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over vriendschap. Een (kring)gesprek. Over vrienden maken. Een creatieve opdracht. De kinderen maken een ansichtkaart voor een vriend(in).
6	327	2-1 Praten en luisteren	IL: met aandacht luisteren naar anderen. SI: een gesprek aangaan met andere kinderen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen kenmerken van goed luistergedrag. - Oefenen hun luistervaardigheden, met name samenvatten. - Bedenken hoe ze aandacht van een ander kunnen krijgen. - Bedenken hoe ze een ander aandacht kunnen geven. - Bespreken wat zij een fijn moment en een goede manier vinden om iemand iets te vertellen.	'Goed (zo!) luisteren' Over goed luisteren en samenvatten. Een spel. Vraag en antwoord gaan als een wave door de groep. Een oefening in samenvatten. Een leestekst en een (kring)gesprek over luistervaardigheid. Een spel. Kinderen oefenen hun luistervaardigheden.
6	335	2-2 Praten en luisteren	IB: Nadenken voordat je iets doet of zegt. SI: iets vertellen aan anderen op een duidelijke manier.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen de volgende vaardigheden: - nadenken voor je iets zegt. - duidelijk articuleren - gebruik maken van lichaamstaal. - Leren dat een boodschap duidelijker overkomt als je lichaamstaal in overeenstemming is met dat wat je zegt.	'Begrijp je mij?' Over duidelijk maken wat je bedoelt. Een spel. Een omschrijving geven en raden waar het om gaat. Een drietal opdrachten om duidelijk over te komen. Een werkboekopdracht. Over hoe je duidelijk kunt overkomen.

6	341	2-3 Praten en luisteren	IL: aandachtig luisteren en openstaan voor andere perspectieven. SF: eigen ideeën los kunnen laten.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat iedereen andere dingen kan horen in dezelfde ruimte. - Ervaren dat anderen dingen anders kunnen zien dan zij. - Leren het onderscheid tussen feit en mening. - Worden zich ervan bewust dat verschil in waarneming de oorzaak kan zijn van ruzies en misverstanden.	'Zien, horen en denken' Over het feit dat iedereen de wereld waarneemt vanuit zijn eigen perspectief. Een luisterspel. Wat hoor je als je stil bent? Een kijkopdracht. Wat zie je in de foto? Een verhaal(tje). Wat horen de kinderen in het verhaal. Een werkboekopdracht. Kinderen geven aan of iets een mening of een feit is.
6	349	2-4 Praten en luisteren	IB: nadenken voordat je iets doet. IL: goed luisteren naar wat andere kinderen zeggen. IL: rekening houden met gevoelens van anderen. SA: verbaal voor jezelf opkomen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wat roddelen is. - Kunnen gevoelens benoemen die je krijgt als er over je wordt geroddeld. - Kunnen aangeven wat je kunt doen als je last hebt van roddelen. - Bedenken wat ze kunnen doen als anderen roddelen. - Bedenken wat ze kunnen doen om zichzelf te weerhouden van roddelen.	'Dat geloof je toch niet?' Over roddelen. Een spel. Een verhaal zo precies mogelijk doorvertellen. Een fluisterspel. Geef een boodschap door en maak deze steeds mooier of juist lelijker. Een werkboekopdracht. Hoe voelt het als er over je wordt geroddeld en wat kun je doen? Een werkboektekst over roddelen.
6	359	3-1 Ken je dat gevoel?	IL: kennen en herkennen van gevoelens. Zijn in staat om emoties en gevoelens van anderen te verwoorden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven hoe zij zich in bepaalde situaties voelen. - Kunnen aangeven hoe gevoelens zichtbaar worden. - Kunnen onderscheid maken tussen het voelen en tonen van emoties. - Breiden hun emotionele woordenschat uit.	'Van binnen en van buiten' Over het tonen van gevoelens. Een dramaopdracht. Busreizigers worden beïnvloed door het gevoel van andere passagiers. Een groepsopdracht over wat je wel en niet kunt zien aan en in een ander. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen combineren situaties met bepaalde gevoelens.
6	365	3-2 Ken je dat gevoel?	SF: veerkracht tonen door te zeggen dat je ergens spijt van hebt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Wisselen ervaringen uit en merken dat iedereen wel eens ergens spijt van heeft.	'Spijt als haren op je hoofd' Over ergens spijt van hebben en het weer goed maken.

			SA: kunnen verwoorden hoe het voelt om ergens spijt van te hebben.	<ul style="list-style-type: none"> - Kunnen verwoorden hoe het voelt om ergens spijt van te hebben. - Ontdekken hoe je eventuele fouten weer kunt rechtzetten. - Leren uitdrukkingen en gezegdes over spijt. - Leren iemands spijtbetuiging ontvangen. 	<p>Een spel. Welke uitdrukkingen en gezegdes zijn er over spijt hebben?</p> <p>Een (kring)gesprek. Waar kun je allemaal spijt van hebben?</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken wat zij zouden doen in gegeven situaties.</p>
6	373	3-3 Ken je dat gevoel?	<p>IL: bewust zijn wat als aardig wordt ervaren en wat niet.</p> <p>SI: grappige dingen vertellen en samen plezier maken</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Vertellen elkaar waar ze om moeten lachen. - Ervaren dat lachen aanstekelijk werkt en invloed heeft op anderen. - Wisselen met elkaar uit wat ze lachwekkend vinden. - Bespreken wanneer lachen leuk is en wanneer niet. - Leren waarom lachen gezond is. 	<p>‘Lachen, gieren, brullen’</p> <p>Over lachen en de invloed die dit heeft op jezelf en anderen.</p> <p>Een spel Hoe lang kun je je lachen inhouden?</p> <p>Een creatieve opdracht. Kinderen vertellen elkaar moppen en maken samen een moppenboek.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Waarom is lachen gezond? En is lachen altijd leuk?</p>
6	379	3-4 Ken je dat gevoel?	<p>SF: weten hoe ze met gevoelens van jaloezheid moeten omgaan.</p> <p>SA: je eigen behoefte ontdekken en uiten.</p> <p>IL: weten dat anderen jaloeers kunnen zijn en weten welke gevoelens er mee kunnen spelen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren de betekenis van het woord jaloezie. - Merken dat iedereen wel eens jaloeers is. - Leren hoe ze met jaloezie kunnen omgaan. - Ontdekken dat jaloezie een kans is om te ontdekken wat je graag wilt. 	<p>‘Jaloers of zo?’</p> <p>Over jaloezie.</p> <p>Een spel. Kinderen proberen door een knipoog het maatje van een ander weg te lokken.</p> <p>Een verhaal. Kinderen maken samen een verhaal over iemand die jaloeers is.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken waar ze jaloeers op kunnen zijn.</p> <p>Een groepsopdracht. Hoe kun je omgaan met jaloezie.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen maken een ‘spiegel’ en beloven hun spiegelbeeld dat ze niet te snel afgunstig zullen zijn.</p>
6	387	4-1 Ik vertrouw op mij!	SA: kunnen zichzelf omschrijven en aangeven waar ze van	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Omschrijven zichzelf. 	<p>‘Mijn persoontje’</p> <p>Over identiteit. Hoe zie je eruit? Waar houdt je van? Wat wil je graag?</p>

			houden. Denken na over wat ze willen.	<ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wat ze kunnen en waar ze van houden. - Denken na over wat ze willen. - Leren wat identiteitsbewijzen zijn en waarom deze er zijn. 	Een (kring)gesprek over identiteitsbewijzen. Kinderen maken een eigen 'paspoort' met persoonlijke gegevens. Kinderen 'controleren' elkaars paspoort.
6	393	4-2 Ik vertrouw op mij!	IL: zien overeenkomsten en verschillen tussen hun eigen wensen en die van anderen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wie ze bewonderen en waarom. - Zien overeenkomsten en verschillen tussen hun eigen wensen en die van anderen. - Geven aan hoe ze zichzelf kunnen verbeteren. - Beseffen dat ze zelf talenten hebben. - Beseffen dat ze hun eigen talenten kunnen ontwikkelen. - Beseffen dat niet alles maakbaar is. 	'Met de meeste hoogachting' Over wie je bewondert en waarom. Een spel. Kinderen bedenken wie ze voor één dag zouden willen zijn. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen geven aan wie ze bewonderen en waarom. Een spel. Kinderen ontdekken dat ze niet hetzelfde kunnen, hebben en willen als een ander.
6	401	4-3 Ik vertrouw op mij!	<p>IL: begrijpen dat iedereen fouten kan maken.</p> <p>SF: veerkracht tonen door vallen en opstaan door het volgen van een stappenplan:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kijk terug - denk na - maak een plan - probeer opnieuw 	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Begrijpen dat iedereen, dus ook volwassenen, fouten maken. - Begrijpen dat je van je fouten kunt leren. - Oefenen om in een concrete situatie van hun fouten te leren. 	'Stapje voor stapje' Over leren van je fouten. Een rollenspel. Kinderen verzinnen een clownsact. Een (kring)gesprek. Een woordveld over fouten die je kunt maken. Een opdracht uit het werkboek. Een stappenplan om met fouten om te gaan. Een rollenspel. Wie durft er voor clown te spelen?
6	407	4-4 Ik vertrouw op mij!	IL: een blijk van waardering voor een ander maken.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld. - Denken na over welke mensen ze vertrouwen en waarom ze hen vertrouwen. 	'Wie ik niet kan missen' Over mensen die belangrijk voor je zijn. Een spel. Kinderen vertrouwen op de begeleiding van een ander. Een opdracht uit het werkboek en een (kring)gesprek. Kinderen geven aan welke mensen

				<ul style="list-style-type: none"> - Kunnen mensen noemen die belangrijk voor hen zijn. - Denken na over de vraag waarom bepaalde mensen (en dieren) belangrijk voor hen zijn. - Laten hun waardering blijken voor iemand die ze niet willen missen. - Bespreken het verschil tussen mensen en computers. 	<p>belangrijk voor ze zijn en waarom ze die niet willen missen.</p> <p>Een creatieve opdracht. Kinderen maken iets voor iemand die ze niet willen missen.</p>
6	415	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>IL: luisteren naar wat andere kinderen zeggen.</p> <p>IL: weten hoe het voelt om buitengesloten te worden.</p> <p>IL: kunnen iemand helpen die gepest wordt.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven hoe het voelt om buitengesloten te worden. - Kunnen aangeven hoe het voelt om buiten te sluiten. - Kunnen reageren op situaties waarin gepest wordt. - Leren over verschillende rollen en pestpatronen in een groep. - Krijgen inzicht in de wijze waarop een groep pestgedrag in stand houdt. - Bedenken hoe pesten in de groep voorkomen of bestreden kan worden. 	<p>'Jij mag niet meedoen'</p> <p>Over buitensluiten.</p> <p>Een spel. Kinderen ervaren hoe het is om er niet bij te horen.</p> <p>Een werkboekopdracht over pesten.</p> <p>Een gedicht en een (kring)gesprek over pesten.</p>
6	423	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>SA: kunnen 'nee' zeggen.</p> <p>SA: zijn in staat hun eigen ding te doen, zo nodig tegen de groepsdruk in.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat groepsdruk is. - Vergelijken situaties waarin groepsdruk op hen wordt uitgeoefend. - Oefenen om groepsdruk te weerstaan. 	<p>'Nee zeggen moet je durven'</p> <p>Over groepsdruk en 'nee' zeggen.</p> <p>Een spel. 'ja' en 'nee' zeggen is verboden.</p> <p>Een spel en een (kring)gesprek. Over groepsdruk en 'nee' zeggen.</p> <p>Een werkboekopdracht. Wanneer zeg je 'ja' of 'nee' en waarom doe je dat?</p> <p>Een opdracht. Laat jij je beïnvloeden door anderen?</p>
6	429	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	<p>SA: zijn in staat een ruzie zelf op te lossen.</p>	<p>Kinderen:</p>	<p>'Ruzie!'</p> <p>Over ruzie maken en het samen oplossen.</p>

			<p>IB: controle hebben over je eigen gedrag.</p> <p>SF: ruzie oplossen door rekening te houden met ieders behoeften.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ervaren op speelse wijze hoe je ruzie kunt krijgen. - Ontdekken welk gedrag een ruzie erger maakt en welk gedrag een ruzie kan stoppen. - Leren hoe je een conflict kunt beheersen en vreedzaam kunt oplossen. 	<p>Een spel. Kinderen ervaren hoe je ruzie kunt krijgen.</p> <p>Een rollenspel en een (kring)gesprek. Wat maakt een ruzie erger en hoe kun je het oplossen.</p> <p>Een verhaal over een conflict oplossen zonder geweld.</p> <p>Introductie van een kopieerblad om te gebruiken bij ruzies.</p>
6	437	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: belangstelling tonen en behulpzaam zijn.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe het is om iets niet te kunnen. - Verplaatsen zich in de leefwereld van mensen met een lichamelijke beperking. - Denken na over hoe mensen met een lichamelijke beperking benaderd willen worden. 	<p>'Leven met een lichamelijke beperking'</p> <p>Over hoe het is om met een handicap te leven.</p> <p>Ervaringsopdrachten. Kinderen voeren opdrachten uit met een lichamelijke beperking.</p> <p>Een (kring)gesprek over leven met een lichamelijke beperking.</p> <p>Een leestekst en een gedicht. Over anders zijn dan anderen.</p>
6	445	6-1 Lekker gezond	N.v.t	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren namen en functies van belangrijke organen. - Kunnen aangeven hoe je gezond kunt blijven. 	<p>'Gezond van binnen'</p> <p>Over de binnenkant van het menselijk lichaam.</p> <p>Een spel. Hoe snel klopt je hart?</p> <p>Een doeopdracht en een (kring)gesprek. Over de plaats en functie van organen in je lichaam.</p> <p>Een werkboekopdracht. Over hoe je gezond blijft.</p>
6	459	6-2 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over gezonde en minder gezonde voedingsmiddelen en – gewoontes. - Krijgen informatie over voedingsmiddelen en voedingsstoffen. - Gaan na of ze zelf gezond eten. 	<p>'Lekker gezond'</p> <p>Over gezond eten en drinken.</p> <p>Een spel en een (kring)gesprek. Over wat en waarom er gegeten wordt.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen vullen in wat ze gegeten hebben op een dag.</p> <p>Een werkboekopdracht. Kinderen geven aan of iets gezond is of niet.</p>
6	465	6-3 Lekker gezond	SA: durven over zichzelf te vertellen als het gaat om verliefdheid.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen verschillen noemen tussen jongens en meisjes. - Bespreken welke gevoelens er kunnen spelen als je verliefd bent. 	<p>'Narcissus'</p> <p>Over verliefd zijn en liefde.</p> <p>Een spel. Hoe kom je uit de menselijke knoop?</p> <p>Een opdracht uit het werkboek en een (kring)gesprek over verliefd zijn.</p>

			IL: weten welke gevoelens er spelen bij verliefdheid.	<ul style="list-style-type: none"> - Denken na over liefde geven en ontvangen. - Leren dat er verschillende soorten liefde zijn voor verschillende leeftijden.	Een verhaal. Over Narcissus die wordt gestraft door Afrodite, de godin van de liefde. Een creatieve opdracht. Kinderen maken een tekening met de aanhef 'Liefde is...'
6	471	6-4 Lekker gezond	SA: vertellen wat ze leuk vinden en wat ze nu kunnen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier. - Kunnen aangeven wat ze dit schooljaar leuk vonden en wat ze anders hadden gewild. - Kunnen aangeven wat ze dit jaar in de leefstijllessen hebben geleerd.	'De laatste les' Over wat je geleerd hebt en afscheid nemen van elkaar. Een muziekspel. Kinderen spelen mee met de muziek. Een werkboekopdracht. Kinderen lossen de rebusen op en schrijven op wat ze geleerd hebben. Kinderen nemen op verschillende manieren afscheid van elkaar.

Groep 7

7	111	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SI: Vragen stellen aan een ander te leren kennen. SA: laten zien wie ze zijn door te vertellen over hun hobby's, wat ze kunnen, etc.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen - Bedenken welke vragen ze kunnen stellen om meer te weten te komen van een ander. - Staan stil bij persoonlijke veranderingen 	'Leuk je weer te zien!' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen. Een reactiespel. Kinderen noemen de naam van een klasgenoot voor ze met een krant getikt worden. Een spel. Kinderen laten iets van zichzelf zien aan de groep. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen gaan op zoek naar nieuwtjes over elkaar. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen beantwoorden vragen over hoe ze nu zijn. De antwoorden vergelijken ze met het jaar daarvoor.
7	119	1-2 De groep? Dat zijn wij!	IL: behulpzaam gedragen door de ander te vertrouwen en vertrouwen te geven.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren de betekenis van de begrippen veiligheid en vertrouwen - Kunnen factoren benoemen die ertoe bijdragen dat zij zich veilig of onveilig voelen in de klas of op school 	'Veiligheid voorop' Over veiligheid en vertrouwen op school en in de klas. Een onderzoeksoopdracht. Hoe veilig is de route naar school? Een spel. Kinderen geven elkaar vertrouwen. Een werkboekopdracht. Over (on)veilige situaties. Kinderen maken een 'elf' over veiligheid.
7	125	1-3 De groep? Dat zijn wij!	SF: samen spelregels bedenken. IB: aan de gemaakte afspraken kunnen houden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen gedrag waardoor zij zich goed voelen in de klas. - Bedenken samen werkbare afspraken voor in de klas. 	'Wat spreken we af?' Over het belang van gezamenlijke afspraken. Een spel. Kinderen maken een bordspel en bedenken zelf de spelregels. Een (kring)gesprek. Over 'spelregels' in de klas. Een afsprakenverkiezing.
7	131	1-4 De groep? Dat zijn wij!	SI: weten hoe ze vriendschap kunnen tonen. IL: toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen en doen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over vriendschap - Benoemen eigenschappen die nodig zijn in vriendschap. - Leren manieren kennen om vriendschap te tonen. 	'Een goede vriend is iemand die' Over vriendschap. Een spel. Kinderen met dezelfde voorkeuren ruilen van plaats. Een werkboekopdracht. Kinderen bedenken wat een goede vriend is.

				<ul style="list-style-type: none"> - Bedenken hoe een ander hen ziet als vriend. 	Een mimespel. Kinderen beelden zonder te praten een kenmerk van vriendschap uit.
7	141	2-1 Praten en luisteren	IL: luisteren met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe het is als er niet naar ze wordt geluisterd. - Leren hoe je kunt laten zien dat je naar een ander luistert. - Oefenen hun luistervaardigheden. - Reflecteren over hun eigen luisterbereidheid. 	'Jij vertelt, ik luister' Over luisteren. Een luisterspel om tweetallen te vormen. Een spel. Kinderen ervaren hoe het is als er niet naar je geluisterd wordt. Een werkboekopdracht. Hoe kun je goed naar een ander luisteren. Een werkboekopdracht. Kinderen maken een luisterrapport voor elkaar. Een werkboekopdracht. Kinderen geven aan of zij in staat zijn geweest om naar de les te luisteren.
7	149	2-2 Praten en luisteren	SI: verbaal contact zoeken door het stellen van vragen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren het verschil tussen open en gesloten vragen. - Oefenen open en gesloten vragen te stellen. - Bedenken wanneer ze beter een open dan wel een gesloten vraag kunnen stellen. 	'Open of gesloten?' Over het verschil tussen open en gesloten vragen. Een spel om tweetallen te vormen. Een spel. Kinderen leren het verschil tussen open en gesloten vragen. Een werkboekopdracht. Kinderen stellen elkaar open vragen. Een werkboekopdracht. Kinderen bedenken open en gesloten vragen bij verschillende afbeeldingen.
7	155	2-3 Praten en luisteren	SI: contact leggen zonder woorden. IL: kunnen lichaamstaal 'lezen'.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat je ook zonder woorden kunt communiceren. - Ervaren dat ook gebarentaal cultureel bepaald is. - Ervaren dat het verwarrend kan zijn als lichaamstaal, intonatie en woordgebruik met elkaar in tegenspraak zijn. 	'Lichaamstaal en intonatie' Over wat je (zonder woorden) met je lichaam kunt zeggen. Een spel om tweetallen te vormen. Een spel. Kinderen bedenken passende gebaren voor bepaalde situaties. Een (kring)gesprek. Is wat je zegt in overeenstemming met hoe je het zegt?
7	163	2-4 Praten en luisteren	IL: aardige dingen zeggen tegen medeleerlingen.	Kinderen:	'(On)vriendelijke berichten'

			<p>IB: nadenken voor je iets onderneemt.</p> <p>IL: kunnen bedenken hoe een bericht bij een ander over kan komen.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe het voelt om grove anonieme berichten te ontvangen. - Ervaren hoe het voelt om vriendelijke berichten te ontvangen. - Voelen het verschil tussen het verzenden en het ontvangen van dit soort berichten. - Denken na over de invloed van moderne communicatiemiddelen. - Beseffen dat je nare berichten beter niet voor jezelf kunt houden. 	<p>Over anonieme berichten via computer en telefoon.</p> <p>Een spel. Kinderen geven elkaar een vriendelijke boodschap.</p> <p>Een groepsopdracht. Kinderen bespreken onvriendelijke boodschappen die per telefoon of computer verstuurd worden.</p> <p>Een spel. Kinderen geven anonieme boodschappen aan elkaar door.</p> <p>Een groepsopdracht. Kinderen bedenken vriendelijke boodschappen die per telefoon of computer verstuurd kunnen worden.</p>
7	173	3-1 Ken je dat gevoel?	<p>IL: herkennen van gevoelens door gedrag, intonatie en lichaamshouding.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Signaleren een onderscheid tussen het verbaal en non-verbaal uiten van gevoelens. - Onderzoeken het verband tussen gevoel en lichaamshouding, intonatie en gezichtsuitdrukking. - Breiden hun emotionele woordenschat uit. 	<p>‘Zie en hoor je wat ik voel?’</p> <p>Over het uiten van gevoelens.</p> <p>Een spel. Welk gevoel wordt er uitgebeeld?</p> <p>Een opdracht in de kring. Kinderen geven een zin door vanuit een bepaald gevoel</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen geven aan of en hoe hun gevoel beïnvloed wordt door de manier waarop er tegen ze gesproken wordt.</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen breiden hun emotionele woordenschat uit.</p>
7	185	3-2 Ken je dat gevoel?	<p>IL: kennen en herkennen gevoelens van verdriet.</p> <p>IL: weten dat niet iedereen verdrietig wordt van dezelfde dingen.</p> <p>IL: kunnen iemand troosten en/of helpen die verdriet heeft.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Spreken met elkaar over verdriet. - Ondervinden dat niet iedereen verdrietig wordt van dezelfde dingen. - Leren om te gaan met eigen verdriet en dat van anderen. - Bespreken hoe je anderen kunt troosten of helpen als ze verdriet hebben. - Breiden hun ‘emotionele’ woordenschat uit. 	<p>‘Wat maakt ons verdrietig’</p> <p>Over verdriet.</p> <p>Een spel. Kinderen bedenken hoe erg ze iets vinden.</p> <p>Een poster tekenen. Kinderen wisselen uit waar ze verdrietig van worden of zijn.</p> <p>Een posterpresentatie en een tekst uit het leesboek. Wat doe je als je verdrietig bent?</p>

7	191	3-3 Ken je dat gevoel?	IB: op een gecontroleerde manier je boosheid uiten. SA: kunnen vertellen wat hen boos maakt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Bespreken met elkaar waar ze kwaad om worden en waar ze zich aan ergeren. - Denken na over hoe ze anderen kwaad maken. - Horen van elkaar wat ze doen als ze kwaad zijn. - Leren wat er in je lichaam gebeurt als je boos bent. - Leren wat ze kunnen doen als ze kwaad zijn en hoe ze zich kunnen ontspannen.	'Boos? Relax!' Over kwaad worden en hoe je daarmee om gaat. Een werkboekopdracht en een spel. Kinderen bedenken waar ze kwaad om worden. Hoe ze anderen kwaad maken en waar ze zelf nooit kwaad om zouden worden als ze groot zijn. Een opdracht uit het werkboek en een (kring)gesprek. Wat doe je als je kwaad bent? Een tekst uit het leesboek. Welke reacties zijn er op boosheid? Een experiment en een (kring)gesprek. Kinderen leren dat ze iets met hun ergernissen moeten doen, om te voorkomen dat de emmer overloopt. Een opdracht. Hoe kun je spanning uit je lijf krijgen?
7	199	3-4 Ken je dat gevoel?	SA: durven te zeggen wat hen dwars zit. IB: kunnen door middel van een ik-boodschap vertellen wat hen dwars zit.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen signalen van boosheid herkennen en beschrijven; - Leren wat een ik-boodschap is en hoe ze die moeten gebruiken.	'Zeg wat je dwars zit' Over hoe je kunt zeggen wat je dwarszit. Een spel. Kinderen maken boze beelden van elkaar. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen leren wat een ik-boodschap is. Een knipblad. Kinderen oefenen in het geven van een ik-boodschap.
7	209	4-1 Ik vertrouw op mij!	SA: worden zich bewust van dingen waar ze goed in zijn.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van dingen waar ze goed in zijn. - Vergroten hun zelfkennis. - Beschouwen zich in relatie tot anderen. - Reflecteren over positieve en negatieve eigenschappen. - Verplaatsen zich in de ander.	'Ken jij jezelf?' Over het vergroten van zelfkennis en zelfvertrouwen. Een opdracht uit het werkboek. In het doolhof dwalen kinderen van eigenschap naar eigenschap. Welke eigenschap past bij hen en welke bij hun klasgenoten? Een tekst uit het leesboek en een opdracht uit het werkboek over zelfkennis. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen bedenken wat zij zouden kunnen doen in een circus. Hoe zien ze zichzelf en hoe ziet een ander hen?

					Een creatieve opdracht. Kinderen maken een circusaffiche. Ze tekenen zichzelf in een rol die bij hen past.
7	215	4-2 Ik vertrouw op mij!	IL: aardige dingen zeggen tegen medeleerlingen. SF: leren omgaan met kritiek en complimenten.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat de voorwaarden zijn voor het leveren van kritiek. - Leren wat het verschil is tussen opbouwende en afbrekende kritiek - Leren hoe ze kritiek kunnen verwoorden. - Leren hoe ze complimenten kunnen ontvangen. - Oefenen in het geven van complimenten.	'Kritiek en complimenten' Over het geven en ontvangen van kritiek en complimenten. Een rollenspel en een (kring)gesprek. Kinderen geven en ontvangen kritiek. Een tekst uit het leesboek en een opdracht uit het werkboek. Wat zijn de voorwaarden voor goede kritiek of een welgemeend compliment? Een opdracht uit het werkboek. Hoe geef je complimenten en hoe ontvang je ze?
7	223	4-3 Ik vertrouw op mij!	SA: wat vertel je wel en niet van jezelf. IL: begrijpen waarom iemand niet wil dat je over hun geheim praat.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren het onderscheid tussen geheimen waar je wel en waar je niet over praat. - Leren gevolgen te zien van het al dan niet bewaren van geheimen. - Krijgen informatie over personen en instanties aan wie zij een geheim kunnen toevertrouwen. - Krijgen informatie over hoe ze hun privacy op het internet kunnen beschermen.	'Is dat geheim?' Over het al dan niet bewaren van geheimen. Een spel. Kinderen geven tekeningen door op elkaars rug. Een stellingenspel en een (kring)gesprek. Wat houdt je geheim en wat niet? Een schrijfopdracht. Wat kan er gebeuren als je een geheim doorvertelt. Of juist niet?
7	233	4-4 Ik vertrouw op mij!	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verkennen hun eigen leefwereld en achtergrond. - Wisselen informatie over hun familie uit en ontdekken overeenkomsten en verschillen. - Worden zich bewust van gewoontes bij hen thuis. - Leren familierelaties benoemen.	'Dat is gewoon zo' Over gewoontes thuis. Een spel over families. Kinderen vormen groepjes op basis van overeenkomsten in hun familie. Een gesprek. In viertallen vertellen kinderen over gewoontes thuis. Een creatieve opdracht. Kinderen maken een familieschild. Een puzzel uit het werkboek. Kinderen leren verschillende familierelaties kennen.

7	243	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: je zo gedragen dat je pesten stopt en voorkomt. SA; voor jezelf en anderen op durven komen. SI: Initiatief nemen om iemand te beschermen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Begrijpen wat (digi)pesten is. - Kunnen aangeven waarom er gepest wordt. - Begrijpen dat meelopers de pester steunen en het pesten in stand houden. - Leren wat ze kunnen doen om pesten te voorkomen en te stoppen.	'Pesten, doe jij mee?' Over pesters en meelopers. Een spel en een (kring)gesprek. Over meelopers en aanstichters. Een werkboekopdracht over groepsrollen. Een spel over de macht van de groep.
7	253	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ontdekken dat er verschillende leerstijlen bestaan. - Ontdekken welke stijl bij hen past.	'Ieder zijn eigen stijl' Over voorkeursstijlen van leren. Een werkboekopdracht. Welke leerstijl past bij jou? Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Welke leerstijlen zijn er? En hoe kom je erachter welke stijlen bij jouw passen? Een doe-opdracht. Kinderen vouwen een piramide van papier. Iedere zijde vertegenwoordigt een leerstijl.
7	259	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	IB: controle over je eigen gedrag doordat je weet hoe je je moet gedragen. IL: belangstelling tonen voor andere landen en culturen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe het is om gangbare gedragscodes niet te kennen. - Maken kennis met andere landen en culturen. - Onderzoeken wetenswaardigheden en gewoontes uit andere landen/culturen.	's Lands wijs, 's lands eer' Over landen, culturen en gewoontes. Een spel. Hoe voelt het als je de gangbare gedragscodes niet kent? Een groepsopdracht. Kinderen zoeken informatie over gewoontes en gebruiken in andere landen. Groepspresentaties, een (kring)gesprek en een leesopdracht. Over hoe het zou zijn om in een ander land te wonen.
7	265	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: geen vooroordeel maken over iets wat je helemaal niet weet. IB: eerst nadenken voor je iets doet of zegt.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren de betekenis van de begrippen vooroordeel, racisme en discriminatie. - Ervaren hoe je oordeel over iemand van invloed is op de wijze waarop je hem behandelt.	'(Ver)oordeel niet te snel' Over vooroordelen. Een spel. Kinderen ondervinden de impact van vooroordelen. Een leestekst, een (kring)gesprek en een werkboekopdracht. Over vooroordelen, discriminatie en racisme.

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren onderscheid te maken tussen groep en individu. - Leren verschillen te accepteren. 	<p>Een gedicht over anders zijn dan anderen. Een schrijfofdracht. Wat vind je van vooroordelen, discriminatie en racisme?</p>
7	273	6-1 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren dat lichaam en geest beweging nodig hebben. - Maken kennis met verschillende manieren van lichaamsbeweging. - Gaan voor zichzelf na of ze genoeg bewegen. 	<p>'Bewegen? Goed voor je gezondheid! Geweldig voor je humeur!' Over het belang van beweging. Een spel. Leef je in en loop als een... Een werkboekopdracht over sporten en opwarmingsoefeningen om blessures te voorkomen Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek. Over het belang van bewegen.</p>
7	279	6-2 Lekker gezond	IB: nadenken voordat je iets doet, zoals roken. Controle hebben over je eigen gedrag.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de redenen om te roken of niet te roken. - Worden geïnformeerd over de effecten van roken op de gezondheid. 	<p>'Roken schaadt de gezondheid' Over roken en de gevolgen voor je gezondheid. Een groepsopdracht. Wat zijn redenen om wel of niet te roken? Een demonstratie om teer in sigaretten aan te tonen Een werkboekopdracht met informatie over roken.</p>
7	287	6-3 Lekker gezond	n.v.t.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de verschillen en overeenkomsten tussen jongens en meisjes, mannen en vrouwen. - Leren wat het begrip rolbevestigend inhoudt. - Begrijpen dat iedereen in de puberteit verandert in zijn eigen tempo. - Leren lichamelijke veranderingen in de puberteit begrijpen. 	<p>'Jongens, meisjes' Over verschillen tussen jongens en meisjes en veranderingen in de puberteit. Een spel. Lukt het de meisje om een jongen uit de kring te krijgen? Een tekenopdracht en een (kring)gesprek over verschillen en overeenkomsten tussen jongens en meisjes, mannen en vrouwen. Een werkboekopdracht. Over lichamelijke veranderingen in de puberteit. Vragen 'posten' over puberteit en seksualiteit.</p>
7	295	6-4 Lekker gezond	SA: vertellen wat ze leuk vinden en wat ze nu kunnen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier. 	<p>'Evalu-wat?' Kinderen evalueren in een spel wat ze geleerd hebben.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Kunnen aangeven wat ze dit schooljaar leuk vonden en wat ze anders hadden gewild. - Kunnen aangeven wat ze dit jaar in de leefstijllessen hebben geleerd.	<p>Een spel. Kinderen evalueren wat er in de leefstijllessen aan de orde is geweest.</p> <p>Een spel. Kinderen schudden elkaars hand.</p>
--	--	--	--	---	---

Groep 8

8	313	1-1 De groep? Dat zijn wij!	SA: vertellen wie je bent. IL: vragen stellen aan een ander. belangstelling tonen voor een ander.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier en leren elkaar beter kennen. - Staan stil bij persoonlijke veranderingen.	'Hoe gaat het nu?' Samen plezier maken en elkaar beter leren kennen. Een reactiespel. Wie vangt de bezem voor hij de grond raakt? Een vragenspel. Wat hebben kinderen gemeen met hun klasgenoten? Een puzzelopdracht. Zelf kruiswoordpuzzels maken en oplossen.
8	319	1-2 De groep? Dat zijn wij!	SA: geven aan wat ze wel durven en niet durven voor de groep.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Worden zich bewust van de verschillende betekenissen van het begrip 'veiligheid' - Beseffen dat er binnen en buiten school maatregelen worden genomen voor hun veiligheid. - Bedenken wat ze zelf kunnen bijdragen aan een veilige situatie op school en daarbuiten.	'Safety First!' Over veiligheid op school en daarbuiten. Een opdracht uit het werkboek. Kinderen geven aan wat ze wel en niet voor de klas durven te doen. Een groepsopdracht. Kinderen bedenken wat er in hen opkomt bij het woord 'veilig'. Kinderen maken posters over veiligheid in de wereld, in Nederland, in de buurt en op school.
8	325	1-3 De groep? Dat zijn wij!	SF: samen tot afspraken komen voor in de groep. IL: omgaan met de mening van een ander. IB: kunnen zich aan de gemaakt afspraken houden.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Bedenken en formuleren gezamenlijke afspraken. - Zien in waarom het belangrijk is om met elkaar afspraken te maken. - Zien in dat iedereen zich moet kunnen vinden in de afspraken. - Ontdekken zelf de betekenis van het begrip democratie.	'We zijn het eens!' Over het belang van afspraken maken in de klas. Een balspel. Kinderen passen zelf de spelregels aan. Een verhaal. Waarom het belangrijk is dat iedereen het nut van gemaakte afspraken begrijpt. Een groepsdiscussie aan de hand van een aantal stellingen. Kinderen maken afspraken over gedrag in de groep.
8	333	1-4 De groep? Dat zijn wij!	SI: kunnen een vriendschap sluiten.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over de waarde van vriendschap.	'Vrienden voor het leven' Over het maken, houden en verliezen van vrienden.

			SF: begrijpen waarom een vriendschap kan eindigen.	<ul style="list-style-type: none"> - Leren manieren kennen om vrienden te maken en te houden. - Ontdekken waarom vriendschappen soms eindigen.	Een puzzelopdracht. Kinderen denken na over wat ze belangrijk vinden bij vriendschap. Een groepsopdracht. Kinderen bespreken hoe je vrienden maakt en houdt. Ze maken lijstjes met do's en don'ts en presenteren deze aan de groep in de vorm van een reclamespot of reclameposter. Een kringgesprek over de spreuk: 'Wat gij niet wilt dat u geschiedt, doe dat ook een ander niet'.
8	343	2-1 Praten en luisteren	IL: luisteren met aandacht naar wat anderen zeggen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Benoemen kenmerken van luistervaardigheid. - Ervaren dat goed luisteren een actieve bezigheid is - Ervaren dat niet iedereen vanzelfsprekend begrijpt wat je bedoelt.	'Ik luister!' Over goed luisteren en begrepen worden. Een spel. Kinderen ruilen voorwerpen en onthouden wie de eigenaar is. Een tekenopdracht. Kinderen tekenen op aanwijzing van een klasgenoot. Een stripverhaal. Hoe lastig is het om precies te begrijpen wat iemand vertelt?
8	353	2-2 Praten en luisteren	IL: luisteren naar wat anderen zeggen en vertellen en kunnen dit samenvatten. SI: iemand interviewen om meer van de ander te weten te komen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat sommige vragen uitnodigen om meer te vertellen en sommige juist niet. - Leren dat ze met doorvragen meer te weten komen. - Oefenen samen te vatten wat een ander vertelt. - Leren een interview voor te bereiden en af te nemen.	'Leuk om te weten' Over het stellen van vragen. Wat kun je vragen om een ander (meer) te laten vertellen? Een vertelopdracht in tweetallen . de luisteraar stelt zoveel mogelijk irritante vragen. Een luisteropdracht. Over het belang van doorvragen en samenvatten. Een interviewopdracht. Kinderen bedenken wie ze willen interviewen en wat ze willen vragen.
8	361	2-3 Praten en luisteren	IL: vanuit verschillende perspectieven naar gebeurtenissen en gevoelens kijken.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren dat iedereen andere associaties heeft bij woorden en beelden. - Ervaren dat mensen vooroordelen hebben. - Leren het verschil tussen subjectiviteit en objectiviteit.	'Hoe je denkt, maakt wat je ziet en hoort' Over waarneming en hoe deze wordt beïnvloed. Een kijkopdracht. Verschillende kinderen beschrijven dezelfde afbeelding.

			SF: je beeld van iets of iemand aan kunnen passen.	<ul style="list-style-type: none"> - Ervaren hoe je blik kan worden beïnvloed door wat je weet of wat mensen je vertellen. 	Een (kring)gesprek. Kinderen reageren op twee stellingen: Hoe je kijkt, maakt wat je ziet. Hoe je luistert, maak wat je hoort. Een kijkopdracht. Kinderen ervaren dat je blik gestuurd wordt door vooraf verkregen informatie.
8	373	2-4 Praten en luisteren	SI: je zelf voorstellen. SA: een eerste indruk van jezelf neerzetten.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen zichzelf voor te stellen in verschillende situaties. - Leren hoe je twee personen die elkaar niet kennen aan elkaar kunt voorstellen. - Bedenken hoe je een goede eerste indruk maakt. 	<p>'Stel je voor!'</p> <p>Over het belang van een eerste indruk.</p> <p>Een spel. Kinderen stellen zich voor in verschillende talen.</p> <p>Een oefening. Kinderen stellen zichzelf voor aan de groep.</p> <p>Een oefening. Kinderen stellen twee mensen aan elkaar voor.</p> <p>Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over het belang van een eerste indruk.</p>
8	383	3-1 Ken je dat gevoel?	IL: belangstelling tonen voor wat andere kinderen voelen of zeggen.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Oefenen gevoelens bij anderen te herkennen. - Oefenen in nauwkeurig benoemen van gevoelens. - Leren dat gevoelens en gedachten nauw verweven zijn. - Begrijpen dat hun eigen stemming beïnvloed wordt door anderen, en dat zij ook de gevoelens van anderen beïnvloeden. - Breiden hun emotionele woordenschat uit. 	<p>'Welk gevoel?'</p> <p>Over het herkennen van gevoelens bij jezelf en anderen.</p> <p>Een spel. Kinderen geven met eigen intentie een afgesproken klank of woord door in de kring.</p> <p>Een oefening in formuleren. Welk gevoel krijg je van een bepaald woord?</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Wat vind je prettig en wat niet?</p> <p>Over hoe je gevoelens van een ander kunt beïnvloeden.</p>
8	391	3-2 Ken je dat gevoel?	IL: kunnen zich indenken hoe het voor een ander is dat zichzelf verdriet hebben.	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bedenken waar ze verdrietig van worden en horen hoe dat voor anderen is. - Bespreken gedichten van bekende dichters over verdriet. 	<p>'Verdriet'</p> <p>Over het voelen en verwoorden van verdriet.</p> <p>Gedichten in stukken. Met wie maken kinderen hun gedicht compleet.</p> <p>Een gedicht en tekening maken over verdriet.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Verwoorden en verbeelden verdriet in een gedicht en een tekening. 	
8	403	3-3 Ken je dat gevoel?	<p>IB: weten hoe ze om moeten gaan met gevoelens van stress.</p> <p>SA: durven aan te geven dat ze gevoelens van stress hebben.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Merken dat iedereen wel eens last van zenuwen heeft. - Leren gezonde en ongezonde stress te onderscheiden. - Worden zich bewust van de manier waarop ze met stress en zenuwen omgaan. - Leren strategieën om stress en zenuwen te hanteren. 	<p>'De zenuwen de baas'</p> <p>Over zenuwachtig zijn en stress hebben.</p> <p>Een rollenspel. Over wachten voor een auditie.</p> <p>Een tekst uit het leesboek en een (kring)gesprek over stress.</p> <p>Een werkboekopdracht. Wat doe jij om je zenuwen de baas te blijven?</p> <p>Een creatieve opdracht. Kinderen maken stressballen.</p>
8	409	3-4 Ken je dat gevoel?	<p>IL: kunnen gevoelens herkennen in lichaamstaal</p> <p>IB: kunnen door middel van een ik- boodschap hun gevoel duidelijk weergeven.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kunnen gevoelens herkennen in lichaamstaal. - Leren dat boosheid als emotie meestal niet op zichzelf staat. - Leren een ik-boodschap te formuleren. 	<p>'Boos'</p> <p>Over hoe je anderen boos kunt maken en hoe je kunt zeggen wat je dwarszit.</p> <p>Een spel. Over agressie oproepen zonder te praten.</p> <p>Een oefening. Met welke woorden kan je iemand boos maken?</p> <p>Een opdracht uit het werkboek. Kinderen leren in een ik-boodschap hun gevoel duidelijk weer te geven.</p>
8	419	4-1 Ik vertrouw op mij!	<p>SA: ze weten wat ze zouden willen bereiken.</p> <p>SA: door middel van een kringgesprek leren ze wat zelfvertrouwen is. Ze zijn trots op zichzelf.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Constateren dat ze al veel bereikt en geleerd hebben in hun leven tot nu toe. - Denken na over wat ze (nog) graag willen bereiken voor ze achttien jaar zijn. 	<p>'Vertrouwen in jezelf'</p> <p>Over wat je allemaal al bereikt hebt en wat je nog wilt bereiken.</p> <p>Een spel. Kinderen voeren verschillende groepsopdrachten uit in oplopende moeilijkheidsgraad.</p> <p>Een (kring)gesprek over zelfvertrouwen.</p>
8	425	4-2 Ik vertrouw op mij!	<p>SF: je eigen gedachten en gevoelens positief beïnvloeden.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat positief denken inhoudt. - Ontdekken een verband tussen gedachten, gevoelens en gedrag. 	<p>'Het glas is halfvol'</p> <p>Over positief denken.</p> <p>Een stripverhaal uit het leesboek en een (kring)gesprek. Over hoe je gedachten je gevoelens beïnvloeden.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren hoe ze zichzelf moed kunnen inspreken.	Welke gedachten helpen wel en welke niet?
8	431	4-3 Ik vertrouw op mij!	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Verzamelen en verwerken zelfstandig informatie over onderwerpen naar keuze. - Leren wat bronvermelding is. - Wisselen op speelse wijze informatie uit. - Kunnen aangeven wat het belang is van kennis. - Leren dat internet geen geordende kennis is, maar zin en onzin door elkaar. - Leren hoe je internet zinnig kunt gebruiken, en hoe je sleutelwoorden maakt.	'Weet je' Over informatie verzamelen en verwerken, en waarom kennis leuk is. Kinderen maken in groepjes een quiz en spelen de quiz Een tekst uit het leesboek en een (kring)gesprek over kennis.
8	439	4-4 Ik vertrouw op mij!	IL: weten hoe je rekening houdt met een ander. SA: verantwoordelijkheid op je nemen.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat verantwoordelijkheid inhoudt. - Realiseren zich dat verantwoordelijkheid dragen voor- en nadelen heeft. - Realiseren zich wat de impact kan zijn van het gedrag dat zij thuis vertonen. - Bedenken hoe ze rekening kunnen houden met de mensen thuis.	'Verantwoordelijk?' Over het dragen van verantwoordelijkheid. Een spel en een (kring)gesprek over verantwoordelijkheid. Een spel. Wie is verantwoordelijk voor wie of wat?
8	449	5-1 Allemaal anders, iedereen gelijk	IL: bedenken hoe de ander zich zou voelen. IB: nadenken over de gevolgen van gedrag.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren wat cyberpesten is. - Begrijpen wat cyberpesten tot gevolg kan hebben. - Kunnen aangeven hoe iemand zich voelt die gepest wordt. - Leren hoe je om kunt gaan met cyberpesten en krijgen manieren aangereikt om het te stoppen.	'Cyberpesten' Over pesten via de computer en telefoon. Een verhaal en een (kring)gesprek over cyberpesten. Wat kun je doen om cyberpesten te voorkomen en te stoppen? Een werkboekopdracht over chat/sms-woorden.

8	455	5-2 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: kunnen op verschillende manieren 'nee' zeggen. IB: eigen gedrag controleren.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Leren het onderscheid tussen agressief, assertief en aarzelend weigeren. - Ervaren dat de manier waarop je 'nee' zegt van invloed is op het effect. - Leren op verschillende manieren 'nee' te zeggen. 	'Agressief, aarzelend of assertief' Over 'nee' zeggen op verschillende manieren. Een spel. Kinderen ervaren dat de manier waarop je iets zegt van invloed is op het effect. Een rollenspel. 'Nee' zeggen op verschillende manieren. Een leestekst over de voor- en nadelen van agressief, aarzelend en assertief 'nee' zeggen.
8	461	5-3 Allemaal anders, iedereen gelijk	SA: zeggen wat het ergens van vindt. IL: belangstelling tonen voor anderen	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Denken na over wat ze goed en slecht vinden. - Ontdekken dat er verschillen en overeenkomsten zijn tussen normen- en waardepatronen. - Informeren zich over (andere) godsdiensten en levensbeschouwingen. - Ontdekken dat er overeenkomsten zijn tussen de verschillende godsdiensten. 	'Waar geloof jij in?' Over godsdienst. Een spel. Kinderen vertellen elkaar wat ze goed en slecht vinden. Kinderen zoeken informatie over verschillende geloven. Een posterpresentatie.
8	467	5-4 Allemaal anders, iedereen gelijk	SF: samenwerken met anderen door een feest te organiseren.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Maken kennis met verschillende feesten op de wereld. - Oefenen in samenwerken, het verdelen van taken en het maken van een planning. 	'Party, party!' Over wereldfeesten. Een (kring)gesprek en een groepsopdracht over feesten wereldwijd. Taken verdelen, een feest organiseren, feest vieren, napraten en evalueren.
8	475	6-1 Lekker gezond	n.v.t.	Kinderen: <ul style="list-style-type: none"> - Delen met elkaar hun kennis over de invloed van alcohol, drugs en medicijnen. - Worden geïnformeerd over de invloed van alcohol, drugs en medicijnen. - Denken na over medicijngebruik bij veel voorkomende klachten als hoofdpijn en buikpijn. 	'Alcohol, drugs en medicijnen' Over verslavende middelen. Een spel. Veroorzaak een warboel door verkeerde dingen te zeggen. Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over alcohol en drugs, over medicijnen en gezond leven.

				<ul style="list-style-type: none"> - Leren wat aids is en op welke manier deze ziekte wel en niet overgedragen kan worden. 	
8	485	6-2 Lekker gezond	<p>WB</p> <p>SA: geven hun grenzen aan door onder andere duidelijk 'nee' te zeggen.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ervaren wat het begrip persoonlijke ruimte inhoudt. - Leren dat je persoonlijke ruimtes moet respecteren. - Leren wat ongewenste intimiteiten zijn en wat je ertegen kunt doen. - Leren nee te zeggen, ook als dat op woede en onbegrip stuit. - Maken kennis met de begrippen loverboys en incest. - Stellen vragen over puberteit en seksualiteit. 	<p>'Tot hier en niet verder'</p> <p>Over seksuele intimidatie en weerbaarheid.</p> <p>Een spel. Lukt het om elkaar uit balans te brengen?</p> <p>Een spel. Hoe dichtbij laat de ander jouw komen?</p> <p>Een (kring)gesprek over aanrakingen die je niet wilt.</p> <p>Vragen 'posten' over ongewenste intimiteiten, puberteit en seksualiteit.</p>
8	491	6-3 Lekker gezond	<p>SA: verantwoordelijkheid nemen voor je omgeving.</p> <p>IB: weerstand bieden tegen groepsdruk</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Onderzoeken de mogelijke oorzaken van vernielzucht. - Maken kennis met de mogelijke gevolgen van vandalisme en met Halt-straffen. - Leren manieren om groepsdruk te weerstaan. - Leren dat iedereen verantwoordelijk is voor de openbare ruimte. 	<p>'De beuk erin!'</p> <p>Over groepsdwang en zinloze vernielzucht.</p> <p>Een spel. Wie kan de meeste kranten raken?</p> <p>Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over vandalisme.</p> <p>Een rollenspel over het weerstaan van groepsdruk.</p>
8	497	6-4 Lekker gezond	<p>SA: vertellen wat ze leuk vinden en wat ze nu kunnen.</p> <p>IL: complimenten geven.</p>	<p>Kinderen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Maken samen plezier. - Denken na over een nieuwe fase in hun leven: naar het voortgezet onderwijs gaan. 	<p>'De volgende stap'</p> <p>Over naar een nieuwe school gaan en afscheid nemen.</p> <p>Een spel. Lukt het de kinderen om het kleding te draaien zonder de grond te raken?</p> <p>Een werkboekopdracht en een (kring)gesprek over de stap naar het voortgezet onderwijs.</p>

				<ul style="list-style-type: none"> - Spreken hun verwachtingen, zorgen en voornemens uit voor het nieuwe schooljaar. - Kunnen aangeven wat ze in de leefstijllessen hebben geleerd. - Geven elkaar complimenten en nemen afscheid van elkaar.	Een spel om afscheid te nemen.
--	--	--	--	--	--------------------------------

LEEFSTIJL PEUTERS - druk 2011

THEMA 1 – Kennismaken met de groep

Pagina	Thema + lesnummer	Zien! vaardigheden	Doelen	Korte inhoud van de activiteit
28	1. Kennismaken met de groep – les 1	IB: Niet voor de beurt praten IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren om de beurt praten en naar elkaar luisteren.	Kinderen leren om alleen te praten als ze knuffel Jikke op schoot hebben en te luisteren naar het kind met Jikke.
29	1. Kennismaken met de groep – les 2	IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren elkaar spelenderwijs kennen.	Door een rijmpje op te zeggen leren de kinderen van elkaar wie ze zijn en hoe oud ze zijn.
29	1. Kennismaken met de groep – les 3	IL: Denkt na over de gevoelens van anderen. SI: Leert op andere kinderen af te stappen	De nieuwe kinderen aandacht geven en op hun gemak stellen. Aandacht voor gevoelens van kinderen die nieuw zijn in de groep.	D.m.v. een rijmpje leren kinderen hoe andere kinderen die nieuw zijn in de groep zich voelen en hoe ze deze in de groep op kunnen nemen.
30	1. Kennismaken met de groep – les 4	IL: Luistert naar de ander IB: Niet voor de beurt praten	De kinderen leren elkaars namen kennen.	D.m.v. van een liedje leren de kinderen elkaars namen en leren zij elkaar helpen als een kind het niet weet.
30	1. Kennismaken met de groep – les 5	IB: Wacht beurt af IL: Toont belangstelling door te kijken naar de ander	De kinderen leren welke naam bij welk kind hoort.	De kinderen leren elkaars naam door een spelletje te spelen. Als een kind zijn/haar naam hoort, moet het gaan zitten. Zo leren de kinderen welke naam bij welk kind hoort.
31	1. Kennismaken met de groep – les 6	IL: Toont belangstelling voor de ander SI: Stelt vragen aan de ander	De kinderen stellen vragen aan elkaar zodat ze elkaar beter leren kennen. Ook Jikke kan meedoen. Aan wie wil Jikke wat vragen?	Naar aanleiding van het rijmpje in het prentenboek worden er allerlei vragen aan de kinderen gesteld. Vervolgens stellen de kinderen om de beurt vragen aan elkaar.

31	1. Kennismaken met de groep – les 7	IB: Wacht beurt af IL: Toont belangstelling voor de ander	De kinderen leren namen en gezichten herkennen.	De kinderen spelen memory met fotokaartjes van alle kinderen. Als er twee kaartjes omgedraaid worden, worden beide namen genoemd. Op deze manier leren de kinderen gezichten herkennen en namen te onthouden.
32	1. Kennismaken met de groep – les 8	IB: Wacht beurt af IL: Toont belangstelling voor de ander	De kinderen leren elkaars namen. De kinderen leren spelenderwijs taken verdelen.	De kinderen oefenen met behulp van een fotodobbelsteen elkaars namen. De dobbelsteen wordt naar een kind gerold en de naam van het kind op de foto die bovenop blijft liggen, wordt genoemd. Vervolgens rolt het kind de dobbelsteen naar het genoemde kind.
32	1. Kennismaken met de groep – les 9	SI: Heeft eigen inbreng tijdens activiteit SA: Zegt wat het ergens van vindt	De kinderen kunnen aangeven waar ze van houden.	De kinderen zitten in een kring en de leidster zegt iets waar zij van houdt. Alle kinderen die daar ook van houden, gaan vervolgens ook staan, kijken elkaar aan en gaan dan weer zitten.
33	1. Kennismaken met de groep – les 10	SA: Maakt eigen keuzes en zegt wat het ergens van vindt	De kinderen kiezen een kleur en benoemen wat ze mooi vinden.	Uit een doos met gekleurde stukjes papier mogen alle kinderen een kleur pakken. Er worden daarna vier groepen gemaakt en in die groepen maken de kinderen een schilderij met elkaar. Ieder kind gebruikt alleen de eigen gekozen kleur. Daarna wordt er doorgesproken over wat de schilderijen mooi maakt.
33	1. Kennismaken met de groep – les 11	IL: Luistert naar de ander	De kinderen herkennen elkaar aan de stem.	De kinderen zitten in een kring en één kind doet zijn/haar handen voor de ogen. Vervolgens gaat een ander kind achter het kind met de gesloten ogen staan en vraagt: 'Wie ben ik?' Het kind dat niks ziet, probeert het te raden.
34	1. Kennismaken met de groep – les 12	IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen raden wie zich verstopt heeft onder het laken.	De kinderen zitten in de kring en in het midden ligt een oud laken. Alle kinderen doen hun ogen dicht en één kind mag onder het laken gaan zitten. De andere kinderen mogen raden wie er onder het laken zit. Eventueel maakt het kind een geluid, zodat het wat makkelijker wordt.

35	1. Kennismaken met de groep – les 13	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep SA: Zegt wat het ergens van vindt IL: Toont belangstelling voor de ander	De kinderen noemen verschillen en overeenkomsten van henzelf en klasgenoten.	De kinderen zitten in een kring en kijken naar elkaars ogen, huidskleur en haarkleur. Daarna vertellen de kinderen aan elkaar welke verschillen er zijn en wat er hetzelfde is.
35	1. Kennismaken met de groep – les 14	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IB: Praat niet voor zijn beurt	De kinderen leren te praten.	In een doek is een knoop gelegd en fungeert als een praatlap. Iedereen praat met en naar de praatlap. De praatlap praat ook terug en beweegt.
37	1. Kennismaken met de groep – les 15	SF: Staat open voor nieuwe plannen SA: Regelt eigen zaken IL: Gedraagt zich behulpzaam	Kinderen helpen elkaar. Kinderen verantwoordelijkheid geven.	Zakken, werkjes en meubels worden op een andere plaats gezet dan normaal. Het is duidelijk een troep. Er wordt verteld dat er kabouters zijn geweest die een rommeltje hebben gemaakt. De kinderen helpen om alles weer in orde te maken.
37	1. Kennismaken met de groep – les 16	SI: Stapt uit eigen beweging op anderen af IL: Gedraagt zich behulpzaam	De kinderen helpen elkaar met het aan- en uittrekken van hun jassen.	De kinderen gaan in tweetallen naar de kapstok en helpen elkaar om jassen aan te trekken. Eerst de twee mouwen en dan de rits.
38	1. Kennismaken met de groep – les 17	IL: Gedraagt zich behulpzaam	De kinderen leren bekers uitdelen aan elkaar.	Alle pakjes of bekers staan in het midden. Eén kind is de 'uitdeler' en deelt de bekers aan de kinderen uit. De leidster noemt een naam en het kind geeft een beker aan het juiste kind.
38	1. Kennismaken met de groep – les 18	SI: Heeft eigen inbreng tijdens activiteit	De kinderen leren elkaar te helpen.	Er wordt een kring gemaakt. Eén kind speelt de leeuw en gaat buiten de kring staan. Vijf kinderen rennen naar de leeuw toe en proberen niet getikt te worden door snel weer in de kring te gaan staan. Als ze wel getikt worden buiten de kring, dan worden ze ook leeuw.

39	1. Kennismaken met de groep – les 19	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar en toont belangstelling voor de ander	De kinderen geven aan wanneer iets aardigs of vervelends gezegd wordt.	De kinderen zitten in de kring. De praatplaten worden besproken en de kinderen geven aan wat zij zien op de platen. Daarnaast vertellen zij op welke manieren je aardig kunt zijn voor elkaar.
40	1. Kennismaken met de groep – les 20		De kinderen leren samen figuren maken en soepel bewegen.	Alle kinderen krijgen twee slingers van crêpepapier in hun handen. Daarmee gaan zij bewegen en experimenteren. De kinderen kunnen er cirkels, spiralen en achten van maken, maar ze kunnen ook met iemand of om iemand heen.
40	1. Kennismaken met de groep – les 21	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit IL: Wacht zijn beurt af	De kinderen leren samenwerken en op hun beurt wachten.	De kinderen zitten in een kring. Om de beurt mogen zij hun blok of doosje op de grote toren in het midden van de kring leggen, zodat de toren steeds hoger wordt.
41	1. Kennismaken met de groep – les 22	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Toont veerkracht	De kinderen leren zich concentreren.	De kinderen doen een estafette met een plastic ei op een lepel. Het kind loopt naar een afgesproken punt en keert dan om. Als het ei valt, dan moet de hele rij opnieuw beginnen.
41	1. Kennismaken met de groep – les 23	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit	De kinderen gooien met de dobbelsteen en voeren de opdracht uit.	De kinderen zitten in de kring en gooien om de beurt met de activiteitendobbelsteen. De kant met de opdracht die bovenop blijft liggen, wordt door het kind uitgevoerd.
42	1. Kennismaken met de groep – les 24	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit IL: Gedraagt zich behulpzaam	De kinderen leren de ruimte te verkennen en op te ruimen.	De kinderen zitten in de kring en in het midden ligt al het speelgoed wat nog niet is opgeruimd. Er worden drie voorwerpen apart weggelegd onder een kleed. De kinderen zeggen: 'Hocus pocus pilates pas, ik wou dat dit speelgoedje weg was!' en dan verdwijnt er één stuk speelgoed met het wegtrekken van het kleed. Als het kind raadt wat er weg is, mag het het opruimen.
43	1. Kennismaken met de groep – les 25	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Staat open voor nieuwe plannen	De kinderen leren de ruimte verkennen.	De groep wordt verdeeld in rijtjes van drie tot vijf kinderen. Alle kinderen lopen in deze rijtjes door de ruimte. Het voorste kind bepaalt waar de rij heengaat en op welke manier (hinkelen, lopen,

		SA: Maakt eigen keuzes IL: Luistert naar de ander		huppelen, etc.). Als de muziek stopt, gaat het voorste kind helemaal naar achteren in de rij.
--	--	--	--	---

THEMA 2 – Praten en luisteren

48	2. Praten en luisteren – les 1	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren enkele aanwijzingen voor goed luisteren kennen.	De kinderen zitten in de kring en de praatplaten uit het prentenboek 'Als je wilt luisteren' worden besproken met de kinderen. Er worden vragen gesteld als 'Wat zie je op dit plaatje?' en 'Wat doen deze kinderen?'
48	2. Praten en luisteren – les 2	SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen leren luisteren en zich concentreren op het weglaten van woorden. De kinderen kunnen woorden vervangen door bewegingen.	De kinderen zitten in de kring en zingen het liedje van de zeppelin. Er worden steeds woorden weggelaten en vervangen door gebaren. De kinderen doen dan mee.
49	2. Praten en luisteren – les 3	SF: Doet actief mee tijdens de activiteit IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen door goed luisteren aanwijzingen opvolgen.	De kinderen staan in een kring met genoeg tussenruimte. Er wordt een rijmpje opgezegd en de kinderen kijken naar de leidster. Daarbij worden de bewegingen gedaan die passen bij het rijmpje. De kinderen doen de bewegingen na en bewegen zich naar het midden van de kring toe.
49	2. Praten en luisteren – les 4	IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen luisteren naar de opdracht.	De kinderen zijn stil en kijken naar de leidster. Zij geeft opdrachten als 'Maak een geluid van een haan, een kip, een muis, etc.' Als zij haar hand opsteekt en 'stop!' roept, zijn de kinderen weer stil.
50	2. Praten en luisteren – les 5	IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren zich te concentreren op geluiden en het herkennen van geluiden.	De ruimte wordt verduisterd en de kinderen gaan ergens liggen. Eventueel mogen zij hun ogen dicht doen. In de ruimte liggen voorwerpen die geluid maken. Eén kind mag naar zo'n voorwerp lopen en het geluid maken. Als de leidster 'wakker!' roept, wijzen alle kinderen naar het geluid en benoemen het geluid.
50	2. Praten en luisteren – les 6	IL: Luistert naar de ander SF: Doet actief mee met de activiteit	De kinderen leren stil te zijn.	Alle kinderen zijn konijntjes en liggen op de grond. Ze doen alsof ze slapen en dan wordt er een liedje of versje gezongen. Als de tekst 'word snel wakker' wordt gezongen, staan de kinderen op en springen zij rond op het ritme hop hop hop.

51	2. Praten en luisteren – les 7	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit	De kinderen horen het verschil tussen hard en zacht, lawaai en rust.	De kinderen zitten in de kring en doen de leidster na. De leidster maakt gebruik van bodysounds om sneeuw, regen en bliksem na te doen. Het geluid neemt steeds meer toe.
52	2. Praten en luisteren – les 8	SF: Laat eigen idee makkelijk los en sluit een compromis met de ander IL: Luistert naar de ander SA: Komt voor zichzelf op	De kinderen kunnen vragen of ze met het speelgoed van een ander kind mogen spelen.	De kinderen zitten in de kring. Vier of vijf kinderen krijgen speelgoed in hun hand. Om de beurt mogen de andere kinderen aan een kind met speelgoed vragen of zij daarmee mogen spelen. Er wordt ook kort aandacht geschonken aan hoe het niet moet. De nadruk ligt op hoe je het wel moet vragen.
53	2. Praten en luisteren – les 9	IL: Luistert naar de ander SA: Komt voor zichzelf op	De kinderen leren hoe je om het speelgoed van een ander vraagt.	Er wordt een rijmpje voorgelezen. Daarbij worden er verschillende vragen gesteld en er wordt geoefend om te vragen of je ergens mee mag spelen.
54	2. Praten en luisteren – les 10	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit	De kinderen kunnen in een spel om een bal vragen.	De kinderen staan naast elkaar in een rij. Eén kind staat in het midden voor de rij met de ogen dicht. Hij rolt de bal naar de rij toe. Een kind uit de rij pakt de bal en verstopt het achter zijn rug. Alle kinderen doen hun handen achter hun rug en het kind dat de bal rolde, mag raden waar de bal is. Hij vraagt een kind om de bal. Als het geraden wordt, mag dat kind voor de rij staan. Eventueel kan er een lied bij gezongen worden.
55	2. Praten en luisteren – les 11	IL: Toont belangstelling voor de ander en luistert naar de ander	De kinderen kunnen aangeven wat er gebeurt als je iets van iemand afpakt en wat er gebeurt als je er netjes om vraagt.	Samen met de kinderen wordt er gekeken naar de plaatjes uit het prentenboek 'Ik vraag het eerst'. Daarbij worden er vragen gesteld, waardoor de kinderen kunnen verwoorden wat er gebeurt als je iets afpakt of iets netjes vraagt.
55	2. Praten en luisteren – les 12	SI: Stapt uit eigen beweging op de ander af SF: Sluit makkelijk een compromis met de ander	De kinderen kunnen aangeven hoe je kunt onderhandelen als je graag met het speelgoed van iemand anders wilt spelen.	Een aantal kinderen krijgt een klein voorwerp. De leidster vraagt of één van die kinderen wil ruilen met haar speelgoed. Zo wordt er uitgelegd dat je door ruilen vaak eerder iets krijgt om mee te spelen. Er wordt met verschillende kinderen geruild.

56	2. Praten en luisteren – les 13	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen zelf iets vertellen en luisteren naar anderen.	Er wordt gevraagd wie er iets wil vertellen. Dat kind krijgt Jikke op schoot en mag vertellen. De andere kinderen kijken naar het vertellende kind en luisteren.
56	2. Praten en luisteren – les 14	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen luisteren naar elkaar.	Iedere dag (of week) krijgt een kind de speelgoedzak mee naar huis. Daar mag hij zijn favoriete speelgoed in stoppen en meenemen. Het speelgoed wordt op een vast moment centraal gesteld en het kind mag laten zien hoe hij er mee speelt en er wordt verteld wat er zo leuk aan is.
57	2. Praten en luisteren – les 15	IL: Luistert naar de ander IB: Houdt zich aan de regels	De kinderen leren luisteren waar geluid precies vandaan komt en leren het herkennen.	De kinderen zitten in de kring en houden hun ogen dicht. De leidster tikt een kind op de schouder en het kind zegt dan 'Piep, ik ben een muisje, piep!'. De andere kinderen moeten raden waar het muisje zit en wie het is.
57	2. Praten en luisteren – les 16	IB: Praat niet voor zijn beurt IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren te luisteren naar elkaar.	De kinderen zitten in de kring en de leidster heeft een telefoon in haar hand. Er wordt gedaan of er wordt gebeld. Een kind krijgt een andere telefoon. Dan wordt er een telefoongesprek nagedaan. Er wordt iets actueels besproken.
58	2. Praten en luisteren – les 17	IB: impulsbeheersing (doen alsof je slaapt)	De kinderen leren te luisteren naar hun lichaam. Van een ontspannen lichaam naar een actief lichaam.	De kinderen liggen op de grond en doen alsof ze slapen. Alle ledematen moeten slap zijn. Dan mogen de kinderen langzaam wakker worden. De lichaamsdelen worden één voor één wakker.

THEMA 3 – Ken jij dat gevoel?

64	3. Ken jij dat gevoel? – les 1	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen herkennen de kenmerken van blij en verdrietig zijn.	Er wordt een rijmpje voorgelezen en samen met de kinderen wordt er gekeken naar de plaatjes uit het prentenboek. De kinderen benoemen de emoties blij en verdrietig bij de plaatjes. Daarbij worden er vragen gesteld over de kenmerken van de emoties blij en verdrietig.
64	3. Ken jij dat gevoel? – les 2	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep	De kinderen leren lachen tot ze niet meer kunnen.	De kinderen zitten met blote voeten op een mat. Zij vertellen wat je kunt doen om te lachen. De leidster kriebelt met een veertje onder alle voeten. Je kunt ook stoeien, in de spiegel kijken, gekke bekken trekken of grapjes met Jikke maken.
65	3. Ken jij dat gevoel? – les 3	IB: Wacht beurt af IL: Toont belangstelling voor de ander	De kinderen ervaren de blijde spanning van een pakje uitpakken waar een verrassing in zit. De kinderen kunnen enkele gebeurtenissen noemen waardoor ze blij of verdrietig worden.	Er is een doosje ingepakt met ongeveer zes lagen. In het doosje zit een verrassing voor de hele groep. De kinderen zitten in de kring en de muziek draait. Als de muziek stopt, mag het kind met het pakje in de hand beginnen met uitpakken. Het pakje wordt weer doorgegeven als de muziek verder gaat. Het spel stopt als het cadeau is uitgepakt en het laatste kind mag dan uitdelen.
66	3. Ken jij dat gevoel? – les 4	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen leren de betekenis van enkele gevoelswoorden kennen en kunnen de gezichtsuitdrukkingen laten zien die er bijhoren.	Het rijmpje 'De gekkegezichtentrekker' wordt voorgelezen. De kinderen proberen het gezicht te trekken dat bij het gevoel van de gekkegezichtentrekker hoort. De betekenissen van moeilijke woorden worden uitgelegd.
66	3. Ken jij dat gevoel? – les 5	SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen leren verschillende emoties kennen en de bijbehorende gezichtsuitdrukking. De kinderen leren de uitdrukkingen van verschillende emoties en hoe deze kunnen wisselen.	De kinderen zitten in een kring. De leidster toont de kinderen verschillende emoties en de kinderen doen dat na. Daarna gaat ze met haar hand over haar gezicht en het boze gezicht verdwijnt in haar hand. Ze gooit het naar een kind die dat moet nadoen.

67	3. Ken jij dat gevoel? – les 6	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren elkaar een knuffel geven.	De kinderen dansen, huppelen en springen op muziek. Als de muziek stopt, knuffelen (omhelzen, omarmen, aaien) de kinderen zo snel mogelijk een ander kind. Als de muziek verder gaat, dansen de kinderen weer.
68	3. Ken jij dat gevoel? – les 7	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen vertellen wie of wat ze niet graag zouden willen missen, omdat ze dan verdrietig worden.	De kinderen zitten in de kring. Jikke vertelt wat hij niet kan missen, omdat hij dan verdrietig wordt. Dan vertellen de kinderen waar zij verdrietig van zouden worden als ze dat moeten missen. De kinderen mogen ook namen van personen noemen.
68	3. Ken jij dat gevoel? – les 8	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen herkennen op de plaatjes de situaties waar je verdrietig van wordt.	De kinderen zitten in de kring. Samen bekijken zij de prent 'Daar moet ik om huilen'. De kinderen vertellen eerst zo veel mogelijk zelf. Daarna wordt het rijmpje voorgelezen.
69	3. Ken jij dat gevoel? – les 9	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren zich verplaatsen in het verdriet van Bram die zijn knuffelbeer kwijtraakt.	De kinderen zitten in de kring en het rijmpje wordt voorgelezen. Daarna wordt er met behulp van vragen over nagedacht.
69	3. Ken jij dat gevoel? – les 10	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen verplaatsen zich in de twee beren uit het rijmpje.	De kinderen zitten in de kring en het rijmpje wordt voorgelezen. Daarna wordt er met behulp van vragen over nagedacht.
70	3. Ken jij dat gevoel? – les 11	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren een gevoel uit te beelden.	De leidster leest een rijmpje voor en doet er gebaren bij. De kinderen doen mee. De kinderen worden door enthousiasme betrokken bij het verhaal en krijgen de ruimte voor eigen gebaren of ideeën.
70	3. Ken jij dat gevoel? – les 12	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen zingen een liedje en kunnen daar gebaren bij maken.	Eén kind zit in het midden van de kring. De andere kinderen lopen er omheen. Het lied 'Er zat een klein kaboutertje' wordt gezongen. Een kind wordt uitgekozen en mag meedansen in het midden.

72	3. Ken jij dat gevoel? – les 13	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen bedenken waar Jikke bang voor kan zijn en helpen hem.	Jikke zit op schoot bij de leidster en zij vertelt dat Jikke ergens bang voor is. De kinderen bedenken hoe ze Jikke kunnen helpen. Vervolgens bedenken zij waar Jikke nog meer bang voor zou kunnen zijn.
72	3. Ken jij dat gevoel? – les 14	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen zien wat kinderen op de plaatjes doen als ze bang zijn en kunnen zelf vertellen wat ze doen als ze bang zijn.	De kinderen zitten in de kring en met elkaar worden de platen van het prentenboek 'Wat doe je als je bang bent?' bekeken. De kinderen verwoorden wat zij doen als zij bang zijn.
73	3. Ken jij dat gevoel? – les 15	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar en zegt aardige dingen tegen de ander	De kinderen vertellen waar ze bang voor zijn en kunnen elkaar helpen om minder bang te zijn.	De kinderen zitten in de kring. Als een kind wil vertellen over iets waar hij bang voor is, mag Jikke op schoot zitten. Andere kinderen mogen iets aardigs zeggen om het kind minder bang te maken.
73	3. Ken jij dat gevoel? – les 16	SA: Maakt eigen keuzes	De kinderen kunnen vertellen waar ze bang voor zijn.	Er wordt een lange, donkere gang gecreëerd. Als de kinderen durven, mogen ze er doorheen kruipen. Daarna wordt er geëvalueerd.
74	3. Ken jij dat gevoel? – les 17	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren dat angsten kunnen verdwijnen.	De kinderen zitten in de kring en er wordt een rijmpje voorgelezen. Daarna wordt er met behulp van vragen over doorgesproken.
75	3. Ken jij dat gevoel? – les 18	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen weten wat je beter niet en wel kunt doen als je boos bent.	De kinderen zitten in de kring en er wordt een rijmpje voorgelezen. Daarna wordt er met behulp van vragen over doorgesproken wat je beter wel of niet kunt doen als je boos bent.
75	3. Ken jij dat gevoel? – les 19	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep SA: Zegt wat het ergens van vindt IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen aangeven wanneer iemand iets doet waardoor hij ruzie krijgt en wanneer iemand iets doet waardoor hij dat voorkomt.	De kinderen zitten in de kring en luisteren naar de rijmpjes. Dan wordt er gevraagd wat de kinderen in de rijmpjes doen zonder daar een oordeel over te geven. De kinderen kinderen gaan staan en steken hun duim omhoog als ze vinden dat het kind in het rijmpje iets doet waardoor er geen ruzie komt. Als ze dat niet vinden, dan steken ze hun hand in de lucht en roepen eventueel 'stop!'.

76	3. Ken jij dat gevoel? – les 20	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren dat boze gevoelens over kunnen gaan.	De kinderen zeggen het gedichtje op en beelden het uit. Daarna vertellen de kinderen wat zij doen als ze boos zijn.
77	3. Ken jij dat gevoel? – les 21	SF: Staat open voor nieuwe activiteiten	De kinderen leren hun gevoel te uiten door middel van tekenen/krassen.	De kinderen tekenen op een 'boze' manier. Dit kan door krassen of dor rondjes te draaien. Daarna krijgen de kinderen een ander vel en mogen met een andere emotie tekenen.
78	3. Ken jij dat gevoel? – les 22	SF: Staat open voor nieuwe activiteiten IL: Gedraagt zich behulpzaam	De kinderen voelen hoe een balletje over het lichaam wordt gerold. Ze ervaren daarbij dat je dit tot rust brengt.	De peuters vormen tweetallen. Eén van hen gaat op zijn buik liggen. De andere peuter rolt met een balletje rustig en zachtjes over de rug van de ander. Daarna wordt er gewisseld. De kinderen ervaren daardoor rust.
78	3. Ken jij dat gevoel? – les 23	IB: Wacht beurt af	De kinderen leren blind een voorwerp te voelen en te raden wat het is.	Er staat een doos op tafel. Een kind gaat erachter zitten en steekt zijn handen door de gaten in de doos. Het kind pakt een voorwerp vast, voelt en vertelt daarna wat het is. Daarna wordt er gewisseld en mag er een ander kind raden wat er in de doos zit.
79	3. Ken jij dat gevoel? – les 24	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit IL: Luistert naar de ander	De kinderen leren gevoelens kennen.	Er worden vier verschillende gevoelhoeken ingericht. Vervolgens gaat iedereen in het midden van de ruimte staan. De leidster noemt een gevoel en de kinderen lopen naar de hoek. Daar beelden zij het gevoel uit of spelen met de materialen die daar liggen.

THEMA 4 – Over zelfvertrouwen

85	4. Over zelfvertrouwen – les 1	IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen lichaamskenmerken bij zichzelf herkennen.	De kinderen zitten in de kring. Vervolgens noemt de leidster een bepaald kenmerk (bijvoorbeeld: 'Alle kinderen met een zwarte broek gaan staan'). Alle kinderen met dat kenmerk gaan staan. Er kan ook geklapt of gesprongen worden.
85	4. Over zelfvertrouwen – les 2	SI: Vertelt uit zichzelf IL: Luistert naar de ander	De kinderen kijken naar hun eigen beeld in de spiegel en kunnen vertellen wat ze zien.	De kinderen kijken in de spiegel en benoemen wat zij zien. Eventueel kan dit ook in tweetallen. Het ene kind vertelt dan hoe het andere kind eruit ziet.
86	4. Over zelfvertrouwen – les 3	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SA: Maakt eigen keuzes	De kinderen maken een beeld van zichzelf.	Ieder kind krijgt een blad met een kindfiguur. De kinderen mogen het kindfiguur beplakken of inkleuren totdat het op hen lijkt.
86	4. Over zelfvertrouwen – les 4	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SA: Komt verbaal voor zichzelf op	De kinderen kunnen enkele dingen laten zien die ze kunnen.	De kinderen zitten in de kring en luisteren naar het rijmpje 'Ik kan al heel veel!'. Vervolgens gaan de kinderen verspreid in de groep staan en worden er vragen gesteld als 'Wie kan er 1 minuut stil zitten?'. De kinderen mogen dit laten zien.
87	4. Over zelfvertrouwen – les 5	IB: impulsbeheersing	De kinderen leren spelenderwijs hun geheugen gebruiken.	Er liggen drie voorwerpen onder een doek. De doek wordt opgetild en de kinderen mogen tien seconden kijken. Daarna gaat de doek weer over de voorwerpen heen. De kinderen mogen vertellen wat er onder de doek ligt.
88	4. Over zelfvertrouwen – les 6	SI: Stapt uit eigen beweging op anderen af SA: Maakt eigen keuzes IL: Toont belangstelling voor de ander	De kinderen zien verschillen en overeenkomsten tussen zichzelf en anderen.	Er is een doos met gekleurde stukjes papier. Ieder kind kiest een kleur en zoekt vervolgens andere kinderen met die kleur. Vervolgens zoek je andere kinderen met een andere kleur. Eventueel kan de opdracht nog worden uitgebreid met extra oefeningen als 'dezelfde kleur broek'.
88	4. Over zelfvertrouwen – les 7	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep	De kinderen kunnen iets vertellen over hun lievelingsvoorwerp.	Alle kinderen nemen hun lievelingsvoorwerp mee en stoppen die in een grote doos (de schatkist). Dan worden alle voorwerpen er om de beurt

		IB: Praat niet voor zijn beurt.		uitgehaald en er wordt door de kinderen iets over verteld.
89	4. Over zelfvertrouwen – les 8	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen aangeven waarin ze van elkaar verschillen.	De kinderen zitten in de kring en het rijmpje 'Niemand zoals wij' wordt voorgelezen. Dan kijken de kinderen goed naar elkaar en verwoorden waarom we wel of niet op elkaar lijken.
89	4. Over zelfvertrouwen – les 9	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar en toont belangstelling voor de ander	De kinderen kunnen een verschil noemen dat ze zien tussen zichzelf en een ander.	De kinderen zeggen met elkaar een rijmpje op en na de laatste regel vertelt een kind waarin hij verschilt met het kind naast zich. Eventueel helpt de groep en zo komen alle kinderen aan de beurt.
90	4. Over zelfvertrouwen – les 10	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Zegt aardige dingen over de ander	De kinderen kunnen een feesthoed maken voor de activiteit 'Pluim op je hoed'. De kinderen kunnen vertellen wat ze leuk vinden aan andere kinderen.	De kinderen maken een hoed. Vervolgens wordt het rijmpje 'Pluim op je hoed' voorgelezen. Alle pluimen komen in het midden van de kring te liggen en de kinderen zetten hun hoed op. Dan vertellen de kinderen wat ze leuk vinden aan een ander kind. Als ze iets verteld hebben, krijgen ze een pluim op hun hoed.
91	4. Over zelfvertrouwen – les 11	SA: Maakt eigen keuzes IB: Denkt na voor het iets onderneemt	De kinderen durven het circuit te doorlopen.	Er wordt een circuit gemaakt met verschillende materialen en daar mogen de kinderen doorheen lopen. Van tevoren wordt bedacht op welke manier de kinderen het circuit moeten afleggen.
91	4. Over zelfvertrouwen – les 12	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit IL: Luistert naar en toont belangstelling voor de ander	De kinderen durven op het podium te gaan staan en iets doen.	De leidster gaat op een kistje (podium) staan en zingt een lied. Daarna mag een kind op het podium een lied zingen. Er mag ook een kunstje gedaan worden of een verhaal worden verteld. De kinderen krijgen de ruimte om op het podium te staan.
92	4. Over zelfvertrouwen – les 13	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit IL: Luistert naar en toont belangstelling voor de ander	De kinderen kunnen, in een kring, zeggen wat ze al kunnen.	De kinderen zitten in de kring. De leidster vertelt dat ze trots is dat de kinderen al zo veel kunnen. Dan wordt er gevraagd wat een kind kan en of hij dat wil laten zien. Er kan ook iets geïntroduceerd worden wat nog niet zo vaak gebeurt. De nadruk

				ligt op wat kinderen kunnen en op het benoemen van wat anderen kunnen.
92	4. Over zelfvertrouwen – les 14	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen doen verschillende activiteiten uit het circus om het zelfvertrouwen te vergroten.	Er wordt een krijtstreep over de grond getrokken. De kinderen mogen balancerend over de streep naar de overkant. Eventueel kunnen de kinderen ook op hun tenen of achteruit over de streep. En misschien zelfs een kunstje halverwege! Verder kunnen de kinderen door hoepels kruipen of lopen, paardje rijden met een lange sjaal en dansen op vrolijke muziek. Als de muziek stopt, dan staan de kinderen weer stil.
95	4. Over zelfvertrouwen – les 15	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep	Kinderen vertellen aan elkaar wie er bij hen thuis wonen.	De kinderen vertellen wie er bij hen thuis wonen. Dit mogen ze beeldend maken door poppetjes te pakken voor verschillende mensen. De poppetjes worden op een kleedje gezet.
95	4. Over zelfvertrouwen – les 16	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen kleine klusjes noemen die zij thuis doen.	De kinderen vertellen om de beurt welke klusjes zij thuis doen. Eventueel kunnen zij ook vertellen hoe zij dat doen of hoe zij dat vinden.
96	4. Over zelfvertrouwen – les 17	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	Kinderen vertellen hoe zij thuis hun verjaardag vieren.	Jikke is jarig en met elkaar vieren de kinderen zijn verjaardag. Vervolgens mogen de kinderen zelf vertellen hoe zij hun verjaardag vieren en wie er dan op bezoek komen. Dit kan ook nagespeeld worden met knuffels uit de poppenhoek.
96	4. Over zelfvertrouwen – les 18	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit	De kinderen leren liedjes zingen uit andere landen.	Er worden liedjes uit andere landen gezongen. Eventueel liedjes uit een land van een kind uit een ander land. Er kan ook op gedanst worden!

THEMA 5 – Samen spelen

102	5. Samen spelen – les 1	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen kunnen samenwerken en leren rekening te houden met elkaar bij het lopen van een hindernisparcours.	Er staat een hindernisparcours klaar en de groep wordt verdeeld in tweetallen. Ieder tweetal krijgt een sjaal of theedoek om een linkerbeen van de één en een rechterbeen van de ander vast te knopen. Samen lopen ze het parcours.
103	5. Samen spelen – les 2	SF: Staat open voor nieuwe activiteiten IL: Luistert naar en toont belangstelling voor de ander	De kinderen kunnen vertellen over alleen en samen spelen. De kinderen kunnen praten over gevoel.	De kinderen zitten in een kring of een klein groepje. Er wordt besproken wat je alleen of samen kunt doen. Vervolgens spelen de kinderen een spelletje wat genoemd is bij het samen spelen. Daarnaast wordt er besproken hoe je je voelt als je alleen speelt of als je niet mag meespelen.
103	5. Samen spelen – les 3	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit	De kinderen leren samenwerken.	In het midden van de groep ligt een grote doek en de kinderen pakken de rand vast. De kinderen verkennen de mogelijkheden met de doek. Vervolgens moeten de kinderen proberen om de doek te wapperen en een ballon in de doek te houden. Er kan 'Jan Huigen in de ton' bij gezongen worden.
104	5. Samen spelen – les 4	SI: Stapt uit eigen beweging op de ander af IL: Luistert naar en toont belangstelling voor de ander	De kinderen kunnen vragen of ze met iemand of meerdere kinderen mee mogen spelen.	Er wordt in de kring besproken hoe je vraagt aan iemand of je mag meespelen. Dan worden er groepjes van vier kinderen gemaakt en vraagt er telkens één kind aan de andere drie of hij mee mag spelen. Er kan gekozen worden uit verschillende manieren.
105	5. Samen spelen – les 5	IB: Wacht beurt af	De kinderen kunnen om de beurt een opdracht uitvoeren.	De kinderen zitten in de kring. Om de beurt mogen ze een opdracht uitvoeren. Er wordt uitgelegd wat 'om de beurt' is. Vervolgens wordt er besproken of het moeilijk was om te wachten.
105	5. Samen spelen – les 6	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SA: Maakt eigen keuzes	Kinderen leren om zich om de beurt aan te sluiten bij de trein.	De kinderen gaan een ritje in de avonturentrein maken. Ze gaan samen geluiden maken in de trein. De leidster geeft aan welk geluid en de kinderen doen mee. De kinderen stoppen weer als de

		IL: Luistert naar de ander		leidster haar rechterarm omhoog houdt. Om de beurt worden er namen genoemd die in de trein mogen instappen.
106	5. Samen spelen – les 7	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen twee gevolgen noemen van het gedrag van iemand die altijd als eerste wil.	Het verhaal 'Ik eerst!' wordt voorgelezen. Daarna wordt er met de kinderen besproken waarom je wel eens op je beurt moet wachten en hoe het is als iemand voordringt.
107	5. Samen spelen – les 8	IL: Luistert naar de ander	De kinderen herkennen elkaar aan de stem of aan genoemde kledingstukken die ze dragen.	De kinderen staan in de kring en één kind wordt geblinddoekt. De andere kinderen lopen rond en zingen. Het kind met de blinddoek wijst naar een kind en vraagt 'Wat draag je?' en 'Zeg me wie je kent'. Het aangewezen kind verdraaid zijn/haar stem en beantwoordt de vragen. Het kind met de blinddoek probeert te raden wie het is. Als het goed is, wordt er gewisseld.
108	5. Samen spelen – les 9	SF: Doet actief mee tijdens de activiteit IL: Gedraagt zich behulpzaam	De kinderen kunnen samen een plaats delen tijdens een stoelendans.	Er wordt muziek gedraaid en de kinderen lopen rond de kring met stoelen. Als de muziek stopt, moeten de kinderen op een stoel gaan zitten. Er blijft dan één kind over, omdat er een stoel te weinig staat. Het overgebleven kind mag een stoel delen met een ander kind. Het spel stopt als alle kinderen een stoel delen.
108	5. Samen spelen – les 10	SI: Stapt uit eigen beweging op de ander af IB: Houdt zich aan de regels	De kinderen kunnen samen delen volgens het principe van: ik één, jij één.	Eén kind mag alle blokken verdelen die in het midden van de kring liggen. Twee kinderen krijgen de blokken en de rest van de groep zegt een rijmpje op. Het kind dat de blokken verdeelt, geeft een blok aan het ene kind en daarna aan het andere kind. Net zolang tot de blokken op zijn.
109	5. Samen spelen – les 11	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep SA: Zegt wat het ergens van vindt	De kinderen leren om samen te delen.	Er wordt een rijmpje voorgelezen. Daarna wordt er besproken of Hakim en Hanna samen deelden of niet. De kinderen kunnen er ook gebaren bij doen. Een duim omhoog als er goed gedeeld wordt en een duim omlaag als er niet goed gedeeld wordt.

		IL: Luistert naar de ander		
110	5. Samen spelen – les 12	SI: Stapt uit eigen beweging op de ander af SA: Regelt de zaken IB: Denkt na voor het iets onderneemt	De kinderen kunnen allemaal een plaats op een stoel vinden. Niemand wordt buitengesloten.	Er wordt voor iedere vier kinderen een stoel in de kring gezet. De kinderen krijgen de opdracht om zonder te rennen en te duwen moeten proberen om met zo veel mogelijk kinderen op een stoel te gaan zitten. Daarna wordt er gekeken hoeveel kinderen er op de stoelen zitten door samen te tellen.
110	5. Samen spelen – les 13	SI: Stapt uit eigen beweging op de ander af IL: Toont belangstelling voor de ander	De kinderen leren om niemand buiten te sluiten.	De kinderen dansen en huppelen op muziek. Als de muziek stopt, pakt ieder kind een ander kind bij de hand en gaat op de grond zitten. Als de muziek weer verder gaat, dansen de kinderen samen. Daarna zoekt ieder kind weer een ander kind als de muziek stopt.
111	5. Samen spelen – les 14	IB: Denkt na voor het iets onderneemt IL: Is aardig tegen de ander	De kinderen weten het verschil tussen lief en niet zo lief en kunnen dit toepassen op verschillende gebaren en bewegingen.	De kinderen zitten in de kring. De leidster begint met het doorgeven van een gebaar (bijvoorbeeld een schouderklopje). Het gebaar gaat de hele kring door en wordt steeds zachtjes doorgegeven. Eventueel wordt er nog besproken of het leuke dingen waren die zijn doorgegeven.
111	5. Samen spelen – les 15	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen weten wat pesten is.	Het rijmpje 'Pesten is stom' wordt voorgelezen en door middel van vragen wordt er besproken wat plagen en pesten is en hoe het is om niet mee te mogen spelen.

THEMA 6 – Lekker en gezond

118	6. Lekker gezond – les 1	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen vertellen en laten zien wat ze met hun handen doen.	De kinderen zitten in de kring en mogen om de beurt iets uitbeelden wat je met je handen doet. Daarna vertellen ze wat ze uitbeelden. Er kan nog besproken worden wanneer je je handen moet wassen en waarom.
119	6. Lekker gezond – les 2	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen weten waarom zij hun handen moeten wassen na wc-gebruik.	Het rijmpje 'Karel Kaas wast zijn handen' wordt voorgelezen. Er kan een terugkerende zin gebruikt worden om de kinderen te blijven herinneren aan het handen wassen. Daarnaast wordt er besproken waarom je je handen moet wassen na het plassen of poepen.
119	6. Lekker gezond – les 3	SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen weten hoe ze hun eigen lichaam wassen.	De kinderen doen net alsof ze hun hele lichaam wassen. Ze beginnen bovenaan en gaan helemaal naar beneden. Dan gaan alle kinderen in de kring zitten en wassen zij elkaars ruggen, want dat is lastig om zelf te doen.
120	6. Lekker gezond – les 4	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SA: Maakt eigen keuzes IL: Toont belangstelling voor de ander	De kinderen leren hun handen wassen na een 'vies' werkje.	De kinderen worden verdeeld in groepjes van vijf of zes kinderen. Ieder groepje krijgt een groot vel papier en wat oude kranten. Om de beurt mogen de kinderen verf op hun handen smeren en een afdruk maken op het vel papier. Willen de kinderen een nieuwe kleur? Dan moeten zij eerst hun handen wassen!
120	6. Lekker gezond – les 5	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SA: Maakt eigen keuzes IL: Toont belangstelling voor de ander	Kinderen zien dat iedere voet anders is.	Deze activiteit is een variatie op het handen stempelen. De kinderen mogen nu een verafdruk met hun voet maken. De voeten moeten meteen na het 'stempelen' schoongemaakt worden. Na afloop wordt het resultaat bekeken.

122	6. Lekker gezond – les 6	SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen kunnen de handelingen die bij tandenpoetsen horen meedoen.	Het rijmpje 'Joris Janden poetst zijn tanden' wordt voorgelezen. De gebaren worden ook meegedaan. De kinderen doen ook mee. De activiteit kan ook twee keer uitgevoerd worden.
123	6. Lekker gezond – les 7	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen laten zien wat groot en klein betekent door zich groot of klein te maken.	De kinderen staan in de kring en zeggen een rijmpje op. Aan het begin van het rijmpje maken de kinderen zich zo groot mogelijk en aan het eind van het rijmpje maken de kinderen zich zo klein mogelijk. Daarna wordt er besproken waaraan je merkt dat je groeit.
123	6. Lekker gezond – les 8	IB: Denkt na voor het iets onderneemt	De kinderen kunnen voorwerpen in volgorde van klein naar groot leggen.	In het midden van de kring ligt een aantal voorwerpen. De kinderen leggen deze voorwerpen van klein naar groot. Daarna wordt er benoemd dat de kleinste kinderen misschien later wel de grootste kinderen zullen zijn, omdat de één sneller groeit dan de ander.
124	6. Lekker gezond – les 9	IB: Wacht beurt af	De kinderen kunnen zichzelf en andere kinderen opmeten.	De kinderen worden om de beurt opgemeten. Er komt een streepje op het papier bij iedere gemeten lengte met de bijpassende naam. Na een bepaalde tijd wordt dit nogmaals gedaan. Er zullen kinderen gegroeid zijn. De kinderen die niet of nauwelijks gegroeid zijn, worden gerustgesteld: iedereen groeit op een andere manier!
125	6. Lekker gezond – les 10	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen aangeven of zij groter of kleiner zijn dan iets wat genoemd wordt.	De leidster noemt een voorwerp en de kinderen mogen benoemen of zij groter of kleiner zijn dan het voorwerp. De kinderen kunnen ook zelf voorwerpen bedenken.
125	6. Lekker gezond – les 11	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen zich verplaatsen in iemand die groter of kleiner is dan zichzelf.	Het rijmpje 'Je wordt groot' wordt voorgelezen. De kinderen bedenken iemand die groter en kleiner is dan zichzelf. Er wordt besproken hoe het is om op een hoge toren te staan of hoe het zou zijn om een klein baby'tje te zijn.

126	6. Lekker gezond – les 12	IL: Toont belangstelling voor de ander	De kinderen kunnen laten zien wat groot en klein is.	De kinderen maken een tekening van iets groots en iets kleins. Daarna maken zij een tekening van een toren van blokjes door er steeds een blokje bovenop te tekenen. Dan spelen zij met grote en kleine dieren na wat zij tegen elkaar zouden zeggen. De dieren moeten aardig zijn tegen elkaar en ze moeten elkaar helpen.
126	6. Lekker gezond – les 13	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen kunnen verschillende lichaamsdelen opnoemen en met behulp van verschillende lichaamsdelen een lichaam vormen.	Er worden lichaamsdelen getekend en uitgeknipt om ze vervolgens op karton te plakken. De kinderen leggen alle lichaamsdelen op de juiste plek en benoemen ze ook. Ook kan er besproken worden wat we met de lichaamsdelen doen.
127	6. Lekker gezond – les 14	SI: Vertelt uit zichzelf in de groep IL: Luistert naar de ander	De kinderen vertellen elkaar ervaringen over ziek zijn.	Jikke is ziek en heeft hulp van de kinderen nodig! Wat heeft Jikke nodig als hij bijvoorbeeld buikpijn heeft? De kinderen mogen ook eigen ervaringen vertellen.
128	6. Lekker gezond – les 15	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen leren veilig te klimmen.	In het speellokaal wordt een parcours uitgezet waar de kinderen klimmend over moeten gaan. De leidster helpt met het zoeken naar veilige manieren.
128	6. Lekker gezond – les 16	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen leren voorzichtig te zijn in een 'gevaarlijke' situatie.	De kinderen worden in twee groepen verdeeld. Zij gaan in twee rijen achter elkaar staan. Om de beurt lopen zij over het weggetje (twee lijnen op de grond). Dat moet voorzichtig gebeuren, want ze moeten tussen de lijnen blijven. Buiten de lijnen ligt 'water'. De groep moet helemaal veilig over het weggetje komen.
130	6. Lekker gezond – les 17	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen zien bewegen als spel.	De leidster beweegt een stuk plastic of een lap alsof het golven zijn. De kinderen lopen steeds naar de golven toe en lopen weer terug als de golf naar hen toe komt.

131	6. Lekker gezond – les 18	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	De kinderen leren luisteren naar de muziek, elkaar waarnemen en het gebruik van een ruimte inschatten.	Iedereen mag bewegen en dansen zoals hij wil. Als de muziek stopt, staat iedereen helemaal stil. Als de muziek weer verder gaat, mag iedereen weer dansen.
131	6. Lekker gezond – les 19	SF: Doet actief mee tijdens de activiteit SA: Maakt eigen keuzes	Je bewust worden van beweging en vorm in de natuur.	De kinderen zitten in de kring en er wordt een zak vol bladeren bekeken. De verschillende vormen worden benadrukt en het dwarrelen wordt besproken. De kinderen kiezen een blad dat ze na willen doen. Als de wind gaat liggen, liggen de bladeren stil op de grond. De kinderen kunnen ook bomen spelen met sterke takken.
132	6. Lekker gezond – les 20	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Doet actief mee tijdens de activiteit	Lekker ontspannen tot rust komen.	De kinderen liggen op de grond of zitten op hun stoel met hun ogen dicht en luisteren naar de muziek. De kinderen moeten stil van binnen worden. Als de muziek is afgelopen, doen de kinderen langzaam hun ogen weer open en rekken zich even goed uit, zodat ze langzaam weer 'wakker' worden en alle spieren uitrekken.
133	6. Lekker gezond – les 21	SI: Heeft eigen inbreng tijdens de activiteit SF: Laat eigen werkwijze makkelijk los SA: Regelt eigen zaken	De kinderen leren meehelpen met het bereiden van wat je kunt eten.	De kinderen helpen bij het klaarmaken van eten. Dit kan door de kinderen crackers te laten smeren, samen brood te bakken en de ingrediënten aan te laten geven, met elkaar zandkoekjes te bakken, pepernoten te maken of samen puree te maken. De kinderen kunnen hierbij gemakkelijk helpen.

LEEFSTIJL VSO, PRO, LWOO – Deel 1 (druk 2010)

DEEL 1

THEMA 1 – Goed begonnen is half gewonnen

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	73	<i>Thema 1: Goed begonnen is half gewonnen</i> <i>Les 1: Aangenaam kennis te maken</i>	SI: kinderen vertellen in de groep spelenderwijs iets over zichzelf IB: wachten op hun beurt	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - maken kennis met elkaar op een ontspannen manier - kunnen een prettig en veilig leerklimaat in de groep creëren	Centraal staat kennismaking. Aan elkaar wennen en meer over elkaar te weten komen. <ul style="list-style-type: none"> - Kennismakingsenergizer: speelse werkvorm in een kring. - ABC-spel - Kennismakingsbal
VSO, PRO, LWOO	87	<i>Thema 1: Goed begonnen is half gewonnen</i> <i>Les 2: Een leuke klas!</i>	IL: kunnen inschatten wat een klas leuk maakt SA: kunnen hun eigen mening geven SF: leren samen afspraken maken	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen benoemen wat een klas leuk maakt - denken na over hoe zij zelf bij kunnen dragen aan een goede sfeer in de klas - maken samen afspraken	Werken aan een prettig en veilig klimaat in de klas. Leren goede afspraken te maken met elkaar, benadrukken van gezamenlijke verantwoordelijkheid. Wat is een prettige, leuke klas? <ul style="list-style-type: none"> - brainstorm met smileys - 'Lopende praatjes' - Afspraken leren maken
VSO, PRO, LWOO	99	<i>Thema 1: Goed begonnen is half gewonnen</i> <i>Les 3: Vriendschap</i>	IL/SI: positief contact maken met anderen SA: opschrijven waar je goed in bent IB: ganzenbordspel Creativiteit: zelf vragen bedenken voor het spel.	De leerlingen <ul style="list-style-type: none"> - maken op een positieve manier contact met elkaar - kunnen aangeven waar ze op letten als ze een nieuwe vriend(in) zoeken - doen inspiratie op om vriendschappen aan te gaan	De leerlingen leren op een positieve manier contact maken, o.a. met behulp van gemaakte afspraken. Stimuleren van een veilig leerklimaat en betrokkenheid zodat samenwerken makkelijker wordt. <ul style="list-style-type: none"> - 'Drie letters voor wie ik ben...' - Duo gesprekken: reflecteren over vriendschappen - Vriendschap-ganzenbordspel

DEEL 1

THEMA 2 – Heldere communicatie

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	115	<i>Thema 2:</i> Heldere communicatie <i>Les 1:</i> Luisteren naar de omgeving	IB: luisteren met ogen dicht SF: luisteren naar elkaar en verhaal doorvertellen IL: observeren tijdens opdracht	<ul style="list-style-type: none"> - Luisteren naar de stilte - Wat hoor je? - De roddel 	Vergelijken van het luisteren naar omgevingsgeluiden en het luisteren naar elkaar. Eerste aanzet geven tot actief luisteren. <ul style="list-style-type: none"> - Communicatie-energizer - Luisteren naar verschillende geluiden - Doorvertellen van verhaal
VSO, PRO, LWOO	123	<i>Thema 2:</i> Heldere communicatie <i>Les 2:</i> Luisteren is spreken met je oren	IL: inschatten en ervaren wat goed en wat slecht luistergedrag is SF: samenwerken in tweetallen IB: luisteren naar elkaar	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen benoemen wat slecht luistergedrag is - kunnen benoemen wat goed luistergedrag is 	Ervaringsgericht leren. Hoe voelt het als er niet naar je geluisterd wordt? De leerlingen aanzetten tot nadenken over wat goed luistergedrag is. Er wordt een beroep gedaan op zelfreflectie. <ul style="list-style-type: none"> - Energizer om tweetallen te maken - Luisterpest - Goed luisteren kun je leren!
VSO, PRO, LWOO	133	<i>Thema 2:</i> Heldere communicatie <i>Les 3:</i> Ik kan luisteren...!	IL: reflecteren op goed luistergedrag SA+SF+IL: feedback geven op elkaar SA: reageren op stellingen	De leerlingen <ul style="list-style-type: none"> - weten wat goed luisteren is - kunnen feedback geven over elkaars luistergedrag - reflecteren op hun eigen luistergedrag 	Wat is goed luistergedrag? <ul style="list-style-type: none"> - Jij vertelt, ik luister (belangstelling tonen voor elkaar) - Luisterrapport (elkaar feedback geven) - Stellingen over luisteren

DEEL 1

THEMA 3 – Sterk door gevoelens

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	141	<i>Thema 3: Sterk door gevoelens</i> <i>Les 1: Over fijne en nare dingen</i>	IL: verschillende gevoelens ervaren en met elkaar delen SA: vertellen over en uiten van hun gevoelens	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - maken kennis met onderlinge verschillen als het gaat om gevoelens - kunnen onderscheid maken tussen prettige en onprettige gevoelens - voelen dat hun houding en motoriek bepaalde gevoelens kan oproepen	Er wordt stilgestaan bij de verschillen tussen mensen als het om gevoelens gaat. <ul style="list-style-type: none"> - Muziek en gevoel - Gaan als een...(lichaam en gevoel kunnen elkaar beïnvloeden) - Prettig of niet?
VSO, PRO, LWOO	151	<i>Thema 3: Sterk door gevoelens</i> <i>Les 2: Met gevoel spelen</i>	IL: Gevoelens herkennen bij anderen SA: toneelstukje opvoeren	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat je een gevoel kunt uitdrukken in een spel - kennen meer woorden om uitdrukking te geven aan hun gevoel - kunnen onderscheid maken tussen de verschillende basisemoties	Verschillende situaties spelen in een kort toneelstukje. Verschillende soorten gevoelens. <ul style="list-style-type: none"> - Welk gevoel zie je? (gevoelens uitbeelden) - Gevoelspuzzel - Basis gevoelens (de vier basisemoties)
VSO, PRO, LWOO	159	<i>Thema 3: Sterk door gevoelens</i> <i>Les 3: Mijn gebruiksaanwijzing</i>	IL: nadenken over uiten van gevoelens, jezelf verplaatsen in anderen en beschrijven hoe anderen rekening met je kunnen houden. SI/SA: reageren op stellingen	De leerlingen <ul style="list-style-type: none"> - kunnen zien hoe mensen op elkaar reageren als gevoelens geuit worden - kunnen verwoorden hoe en ander rekening met ze kan houden - doen inspiratie op om meerdere manieren te bedenken hoe ze hun gevoelens kunnen uiten	Gevoelens leren herkennen en goed kunnen uiten. <ul style="list-style-type: none"> - Gevoel in beeld (dvd waarmee geoefend kan worden) - Stellingen over omgaan met gevoelens - Mijn gebruiksaanwijzing (beschrijven hoe anderen rekening met je kunnen houden).

DEEL 1

THEMA 4 – Goed voor mezelf

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	169	<i>Thema 4: Goed voor mezelf</i> <i>Les 1: Jij bent bijzonder!</i>	SA: talenten benoemen & mening geven IL: begrijpen verschillen tussen mensen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen hun talenten benoemen - begrijpen dat er verschillen en overeenkomsten in de klas zijn - weten dat sommige van hun talenten zich moeten ontwikkelen	Jezelf beter leren kennen, weten waar je goed in bent en welke kwaliteiten je hebt: dit draagt bij tot het positief ontwikkelen van zelfvertrouwen. <ul style="list-style-type: none"> - Ik ben goed in... - Mijn Idol (bijv. poster maken) - Wat heb je al bereikt?
VSO, PRO, LWOO	177	<i>Thema 4: Goed voor mezelf</i> <i>Les 2: Vallen en opstaan</i>	Creativiteit: leren van fouten IL: inzien dat anderen verschillende reacties hebben op fouten IB: bij groepsjongleren	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat fouten maken een leermoment kan opleveren - kunnen manieren bedenken om over tegenslag heen te komen	Zelfvertrouwen is iets dat kan groeien. Van fouten kunnen leren en doorzetten als het tegenzit. <ul style="list-style-type: none"> - Mixers en Fixers (reactie op fout maken) - Groepsjongleren - Kom op, je kunt het! (zichzelf over een tegenslag heen helpen)
VSO, PRO, LWOO	187	<i>Thema 4: Goed voor mezelf</i> <i>Les 3: Wij zijn bijzonder</i>	SF + IL: blind vertrouwen IB: luisteren naar de ander SI + SA: kringgesprek SA + IL: complimenten geven	De leerlingen <ul style="list-style-type: none"> - kunnen een link leggen tussen vertrouwen en zelfvertrouwen - kunnen het verschil aangeven tussen meelopen en opkomen voor jezelf en elkaar - weten dat iedereen zichzelf mag zijn ererbij hoort	Vertrouwen in jezelf en in elkaar helpt mee aan een goede sfeer in de klas. Oefenen met vergroten van het vertrouwen in elkaar. <ul style="list-style-type: none"> - Blind vertrouwen - Kringgesprek over (zelf)vertrouwen - Elkaar een compliment geven

DEEL 1

THEMA 5 – Sterk in samenwerk

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	201	<i>Thema 5: Sterk in samenwerk</i> <i>Les 1: Samenwerken</i>	SF+IB: met elkaar (leren) samenwerken	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat er afspraken gemaakt moeten worden als je gaat samenwerken - leren vaardigheden om samen te kunnen werken	Vaardigheden leren om goed te kunnen samenwerken. <ul style="list-style-type: none"> - Samen tekenen met één stift - Samen bewegen als één - Afspraken voor prettig samenwerken
VSO, PRO, LWOO	211	<i>Thema 5: Sterk in samenwerk</i> <i>Les 2: Verschillende rollen</i>	IL: inleven in verschillende rollen bij samenwerken SF+IB: samenwerken in een team	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - zijn bekend met de betekenis van 'rol' - weten dat er verschillende rollen worden vervuld tijdens samenwerken	Leren over verschillende rollen bij samenwerken. Bewust worden van eigen gedrag bij samenwerken. <ul style="list-style-type: none"> - Verschillende rollen (opdracht en klassengesprek) - Samenwerken in een team - Groepsopdracht: een brug bouwen
VSO, PRO, LWOO	225	<i>Thema 5: Sterk in samenwerk</i> <i>Les 3: Mijn thuis</i>	SI: iets delen over jezelf IL: leren over elkaars gewoonten IB: luisteren naar elkaar Creativiteit: familiewapen maken	De leerlingen <ul style="list-style-type: none"> - krijgen zicht op hun thuis als samenlevingsvorm - kijken naar elkaar diversiteit en cultuur	Aandacht hebben voor elkaar thuis en (eet)cultuur. <ul style="list-style-type: none"> - Elkaars thuis (kringopdracht) - Eetgewoonten - Familiewapen maken

DEEL 1

THEMA 6 – Opgelost!

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	237	<i>Thema 6: Opgelost!</i> <i>Les 1: Creatief denken</i>	Creativiteit: associëren op een woord, brainstormen SF: samenwerken	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - ontdekken hoe ‘creatief denken’ werkt - leren de werkvormen associëren en brainstormen - gebruiken hun creativiteit om oplossingen te bedenken 	Eigen creativiteit ontwikkelen door op een originele manier om te gaan met dingen en gebeurtenissen. Werkvormen: associëren en brainstormen. <ul style="list-style-type: none"> - Creatieve kring - Brainstormen - Een probleem creatief oplossen
VSO, PRO, LWOO	243	<i>Thema 6: Opgelost!</i> <i>Les 2: De aanleiding van een conflict</i>	SF: samenwerken IB: opdracht uitvoeren zonder praten SI: iets delen over jezelf en discussiëren	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten waardoor een conflict kan ontstaan - zijn zich bewust van hun eigen ‘lange tenen’ (ontstekers) - weten hoe je met ontstekers kunt omgaan 	Kijken naar de aanleiding van een conflict. <ul style="list-style-type: none"> - Geheime plek - Jouw ‘lange tenen’ - Hoe ga je met je ‘lange tenen’ om?
VSO, PRO, LWOO	253	<i>Thema 6: Opgelost!</i> <i>Les 3: Conflict? Oplossen!</i>	SF: ‘in de knoop’ IL: leren over reacties op een conflictsituatie, rollenspel spelen SI+SA+IB+SF: conflict oplossen (rollenspel)	De leerlingen <ul style="list-style-type: none"> - weten of een reactie het conflict helpt oplossen of juist verergert - leren de stappen voor het oplossen van een conflict toe te passen 	Conflicten leren oplossen aan de hand van vijf stappen. <ul style="list-style-type: none"> - In de knoop - Oplossen of erger maken? - Een conflict oplossen

DEEL 1

THEMA 7 – Maak jouw keuze

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	263	<i>Thema 7: Maak jouw keuze</i> <i>Les 1: Persoonlijke keuzes maken</i>	SA: leren keuzes te maken	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen aangeven in welke situaties je keuzes maakt - leren een stappenplan om een beslissing te nemen - kunnen de voor- en nadelen van een keuze tegen elkaar afwegen 	Leerlingen meer bewust maken van de dagelijkse keuzes. Met behulp van een stappenplan leren te beslissen. <ul style="list-style-type: none"> - Waar kies je voor: één van de vier - Hoe bewust ben je van je keuze? - Een beslissing nemen
VSO, PRO, LWOO	273	<i>Thema 7: Maak jouw keuze</i> <i>Les 2: Meer bewust</i>	SA: keuzes leren maken; opkomen voor jezelf IB: nadenken voordat je iets doet IL: rollenspel spelen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kijken naar uitprobeergedrag - zijn zich bewust van de gevaren van uitprobeergedrag - weten wat groepsdruk is en hoe ermee om te gaan 	Waardoor worden keuzes ingegeven? Leerlingen meer bewust maken, bijvoorbeeld van risico's van genotmiddelen. <ul style="list-style-type: none"> - Experimenteren (blind proeven) - Wel of niet uitproberen (rollenspel) - Opkomen voor jezelf
VSO, PRO, LWOO	283	<i>Thema 7: Maak jouw keuze</i> <i>Les 3: Relaties en seksualiteit</i>	IL: rollenspel spelen IB: nadenken voor je iets doet; luisteren naar elkaar SA/SI: mening geven; discussiëren SF: samen regels formuleren <i>Digitale vaardigheden: leren over omgaan met internet</i>	De leerlingen <ul style="list-style-type: none"> - kennen de vooroordelen tussen jongens en meisjes - weten hun grenzen aan te geven met betrekking tot cyberflirten - formuleren samen een aantal gedragsregels voor 'veilig' internetgebruik 	Relaties en seksualiteit in onze moderne samenleving, invloed van internet. Gedragsregels voor internet afspreken. <ul style="list-style-type: none"> - Elkaar een spiegel voorhouden - Flirten op internet - Praten over (cyber)relaties

DEEL 1

THEMA 8 – De maatschappij en jij

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	295	<i>Thema 8:</i> De maatschappij en jij <i>Les 1:</i> De Gouden Regel	SF + IL: luisteren naar elkaar; samenwerken SI + SA: zeggen wat je denkt + mening geven Creativiteit: krant of nieuwsuitzending maken	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten wat 'de Gouden Regel' betekent - kunnen 'de Gouden Regel' toepassen	Aan de slag met het begrip 'respect'. 'Doe voor een ander wat je wilt dat een ander voor jou doet': de Gouden Regel. Hoe werkt dit in de maatschappij? <ul style="list-style-type: none"> - Filosoferen: wanneer ben je een goed mens? - De Gouden Regel in concrete situaties - De stad 'Goodville'
VSO, PRO, LWOO	303	<i>Thema 8:</i> De maatschappij en jij <i>Les 2:</i> Veilig in het verkeer	SF+IB: groepen vormen SF: spel spelen SA: keuzes maken; mening geven	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - denken na over het verkeer en de risico's - kunnen verstandige keuzes maken in het verkeer	Het spelen van een verkeersspel waarin er met elkaar gepraat wordt over sociaal gedrag in het verkeer. <ul style="list-style-type: none"> - Groepen vormen - Doe je het of doe je het niet? - Risico's in het verkeer
VSO, PRO, LWOO	313	<i>Thema 8:</i> De maatschappij en jij <i>Les 3:</i> Maatschappelijke stage	SF: samenwerken in een projectgroep IL: werken aan 'iets voor een ander doen of betekenen' <i>Aanpakgedrag:</i> projectplan bedenken <i>Creativiteit:</i> ideeën bedenken; leren van fouten	De leerlingen <ul style="list-style-type: none"> - kiezen een project (een maatschappelijke stage) - kunnen een eenvoudig project uitwerken en eventueel uitvoeren	Leren betekenis van een maatschappelijke stage. Leren vrijwilligersactiviteiten ontwikkelen en uitwerken als eenvoudige projecten. <ul style="list-style-type: none"> - Projectgroepen vormen - Een project uitwerken - Uitvoeren van het gekozen project

LEEFSTIJL VSO, PRO, LWOO – Deel 2 (druk 2010)

DEEL 2 THEMA 1 – Goed begonnen is half gewonnen

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	73	<i>Thema 1:</i> Goed begonnen is half gewonnen <i>Les 1:</i> Dit is onze klas!	SA: over jezelf vertellen IB: luisteren naar elkaar SF: in tweetallen samenwerken	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - maken (opnieuw) kennis met elkaar - creëren een prettig en veilig klimaat	Kijken naar raakvlakken en verschillen tussen leerlingen. Aangename sfeer opbouwen in de klas. <ul style="list-style-type: none"> - Landkaart - Ik ben..., ik was..., ik heb...Bingo! - Interview
VSO, PRO, LWOO	83	<i>Thema 1:</i> Goed begonnen is half gewonnen <i>Les 2:</i> Wij zijn het eens	SF: samenwerken als groep en in tweetallen IB: luisteren naar elkaar Veiligheid: omgangsafspraken maken	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - ontdekken hoe je samen gemeenschappelijke afspraken kunt maken - weten dat het belangrijk is om goede omgangsafspraken te hebben - gaan beseffen dat een goede sfeer erg belangrijk is	Wat vinden leerlingen belangrijk in de omgang met elkaar? Wat is nodig voor een sfeer waarin iedereen geaccepteerd wordt? <ul style="list-style-type: none"> - Balspel voor de democratie - Ik voel me goed - Afspraken maken
VSO, PRO, LWOO	93	<i>Thema 1:</i> Goed begonnen is half gewonnen <i>Les 3:</i> Vriendschap is...	SF: samenwerken IL: inleven in de ander, wat is nodig voor een vriendschap? SA/SI: mening geven Creativiteit Veiligheid	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - denken na over de waarde van vriendschap - leren hoe je een vriendschap aangaat en onderhoudt	Deze les gaat over de waarde van vriendschap en hoe je leert een vriendschap aan te gaan en te onderhouden. <ul style="list-style-type: none"> - Do's and dont's - Creatieve opdracht - Lagerhuis

DEEL 2

THEMA 2 – Heldere communicatie

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	105	<i>Thema 2:</i> Heldere communicatie <i>Les 1:</i> Mag ik je iets vragen?	IL: inschatten wat een handige vraag is en belangstelling tonen SI+IB: interviewen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat vragen stellen waardevol kan zijn - weten hoe ze open vragen moeten stellen	Les over het (leren) stellen van vragen. <ul style="list-style-type: none"> - Open of gesloten? - Leuk om te weten - Wat wil je nog meer weten?
VSO, PRO, LWOO	117	<i>Thema 2:</i> Heldere communicatie <i>Les 2:</i> Ik hoor, ik hoor wat jij nu zegt...	IB: gericht luisteren Creativiteit: tekenopdracht SF: samenwerking IL: inleven in stripverhaal	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat je informatie verschillend kunt interpreteren - denken na over hoe zij informatie overbrengen	Wat is nodig om helder te communiceren? Hoe interpreteer je iets? En hoe breng je informatie over? <ul style="list-style-type: none"> - Ruilbeurs - Tekenopdracht - De hond
VSO, PRO, LWOO	129	<i>Thema 2:</i> Heldere communicatie <i>Les 3:</i> Wat je zegt, dat ben je zelf	SA: voor jezelf opkomen SF: samenwerken IL: inlevingsvermogen (rollenspel)	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten het verschil tussen een vriendelijk en onvriendelijk bericht - leren zich te verplaatsen in een ander	Les om te oefenen hoe je je duidelijk en vriendelijk gedraagt. <ul style="list-style-type: none"> - Anoniempje - Zo kan het ook - Rollenspel

DEEL 2

THEMA 3 – Sterk door gevoelens

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	141	<i>Thema 3: Sterk door gevoelens</i> <i>Les 1: Donderwolken en zonneshijn</i>	IL: inlevingsvermogen Creativiteit: eigen 'weerbericht' maken IB: kwis spelen SI: zeggen wat je denkt	De leerlingen: - leren dat gevoelens tegenstrijdig kunnen zijn - leren dat gevoelens komen en gaan - leren nieuwe 'gevoelswoorden'	Leren een gevoel uit te drukken en leren over verschillende emoties. Daarbij meer begrip krijgen van eigen emoties en die van anderen. - Gedicht - Weerbericht - Kwis - Donderwolken en zonneshijn
VSO, PRO, LWOO	151	<i>Thema 3: Sterk door gevoelens</i> <i>Les 2: Eerste hulp bij gevoelens</i>	Creativiteit: nieuwe ideeën bedenken SF (+veiligheid): omgaan met gevoelens van anderen IL: hoe kun je gevoelens beïnvloeden? SI: zeggen wat je denkt	De leerlingen: - ontdekken hoe ze van een nadeel een voordeel kunnen maken - leren dat gevoelens te beïnvloeden zijn - weten welke helpende gedachten zij voor zichzelf kunnen gebruiken - leren dat het belangrijk is om rekening te houden met de gevoelens van anderen	Hoe helpen onze gedachten bij het omzetten van negatieve in positieve gevoelens? - De denker - Helpende gedachten - Help een ander
VSO, PRO, LWOO	159	<i>Thema 3: Sterk door gevoelens</i> <i>Les 3: Levenschte gevoelens</i>	IL: inlevingsvermogen SA: mening geven IB/IL: spel om te communiceren over gevoelens	De leerlingen: - leren dat je ook 'slechte' gevoelens mag hebben - weten dat er verschillen in gevoel zijn waar je rekening mee moet houden	Wanneer is iets slecht of goed? Welke normen liggen onder onze gevoelens? - Roodkapje en de boze wolf - Gevoelsganzenbord - Woordenverzameling

DEEL 2

THEMA 4 – Goed voor mezelf

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	171	<i>Thema 4: Goed voor mezelf</i> <i>Les 1: Ik mag er zijn</i>	SA: iets unieks van jezelf benoemen SF: samenwerken IL+IB: positieve dingen vertellen over anderen, luisteren naar elkaar Digitale vaardigheden: nadenken en praten over internetgebruik	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - staan bewust stil bij hun eigen unieke eigenschappen - leren anderen te waarderen - denken na over hoe zij zich op internet presenteren 	Leren zichzelf en anderen te waarderen. Je eigen unieke en positieve kanten tonen aan anderen kan het zelfvertrouwen gunstig beïnvloeden. Ook staat deze les stil bij jezelf presenteren op internet. <ul style="list-style-type: none"> - Ik ben uniek - Proddelen - Wie ben ik op internet?
VSO, PRO, LWOO	179	<i>Thema 4: Goed voor mezelf</i> <i>Les 2: Leven is het meervoud van lef</i>	SA/SI: eigen plan trekken, eigen lied zingen, vertellen waar je goed in bent/presenteren IL: nadenken over wat anderen zeggen dat je goed kunt	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - ontdekken hoe ze de regie kunnen houden over hun eigen wil - leren dat verantwoordelijkheid nemen met zelfvertrouwen te maken heeft - weten welke helpende gedachten zij voor zichzelf kunnen gebruiken 	Aanmoediging om in beweging te komen en regie over eigen leven te nemen en te houden. Deze les is een aanloop naar assertief communiceren. <ul style="list-style-type: none"> - Stalen gezicht - Zing je eigen lied - Holland's got talent
VSO, PRO, LWOO	185	<i>Thema 4: Goed voor mezelf</i> <i>Les 3: Zo zeg je nee</i>	SF: tweetallen IL: reageren op elkaars lichaamstaal, belangstelling tonen SA: 'voor jezelf opkomen', wat wil je wel en niet	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - leren dat je op verschillende manieren iets duidelijk kunt maken - weten wat assertief communiceren is - leren hoe de ik-boodschap bijdraagt aan een prettige communicatie 	Leren op verschillende manieren iets duidelijk te kunnen maken. Assertief gedrag heeft niets te maken met agressief gedrag. <ul style="list-style-type: none"> - Ja/nee energizer - Rollenspel - De ik-boodschap

DEEL 2

THEMA 5 – Sterk in samenwerk

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	199	<i>Thema 5: Sterk in samenwerk</i> <i>Les 1: Verschillende culturen</i>	SI: zeggen wat je denkt SA: mening geven SF: openstaan voor culturen van anderen IL: belangstelling tonen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat er cultuurverschillen bestaan - kunnen cultuurverschillen benoemen	Deze les gaat over cultuurverschillen op allerlei gebieden. <ul style="list-style-type: none"> - Rollenspel: wat ik vind, is normaal! - Mijn cultuur - Stellingenspel over cultuur
VSO, PRO, LWOO	207	<i>Thema 5: Sterk in samenwerk</i> <i>Les 2: Verschillend, maar ook gelijk</i>	IL: hoe is het om buitenbeentje te zijn? SF: groepje vormen IB: luisteren naar elkaar SI: anderen aanspreken Creativiteit: strip tekenen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - ervaren hoe je een groep kunt vormen - weten wat het is om buitengesloten te worden - weten dat je kunt zoeken naar overeenkomsten	Onderscheid hoeft helemaal geen tegenstelling te betekenen. Op zoek naar verbinding met elkaar. <ul style="list-style-type: none"> - Een buitenbeentje - De gemeenschappelijke deler - Verschillend maar toch gelijk
VSO, PRO, LWOO	215	<i>Thema 5: Sterk in samenwerk</i> <i>Les 3: Samen sterk</i>	SF: samenwerken SA: goede kwaliteiten van jezelf benoemen Creativiteit: klassenschild ontwerpen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - zijn zich bewust dat je elkaar aanvult als je samenwerkt - weten dat iedereen zijn eigen kwaliteiten en sterke kanten heeft	Deze les gaat over samenwerken in verscheidenheid. Samen sta je sterk. <ul style="list-style-type: none"> - Het orkest - Heb jij voor mij...dan geef ik jou... - Een klassenschild

DEEL 2

THEMA 6 – Opgelost!

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	229	<i>Thema 6: Opgelost!</i> <i>Les 1:</i> Conflictsituaties	IB: concentratievermogen Veiligheid+SF: met elkaar praten over conflicten	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - ervaren wat een conflictsituatie is - weten hoe ze een conflict kunnen voorkomen	Kijken naar verschillende soorten conflictsituaties. <ul style="list-style-type: none"> - Wat ik weet van conflicten - Dvd-oefening: conflictsituaties
VSO, PRO, LWOO	237	<i>Thema 6: Opgelost!</i> <i>Les 2: In conflict</i>	IB/IL: conflict nadoen, rollenspel SA: zeggen wat je wel of niet wilt Veiligheid: leergesprek over omgaan met conflicten	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat je verschillend kunt reageren in een conflict - kijken hoe zij zelf reageren in een conflict - weten welke reacties een conflict erger maken	Hoe ga je om met onenigheid en conflicten? <ul style="list-style-type: none"> - Een tegenstelling - Hoe reageer jij? - Een leergesprek
VSO, PRO, LWOO	245	<i>Thema 6: Opgelost!</i> <i>Les 3: Conflicten oplossen? Een kwestie van oefenen!</i>	IB: nadenken voor je iets doet of zegt Aanpakgedrag: werken met stappenplan Creativiteit: creatieve oplossingen bedenken IL: inleven in scènes van dvd	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen vertellen hoe je een conflict op een goede manier oplost - kunnen aan de hand van een stappenplan een conflict bekijken en eventueel oplossen	Oefenen met oplossen van conflicten, met behulp van een stappenplan. <ul style="list-style-type: none"> - Energizer: open die vuist - Dvd-oefening: het conflict

DEEL 2

THEMA 7 – Maak jouw keuze

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	257	<i>Thema 7: Maak jouw keuze</i> <i>Les 1: Keuzes maken</i>	IL: inleven in situaties, inschatten van risico's SF: werken in groepjes	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten waarom keuzes maken belangrijk is - leren dat je risico's kunt inschatten - weten dat je van een 'verkeerde inschatting' kunt leren	Deze les gaat over keuzes maken en de grote of kleine risico's die daar eventueel aan verbonden zijn. <ul style="list-style-type: none"> - Risico's nemen - Je innerlijke stem - Leren van je missers
VSO, PRO, LWOO	267	<i>Thema 7: Maak jouw keuze</i> <i>Les 2: De verleiding</i>	IB: Op je beurt wachten, laat je je onder druk zetten? SF: Openstaan voor ideeën van anderen IL: inleven in situaties en in anderen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - zijn zich bewust van de invloed van anderen - leren risicogedrag bespreekbaar te maken - weten dat smoesjes meer kwaad dan goed doen	Hoe kun je genotsmiddelen uitproberen zonder daarbij schade op te lopen? In deze les staat het gesprek hierover centraal. <ul style="list-style-type: none"> - Chipsspel - Stiekem - Ja ja, dat weet ik, maar ik raak niet verslaafd!
VSO, PRO, LWOO	275	<i>Thema 7: Maak jouw keuze</i> <i>Les 3: Relaties en seksualiteit</i>	SA: zeggen als je iets wel of niet wilt; mening geven IB: nadenken voor je iets doet IL: inleven in casussen Creativiteit: oplossingen bedenken	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen aangeven wat zij belangrijk vinden in een (liefdes)relatie - bedenken oplossingen voor lastige situaties in (liefdes)relaties	Bespreekbaar maken van relaties en seksualiteit. <ul style="list-style-type: none"> - Het relatiespel - Casussen over liefdesrelaties

DEEL 2

THEMA 8 – De maatschappij en jij

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	291	<i>Thema 8: De maatschappij en jij</i> <i>Les 1: Veilig in het verkeer</i>	IL: inleven in situaties Aanpakgedrag: veiligheid in kaart brengen SF: werken in groepen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - staan stil bij gevaarlijke verkeerssituaties uit de praktijk - brengen de verkeersveiligheid van de schoolomgeving in kaart - bespreken hun eigen gedrag in het verkeer	Verkeersveiligheid in de buurt bekijken en nadenken over eigen gedrag in het verkeer. <ul style="list-style-type: none"> - Een gevaarlijke verkeerssituatie - Verkeersveiligheid in de buurt
VSO, PRO, LWOO	303	<i>Thema 8: De maatschappij en jij</i> <i>Les 2: Les in beleefdheid</i>	SI: elkaar begroeten SF: openstaan voor ideeën van anderen IB: nadenken voor je iets doet IL: inschatten wat beleefd of onbeleefd is	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten wat beleefdheid is en dat dit helpt bij contact maken met anderen - kennen een aantal basisregels van beleefdheid - kunnen de basisregels toepassen - weten dat beleefdheid cultureel bepaald is	Leren van algemeen gangbare beleefdheidsregels en hun achterliggende boodschap. <ul style="list-style-type: none"> - Het begroeten in verschillende culturen - Oefenen van beleefdheid - Dvd: beleefd of onbeleefd?
VSO, PRO, LWOO	313	<i>Thema 8: De maatschappij en jij</i> <i>Les 3: Maatschappelijke stage</i>	SA: opkomen voor jezelf, waar ben je goed in? Aanpakgedrag+SF: bingo organiseren en eventueel uitvoeren; taken verdelen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen een project organiseren - voeren dit project uit	Kennismaken met de samenleving d.m.v. een maatschappelijke stage. Vaardigheden bewust inzetten voor de samenleving. <ul style="list-style-type: none"> - Samen sterk - Een bingo organiseren en uitvoeren

LEEFSTIJL VSO, PRO, LWOO – Deel 3 (druk 2010)

DEEL 3

THEMA 1 – Goed begonnen is half gewonnen

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	73	<i>Thema 1:</i> Goed begonnen is half gewonnen <i>Les 1:</i> Wie ben ik?	SI: op elkaar afstappen IL: belangstelling tonen voor anderen SF: samenwerken SA: jezelf laten zien	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - maken kennis met elkaar op een ontspannen manier - weten meer over zichzelf en kunnen hierover communiceren met anderen - kunnen een prettig en veilig leerklimaat in de groep creëren 	Veiligheid en het vergroten van de onderlinge betrokkenheid staan centraal. Het maken van de stap van school naar maatschappij zal goed moeten worden begeleid, dat vraagt om maatwerk. <ul style="list-style-type: none"> - Bingo - Kruiswoordpuzzel - Raadspeel
VSO, PRO, LWOO	85	<i>Thema 1:</i> Goed begonnen is half gewonnen <i>Les 2:</i> De eerste indruk	SF: groepjes vormen IB: luisteren naar elkaar IL: belangstelling tonen voor de ander Creativiteit: visitekaartje maken	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - leren te kijken naar hoe ze verschillen en waarin ze overeenkomen - kunnen benoemen welke indruk ze van een klasgenoot hebben - denken na over hoe zij zichzelf kunnen presenteren - weten dat het ook buiten school belangrijk is je te presenteren - worden zich meer bewust van de indruk die zij achterlaten bij anderen 	Hoe kun je jezelf presenteren en welke indrukken laat je bij anderen achter? <ul style="list-style-type: none"> - Reactiespeel - Eerste indrukken - Visitekaartje maken
VSO, PRO, LWOO	97	<i>Thema 1:</i> Goed begonnen is half gewonnen <i>Les 3:</i> Samen verder	SF: openstaan voor ideeën van anderen IB: luisteren naar een ander SI: zeggen wat je denkt	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - maken op een positieve manier contact met elkaar - maken goede omgangsafspraken met elkaar - weten dat afspraken en regels ook buiten school bestaan 	Leren duidelijke afspraken te maken met elkaar. Wat is het verschil tussen afspraken (inspraak) en regels (van bovenaf opgelegd)? <ul style="list-style-type: none"> - Groepsfoto - Afspraken - Buiten school

DEEL 3

THEMA 2 – Heldere communicatie

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	109	<i>Thema 2: Heldere communicatie</i> <i>Les 1: Zie je wat ik zeg?</i>	IL: inleven in gemoedstoestand en in anderen; belangstelling tonen voor de ander SI: zeggen wat je denkt	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - leren dat goed naar iemand kijken belangrijk is voor communicatie - weten dat er verschillen zijn in wat je waarneemt - worden zich meer bewust van hoe misverstanden ontstaan en hoe die voorkomen kunnen worden	Niet alles wat je zegt en doet wordt door anderen juist geïnterpreteerd. Deze les gaat in op verbeteren van de onderlinge communicatie. <ul style="list-style-type: none"> - Wat zie jij? - Entree - Ik zie, ik zie wat jij niet ziet...
VSO, PRO, LWOO	121	<i>Thema 2: Heldere communicatie</i> <i>Les 2: Hoor je wat ik zeg?</i>	IB: op je beurt wachten Aanpakgedrag: tekenraadsel oplossen IL: inleven; wat is belangrijk in communicatie?	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat aandacht hebben voor elkaar belangrijk is - leren dat je inleven in een ander vooral met luisteren te maken heeft - weten wat empathisch luisteren is	Aandacht hoort echt en gemeend te zijn. Actief en empathisch luisteren betekent werken aan een goede relatie met de ander. <ul style="list-style-type: none"> - De wind waait voor... - Verbinding maken - Empathisch luisteren
VSO, PRO, LWOO	131	<i>Thema 2: Heldere communicatie</i> <i>Les 3: Hoe zeg je het?</i>	IL: rollenspel; rekening houden met gevoelens van anderen SI/SA: feedback geven SF: feedback ontvangen IB: wachten op teken om iets te zeggen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - leren omgaan met feedback geven - leren omgaan met feedback ontvangen - kunnen over zichzelf reflecteren	Feedback geven: vriendelijk en duidelijk. Ook feedback ontvangen is belangrijk. Openstaan voor de ander. Feedback kan tot goede zelfreflectie leiden. <ul style="list-style-type: none"> - Omgekeerde wereld - Bal in bak - Wat doe je met feedback?

DEEL 3

THEMA 3 – Sterk door gevoelens

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	143	<i>Thema 3: Sterk door gevoelens</i> <i>Les 1: Gevoelens, hoe zeg je dat?</i>	IL: uitbeelden van emoties; wanneer welke emotie? SF: in tweetallen werken IB: naar elkaar luisteren	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - vergroten hun woordenschat op het gebied van emoties - worden zich bewust van emoties die zij vaak hebben - weten dat er verschillen kunnen zijn in hoe je iets beleeft - weten dat omgaan met emoties kan bijdragen aan zelfontwikkeling	Taal geven aan emoties. Wat kan je leren van je gevoel? Kun je jezelf emotioneel bijsturen? <ul style="list-style-type: none"> - Neem het over - Welk gevoel is het? - Top vijf
VSO, PRO, LWOO	155	<i>Thema 3: Sterk door gevoelens</i> <i>Les 2: Van last naar wens</i>	Creativiteit: droomhuis tekenen Aanpakgedrag: plan van aanpak bedenken IL: wat helpt bij een negatief gevoel?	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - leren dat negatieve gevoelens ons in beweging proberen te krijgen - leren nadenken over hun wensen - weten hoe ze een eerste stap kunnen zetten bij het realiseren van hun wensen	Welke wens ligt verborgen onder een negatief gevoel? Dan pas kun je ermee aan de slag. <ul style="list-style-type: none"> - Dit is mijn huis - Plan van aanpak - I got a feeling
VSO, PRO, LWOO	163	<i>Thema 3: Sterk door gevoelens</i> <i>Les 3: Beschrijf het maar</i>	SF: teamopdracht SI: zeggen wat je denkt en voelt IB: luisteren naar ervaringen van anderen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - leren meer nuances aan te brengen in hun communicatie over gevoelens - ontwikkelen een ruimere woordenschat voor gevoelsbegrippen - leren ervaringen te delen met elkaar - leren dat delen kan leiden tot wederzijds begrip	Hoe omschrijf je gevoelens? Met woorden, uitdrukkingen, ervaringen en soorten gedrag. Handvatten voor het delen van gevoelens, wat kan leiden tot meer onderling begrip. <ul style="list-style-type: none"> - Het verboden woord - Wat betekent het? - Delen met elkaar

DEEL 3

THEMA 4 – Goed voor mezelf

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	175	<i>Thema 4: Goed voor mezelf</i> <i>Les 1: Wat hoort bij jou?</i>	SA: wat zijn je eigen kwaliteiten? IB: opdracht zonder te praten IL: inleven in situatie	De leerlingen: - kennen de kwaliteiten van zichzelf - worden zich bewust van hun verborgen kwaliteiten - weten dat kwaliteiten bijdragen aan succes	Werken aan zelfvertrouwen betekent weten waar je kwaliteiten liggen. Iedereen kan zich trainen in zelfbewust gedrag en expliciet benoemen van eigen kwaliteiten. - Mijn kwaliteit - Wat hoort bij mij? - Verborgen kwaliteiten
VSO, PRO, LWOO	187	<i>Thema 4: Goed voor mezelf</i> <i>Les 2: Don't worry, be happy</i>	Aanpakgedrag + creativiteit: groepsverhaal maken SI: om hulp vragen bij tegenslag en teleurstelling SA: voor jezelf opkomen	De leerlingen: - kennen het verschil tussen pessimisme en optimisme - weten wat doemdenken teweeg kan brengen - weten dat je piekeren kunt voorkomen - weten dat een positief verwachtingspatroon tot succes kan leiden	Hoe kun je omgaan met tegenslag en teleurstelling? Handvatten aanreiken zodat gedachten in effectief gedrag worden omgezet. - Groepsverhaal - Hoe stop je met piekeren? - Op andere gedachten komen
VSO, PRO, LWOO	199	<i>Thema 4: Goed voor mezelf</i> <i>Les 3: Samen zijn we sterk</i>	SA: opkomen voor jezelf; mening geven IB: nadenken voor je iets doet of zegt IL: wat is de keerzijde van je kwaliteit?	De leerlingen: - leren dat ze valkuilen hebben - weten dat je elkaar nodig hebt, ook al zijn er verschillen - weten dat samenwerken beter gaat als je elkaar aanvult	Kwaliteiten vullen elkaar aan en kwaliteiten kunnen ook een keerzijde hebben. In samenwerking is het juist goed als er verschillen zijn. - Sta op als... - Ego land - Zon en schaduw

DEEL 3

THEMA 5 – Sterk in samenwerk

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	209	<i>Thema 5: Sterk in samenwerk</i> <i>Les 1: Samen verantwoordelijk</i>	SF: samenwerken IB: luisteren naar een ander; rustig blijven SI: zeggen wat je denkt IL: inleven in situaties	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - leren wat inzet en verantwoordelijkheid betekent bij het samenwerken - weten wanneer er wel of niet goed wordt samengewerkt	Het belang ervaren van ieders inbreng bij het samenwerken. Goede samenwerking heeft ook invloed op het eigen functioneren. <ul style="list-style-type: none"> - Zwevende stok - Samen verantwoordelijk zijn - Dvd-oefening: verantwoordelijk voor je werk
VSO, PRO, LWOO	217	<i>Thema 5: Sterk in samenwerk</i> <i>Les 2: Vaardig in samenwerk</i>	IL: ervaren dat je elkaar kunt helpen SF: hulp accepteren; afspraken maken SA: voor jezelf opkomen (cijfer geven)	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat je elkaar kunt helpen als je samenwerkt - weten wat het betekent om in een team samen te werken - ervaren hun eigen sterke en zwakke punten bij het samenwerken	Verschillen tussen mensen kunnen het samenwerken interessant maken. Daardoor leer je je vaardigheid te vergroten. <ul style="list-style-type: none"> - Samenwerkingsoefening: gebroken tegels - Teamspel: boter, kaas en eieren - Wat is mijn score bij samenwerken?
VSO, PRO, LWOO	225	<i>Thema 5: Sterk in samenwerk</i> <i>Les 3: Netwerken</i>	SI: hulp vragen aan een ander SA: opkomen voor jezelf SF: openstaan voor ideeën van anderen IL: rollenspel; belangstelling tonen en een ander helpen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kennen het belang van een goed netwerk - zijn zich er bewust van dat ze zelf al een netwerk hebben - weten dat je een beroep kunt doen op je eigen netwerk	In deze les gaan de leerlingen netwerken met elkaar. <ul style="list-style-type: none"> - Gebruik maken van een goed netwerk - Netwerken in de praktijk - Je eigen netwerk in kaart brengen

DEEL 3

THEMA 6 – Opgelost!

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	235	<i>Thema 6: Opgelost!</i> <i>Les 1: Elkaar helpen bij problemen en vragen</i>	SI: om hulp vragen SF: hulp accepteren IL: advies geven; een ander helpen; rekening houden met gevoelens van de ander	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat je elkaar kunt helpen bij problemen - kunnen oplossingen aandragen voor problemen	Welke vragen of problemen spelen er nog in de groep? Hoe kunnen ze elkaar helpen? <ul style="list-style-type: none"> - Energizer: Binnen de lijnen - Advies geven - Elkaar helpen bij persoonlijke vragen
VSO, PRO, LWOO	243	<i>Thema 6: Opgelost!</i> <i>Les 2: Wat je kunt doen bij een (werk)probleem</i>	SI: probleem voorleggen aan anderen IL: hulp bieden; belangstelling tonen voor probleem van een ander	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat je je probleem kunt voorleggen aan een intervisiegroep - kijken hoe intervisie werkt	Kennismaking met intervisie. Gezamenlijk aandacht geven aan elkaar probleem. <ul style="list-style-type: none"> - Dvd intervisie - Wat is het probleem? - Het probleem voorleggen aan de intervisiegroep
VSO, PRO, LWOO	251	<i>Thema 6: Opgelost!</i> <i>Les 3: Intervisie</i>	SI: probleem voorleggen aan anderen IL: hulp bieden; belangstelling tonen voor probleem van een ander SF: hulp accepteren; openstaan voor ideeën/advies van anderen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kennen de stappen van intervisie - kunnen de stappen van intervisie in praktijk brengen	Intervisie in de praktijk brengen. Deze les kan ook gebruikt worden om een probleem dat speelt op school of in de klas met elkaar te bespreken en op te lossen. <ul style="list-style-type: none"> - Rollenspel: Priscilla op stage - Intervisie in de praktijk

DEEL 3

THEMA 7 – Maak jouw keuze

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	265	<i>Thema 7: Maak jouw keuze</i> <i>Les 1: Kritisch zijn</i>	SA: mening geven Aanpakgedrag/creativiteit: Nauwkeurig en nieuwsgierig zijn; zelf een advertentie maken	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen kritisch kijken naar reclame - weten wat de verleiders zijn en hoe deze werken - worden zich bewust van de mogelijke invloed van reclametechnieken op hun koopgedrag	Kritisch kijken naar reclame. Is iets echt jouw keuze, of laat je je verleiden? <ul style="list-style-type: none"> - Vergelijkend warenonderzoek - Kritisch naar reclame kijken - Reclame maken
VSO, PRO, LWOO	271	<i>Thema 7: Maak jouw keuze</i> <i>Les 2: Gezonde keuzes maken</i>	SI+SA: kringgesprek over 'gezond zijn' en gezonde keuzes IB: luisteren naar elkaar SF: openstaan voor elkaars ideeën Creativiteit	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - weten dat lachen gezond is - filosoferen over wat 'gezond' is - worden zich bewust van gezonde of ongezonde keuzes	Hoe maak je gezonde keuzes? Hoe kom je tot ongezonde keuzes? Les over bewust zijn van gevoelens die je aanzetten tot keuzes. <ul style="list-style-type: none"> - Lachen is gezond - Filosoferen over 'gezond zijn' en gezonde keuzes - Dichtbij jezelf
VSO, PRO, LWOO	283	<i>Thema 7: Maak jouw keuze</i> <i>Les 3: Het spel van keuzes</i>	SA: niet laten beïnvloeden door anderen; je mening geven IB+SF: bordspel spelen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - zien dat je sociale vaardigheden in verschillende situaties kunt toepassen - weten wat veilig vrijen betekent - weten wat groepsdruk is - kunnen hun mening verwoorden	Deze les draait om het spel van keuzes: een bordspel. Doel: leren inzien dat opgedane kennis en vaardigheden relevant zijn voor meerdere aspecten van gezond leven. <ul style="list-style-type: none"> - Eén minuut - Het spel van keuzes

DEEL 3

THEMA 8 – De maatschappij en jij

Groep	pag.	Thema + les	Zien! vaardigheden	Lesdoelen	Korte inhoud
VSO, PRO, LWOO	301	<i>Thema 8:</i> De maatschappij en jij <i>Les 1:</i> Het verkeer en jij	IL: inleven in situaties en in klasgenoten; een ander helpen SI: zeggen wat je denkt IB: nadenken voor je iets doet of zegt (bewust worden van gevolgen van risicogedrag)	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - zijn zich bewust van hun verkeersgedrag en de keuzes die ze hierin maken - denken na over de gevolgen van hun verkeersgedrag - weten dat hulp voor de ander veel kan betekenen	Bewustwording van het vervoermiddel dat gebruikt wordt en de verkeersregels. Wijzen op hun gedrag in het verkeer en de keuzes die ze maken. <ul style="list-style-type: none"> - Drie op een rij - En de gevolgen? - Aandacht voor een ander
VSO, PRO, LWOO	317	<i>Thema 8:</i> De maatschappij en jij <i>Les 2:</i> Maatschappelijke stage	SA/SI: ervaringen delen IB: luisteren naar de ander Creativiteit: leren van fouten; info-stand inrichten Aanpakgedrag: info-stand inrichten	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - vergroten hun maatschappelijke betrokkenheid - kunnen de kennis overdragen die zij hebben opgedaan tijdens de maatschappelijke stages	Hoe kan de maatschappelijke betrokkenheid vergroot worden op basis van eerdere ervaringen? <ul style="list-style-type: none"> - De balans opmaken - Een info-stand inrichten
VSO, PRO, LWOO	327	<i>Thema 8:</i> De maatschappij en jij <i>Les 3:</i> Nu en later	SI: zeggen wat je denkt SA: nadenken over keuzes IB: luisteren naar elkaar Creativiteit: tekening van toekomstwensen	De leerlingen: <ul style="list-style-type: none"> - kunnen hun dromen en verwachtingen over de toekomst formuleren - geven aan welke richting of opleiding ze willen kiezen	Belangrijk dat leerling zich vroeg oriënteren en de richting zo zorgvuldig mogelijk kiest. <ul style="list-style-type: none"> - Een reis voor de toekomst - Je wensen voor de toekomst - Hoe gaat het met de oud-leerlingen van onze school?

Typering methode

Leefstijl is een programma dat kinderen vanaf de kinderopvang tot en met het beroepsonderwijs helpt om hun sociaal-emotionele vaardigheden te ontwikkelen. Het omvat een scala aan vaardigheden zoals samen spelen, samenwerken, praten en luisteren, gevoelens uiten, rekening houden met elkaar, zelfvertrouwen opdoen, omgaan met verschillen, opkomen voor jezelf, conflicten oplossen

en omgaan met groepsdruk, keuzes maken en een doel bereiken. Ook leren kinderen samen normen en waarden te formuleren. Zo wordt de klas voor kinderen een veilige omgeving waarin met plezier wordt geleerd. Verder komen media-educatie en gezondheidsvaardigheden aan bod. Allemaal essentiële vaardigheden die voor kinderen onmisbaar zijn om goed te kunnen functioneren: thuis, op school en later als volwassene in de samenleving. Leefstijl legt daarmee de basis voor sociale weerbaarheid en wil bevorderen dat kinderen opgroeien tot zelfstandige, sociaal vaardige en betrokken mensen.

Driecirkelmodel

De uitgangspunten van Leefstijl en de vaardigheden die Leefstijl biedt wordt weergegeven in het driecirkelmodel. Het driecirkelmodel geeft de onderlinge relatie weer tussen verschillende vaardigheden, inhoud en thema's van het programma Leefstijl, die bedoeld zijn om leerlingen te stimuleren tot verantwoordelijk en sociaal gedrag. De thema's in de binnencirkels zijn meer fundamenteel dan de meer specifieke sociale vaardigheden in de buitencirkels.

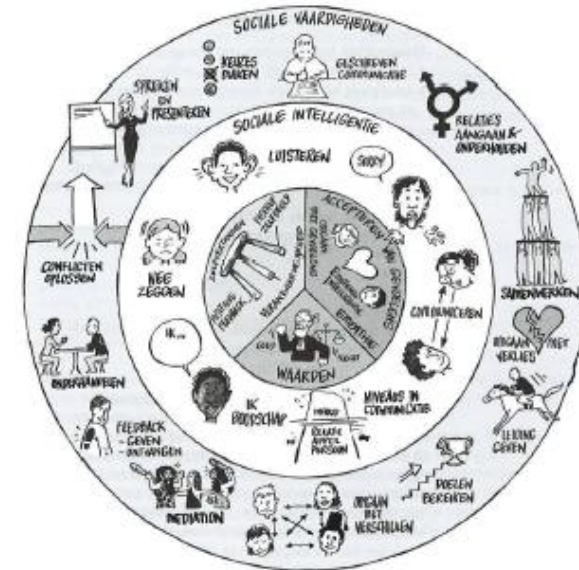
Binnencirkel: basisaspecten van sociaal gedrag

- Zelfvertrouwen, positief realistisch zelfbeeld
- Emotionele intelligentie: kunnen aanvoelen, begrijpen en omgaan met gevoelens
- van jezelf en anderen.
- Waarden die opbouwend sociaal gedrag vorm geven: respect voor zichzelf, anderen natuur en cultuur, hulpvaardigheid en onbaatzuchtigheid.

Tussencirkel: 'sociale intelligentie'

De basisregels voor effectieve communicatie

- Luisteren
- Spreken
- Nee zeggen
- Assertief zijn
- Zicht hebben op verschillende niveaus in communicatie
- Zich kunnen verontschuldigen
- Ik-boodschappen effectief kunnen gebruiken

Buitencirkel: meer complexe sociale vaardigheden

Samenwerken, conflicten oplossen, bemiddelen, leiding geven, waarbij een beroep wordt gedaan op de vaardigheden en de basisaspecten uit de binnencirkels. Het adequaat toepassen van de vaardigheden veronderstelt enig zelfvertrouwen, emotionele intelligentie, waarden als respect en sociale betrokkenheid, alsmede de basisvaardigheden van een goede communicatie.

Het overzicht van de sociale vaardigheden in de buitencirkel geeft een indicatie van mogelijke vaardigheden. Elke specifieke vaardigheid waarbij mensen op een doelgerichte manier communiceren, kan in de buitencirkel vermeld worden. Een voorwaarde om ze goed uit te kunnen voeren is het kunnen toepassen van de aspecten in de binnencirkels.

Leerstijl en andere theorieën

In de lesprogramma's van Leefstijl is een duidelijk verband te vinden tussen de wijze waarop groepsvorming plaatsvindt en de opbouw van de lessen. Ervaringsgericht leren staat centraal. Dat gebeurt tijdens de groepsactiviteiten die de wisselwerking tussen kinderen stimuleren. Het uiteindelijke leereffect is het resultaat van vier fasen die gebaseerd op de leerstijlen volgens Kolb. Leren gebeurt door ervaringen op te doen en begrip te vormen. Het leren is het resultaat van het doorlopen van alle vier fasen: doen- reflecteren-begripsvorming-experimenteren/toetsen. Leefstijl laat de leerlingen concrete ervaringen opdoen, vervolgens reflecteer je met de leerlingen hierop. Dit stelt de leerlingen in staat om vanuit het begrip te gaan handelen: 'eerst denken dan doen'. De activiteit en daarmee de ervaringen vormen het uitgangspunt.

Verder zijn theorieën verwerkt over:

- Humanistische psychologie (Carl Rogers): Grondhouding voor een goede communicatie bestaat uit echtheid, empathie en acceptatie.
- Transactionele analyse (Eric Berne): Stimuleren van constructief gedrag. Er zijn drie zijswijzen in de communicatie, namelijk de ouder- zijswijze, de volwassen- zijswijze en de kind- zijswijze. De meeste vaardigheden die in de methode worden gestimuleerd, situeren zich vaak in de volwassen- zijswijze: met anderen efficiënt communiceren op gelijke hoogte.
- Geweldloze communicatie (Marshall Rosenberg): De methode streeft een vijftal principes na van de geweldloze communicatie, namelijk:

- bij het formuleren van ik- boodschappen zijn de volgende elementen belangrijk: een objectieve beschrijving van wat recent gebeurde of wat nu gebeurt; het beschrijven van het gevoel dat men hierbij heeft; formuleren welke behoefte men heeft; het uitspreken van een wens of een verzoek.

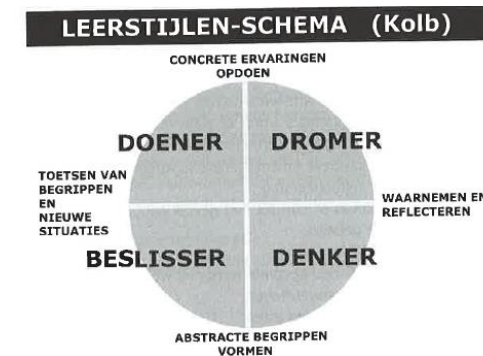
- gelijkwaardige opbouw bij het empatisch luisteren met een accent op het benoemen van de gevoelens en behoeften die men vermoedt bij de ander.

-bij communicatie is het belangrijk dat mensen zich concentreren op wat er in het 'nu' gebeurt.

- onderscheid tussen echte en onechte gevoelens.

-benadrukken van het belang van de relatie tussen gevoelens en behoeften.

- Meervoudige intelligentie (Howard Gardner): Meerdere vormen van intelligentie worden aangesproken, met name door talige oefeningen, creatieve werkvormen, muziek, fysieke oefeningen, inter- persoonlijke intelligentie door stimuleren van de interactie, stilstaan bij waarden en ethiek (existentiële intelligentie).
- Coöperatief leren (Spencer Kagan): Toepassen van specifieke technieken en werkvormen, zoals kleine, heterogene groepen, groepswerk met concrete opdrachten; leerlijn van leerkrachtgestuurd naar meer zelfstandig, evaluatie op het proces.

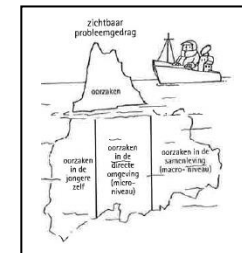
- Het Johari-venster: Wordt tijdens de training van leerkrachten gebruikt om
- te onderzoeken hoe het staat met onze eigen openheid naar anderen en
- voor onze gevoeligheid voor feedback.

- speelveld of arena: wederzijds begrip en gemeenschappelijke informatie.
- blinde vlek: anderen beschikken over informatie die wij zelf niet hebben.
- façade: beschikken over informatie die bij onszelf bekend is, maar bij anderen niet.
- onbekendheid: de informatie is noch aan onszelf, noch aan de ander bekend.

- Social learning theory (Albert Bandura): Gedrag is aangeleerd. Dit impliceert dat gewenst gedrag ook aangeleerd kan worden door het stellen van goede voorbeelden, en het organiseren van een omgeving die positief gedrag uitlokt en stimuleert.
- Preventie-denken vanuit het ijsbergmodel:

De ijsberg als metafoor voor ongewenst gedrag met zijn oorzaken. Het topje van de ijsberg is het waargenomen probleemgedrag. Onder de waterlijn bevinden zich alle mogelijke oorzaken.

- Plustaal: Spreken in plustaal om het gedrag van anderen op een positieve manier te beïnvloeden, bijvoorbeeld 'Ik wil dat je leesbaar schrijft' in plaats van 'Niet slordig schrijven'.
- Socratische dialoog: Het stellen van goede open vragen in plustaal, zodat anderen tot de juiste inzichten en handelingen komen.

De Nederlandse psychologe dr. Martine Delfos heeft meegewerkt aan de ontwikkeling van het materiaal voor primair onderwijs.

Leefstijl en Zien!

Leefstijl voor het primair onderwijs bevat voor ieder leerjaar zes thema's. Ieder thema bestaat uit vier lessen. De hele school kan gelijktijdig werken aan hetzelfde thema, waarbij in ieder leerjaar andere accenten worden gelegd. Dit biedt allerlei mogelijkheden om schoolbreed een nieuw thema op te starten of af te sluiten. Voor één thema kunt u ongeveer zes weken de tijd nemen.

Thema 1: De groep? Dat zijn wij! (over sfeer in de groep)

Er wordt vooral aandacht besteed aan de sfeer in de groep. Als deze goed is, voelen de kinderen zich beter op hun gemak: zowel bij elkaar als bij de leerkracht. Dit is goed voor hun persoonlijke ontwikkeling en de creativiteit in de groep. In alle klassen maken de leerlingen samen met de leerkrachten afspraken over gedrag. Daarnaast is er aandacht voor samen spelen en vriendschap. De vaardigheden die in dit thema worden aangeboden en worden beoefend zijn vooral Sociaal Initiatief en Impulsbeheersing. Sociaal Initiatief komt aan bod in de lessen die gaan over het contact maken met de ander, afstappen op de ander en vragen of je mee mag doen, enzovoort. Impulsbeheersing wordt aangeboden in de lessen die gaan over het gedrag en het samen nadenken over de regels die in de klas gelden. Daarnaast komen ook de vaardigheden Sociale Autonomie, Sociale Flexibiliteit en Inlevingsvermogen veel aan bod.

Thema 2: Praten en luisteren (over communicatie)

Communicatie staat centraal in dit thema. Het gaat over praten, luisteren en stil zijn. Hoe maak je contact met elkaar? Hoe laat je zien dat je belangstelling hebt voor het verhaal van de ander? Kinderen leren hoe ze een samenhangend verhaal kunnen vertellen en dat luisteren meer is dan stil zijn. Luisteren en belangstelling tonen is een actieve bezigheid. De vaardigheden die in dit thema worden aangeboden zijn vooral Sociaal Initiatief en Inlevingsvermogen. Ze leren op een goede manier contact met elkaar te maken. Om goed contact te hebben is het belangrijk dat ze leren luisteren naar elkaar en dat ook te tonen door hun lichaamshouding en door te laten blijken dat ze geïnteresseerd zijn in de ander. Impulsbeheersing is een vaardigheid dat ook aan bod komt. Om goed te kunnen luisteren moet je in staat zijn om stil te zijn en je te kunnen concentreren.

Thema 3: Ken je dat gevoel? (over gevoelens)

Een kind kan meestal nog niet uit zichzelf aangeven wat het voelt, denkt of vindt. Om gevoelens te kunnen delen moet je deze eerst deze leren herkennen en begrijpen. Het doel van deze lessen is om kinderen meer bewust te maken van hun eigen gevoelens en ze te leren die van anderen te herkennen. Daarnaast beschikken kinderen vaak (nog) niet over juiste woordenschat om precies aan te kunnen geven hoe ze zich voelen. Ze weten wel of ze blij of boos zijn, maar het exacte gevoel dat achter die blijdschap en boosheid schuilgaat kunnen ze niet verwoorden. De vaardigheden die in dit thema aan bod komen zijn vooral Inlevingsvermogen en Impulsbeheersing. Inlevingsvermogen wordt vooral beoefend wanneer er van de kinderen gevraagd wordt of ze emoties herkennen bij anderen. En kunnen zij deze emoties beredeneren. Het herkennen van emoties bij zichzelf kan ook helpen om de ander beter te begrijpen. Daarnaast komt Impulsbeheersing aan bod. Wat doe je met je boosheid, verdriet en teleurstelling, maar ook met blijdschap. De kinderen wordt geleerd om deze emoties op een goede manier te tonen en te verwoorden. Sociale Autonomie komt ook aan bod. Kinderen leren dat ze emoties mogen hebben en dat ze ook mogen zeggen dat ze boos of verdrietig zijn.

Thema 4: Ik vertrouw op mij! (over zelfvertrouwen)

Dit thema gaat over zelfvertrouwen. Kinderen ontwikkelen zelfvertrouwen door te werken aan een positief en realistisch zelfbeeld: jezelf kennen, weten wat je kunt en wilt, maar ook wat je (nog) niet kan. Dit wordt gekoppeld aan verantwoordelijkheid nemen. Om zelfvertrouwen op te bouwen is het belangrijk dat kinderen zich geborgen weten en waardering krijgen van mensen uit hun directe omgeving. De vaardigheid Sociale Autonomie wordt in dit thema aangeboden. Kinderen weten wat ze kunnen en wat (nog) niet. Ze durven dat ook tegen elkaar uit te spreken. Ze leren op een goede manier op te komen voor zichzelf. Daarnaast leren ze dat ze blij mogen zijn met wie ze zijn. In dit thema komt ook Inlevingsvermogen aan bod, doordat ze complimenten geven aan elkaar of iets aardigs doen voor een ander.

Thema 5: Allemaal anders, iedereen gelijk (over diversiteit)

Een thema over diversiteit. Hoe ga je om met verschillen? Kinderen worden zich bewust van het feit dat ze allemaal verschillend zijn en leren die verschillen te waarderen. De methode benadrukt daarnaast dat ieder kind gelijkwaardig is. Ook omgaan met conflicten, voor jezelf opkomen en weerstand bieden aan groepsdruk komen aan de orde. De vaardigheden Impulsbeheersing, Sociale Flexibiliteit en Sociale Autonomie worden aangeboden. Impulsbeheersing wordt geoefend wanneer het gaat hoe je om moet gaan met conflicten. Hoe los je meningsverschillen op een goede manier op. Hierbij is Sociale Flexibiliteit ook nodig. Het kind leert dat de ander ook ideeën en inzichten heeft die ook goed zijn. Daarnaast leert het kind dat iedereen anders is en anders mag zijn. Sociale autonomie komt vooral aan bod in het leren goed op te komen voor jezelf en bij je standpunt te blijven ook als de groep anders denkt.

Thema 6: Lekker gezond (over gezondheidsvaardigheden)

In dit thema staan gezondheidsvaardigheden centraal. Er wordt daarbij aandacht besteed aan het belang van persoonlijke hygiëne, van voldoende beweging en een verantwoord voedingspatroon. In hogere groepen komen risico's van alcohol, drugs en tabak aan de orde. Er wordt aandacht besteed aan lichamelijke groei in de pubertijd. Ook de relatie tussen jongens en meisjes en het respecteren van elkaar is een belangrijk onderdeel van de lessen. In de laatste les blikken we terug op het afgelopen jaar: wat hebben de kinderen geleerd? Wat

nemen ze mee naar volgend jaar? De vaardigheid Inlevingsvermogen komt vooral aan bod in de lessen die gaan over het respecteren van elkaar. Sociale Autonomie komt aan bod in de laatste les, wanneer de kinderen mogen vertellen wat ze hebben geleerd, wat ze kunnen en wat ze goed vonden aan het afgelopen jaar.

Lessen in Leefstijl

Leefstijllessen volgen meestal een herkenbaar patroon: eerst wordt het onderwerp op speelse wijze geïntroduceerd, dan volgt een verdieping, en tot slot een verwerking en afronding. Bij sommige lessen zijn ook media-educatieopdrachten opgenomen, of opdrachten voor thuis.

Iedere afzonderlijke lesbeschrijving volgt eenzelfde stramien:

1. Achtergrondinformatie voor leerkrachten
2. Lesoverzicht met een kort overzicht van de lessuggesties
3. Doelstellingen
4. Materiaal: een overzicht van het benodigde materiaal
5. De uitgewerkte lessuggesties:
  - Activiteiten
  - Media-educatie (in een groot aantal lessen)
  - Woordenmonster
  - Thuiswerk (in een groot aantal lessen)

De activiteiten in de lessen zijn lessuggesties waar een leerkracht eigen keuzes uit kan maken. De handleiding is geen keurslijf. Lessen nemen gemiddeld zo'n 45 minuten in beslag, maar dit kan dus variëren. In groep 1-2 worden de activiteiten vaak verspreid over de week.